



# **Das Kapital.**

**Kritik der politischen Oekonomie.**

**Von**

**Tribuna**

**Erster Band.**

**Das Recht der Uebersetzung wird nicht vorbehalten.**

**Ljubljana  
Verlag von ŠOU.**

**12.2010**

Zapis v razvidu medijev Ministrstva za kulturo:

Zaporedna številka 1492

ISSN (International Standard Serial Number):

0041-2724

Datum izida prve številke sploh:

8. december 1951

Zaporedna številka in letnik:

10. številka, 51. letnik (729. Tribuna)

Datum izida:

14. december 2010

**Tribuna je brezplačna, a ne zastonj. Izhaja enkrat mesečno, in sicer drugi torek v mesecu; elektronska Tribuna izide najkasneje teden dni po tisku.**

**Izdajatelj:**

ŠOU v Ljubljani

Kersnikova 4, 1000 Ljubljana

Telefon: +38614380200

Faks: +38614380202

Elektronski naslov: [info@sou-lj.si](mailto:info@sou-lj.si)

Spletni naslov: [www.sou-lj.si](http://www.sou-lj.si)

Matična številka: 5133734

ID za DDV: SI55049745

TRR: SI56 02010-0018933202

**Za izdajatelja:**

Roman Didovič, direktor

Marko Hozjan, predsednik

**Uredništvo:**

Kersnikova 4, 1000 Ljubljana

3. nadstropje, prostor 306

Telefon: +38614380263

Faks: +38614380264

Elektronski naslov: [urednistvo@tribuna.si](mailto:urednistvo@tribuna.si)

Spletni naslov: [www.tribuna.si](http://www.tribuna.si)

Twitter: [www.twitter.com/trobilo](https://www.twitter.com/trobilo)

FB: [www.facebook.com/pages/casopis.tribuna](https://www.facebook.com/pages/casopis.tribuna)

**Člani uredništva:**

Anej Korsika, neodgovorni urednik

Tanja Peček, namestnica neodgovornega urednika

Jurij Smrke, član uredništva

Robert Bobnič, član uredništva

Aljaž Vindiš, likovni urednik

Klemen Plovar, urednik fotografije

Aljaž Košir – Fejzo, urednik ilustracije

Alen Kim, tehnični urednik

**Programski svet:**

Igor Brlek, direktor Študentske založbe

Tomaž Zaniuk, odgovorni urednik Radia Študent

Miha Lobnik, višji svetovalec na ŠOU v Ljubljani

Zala Primic, vodja Civilno-družbene iniciative

Anej Korsika, neodgovorni urednik Tribune

**Lektura:**

Anita Jurič

**Tisk:**

SET, 5.000 izvodov

**Prelom je stavljen v unikatni črkovni vrsti Tribunal. Za potrebe Tribune jo snuje Aljaž Vindiš.**

**Članki, objavljeni v Tribuni, se v raziskovalne namene beležijo v Korpusu slovenskega jezika.**

**Distribucija Tribune:**

Obseg naše fizične distribucijske mreže lahko spremljaš na zemljevidu na naši spletni strani. Vzpostavili smo jo z Društvom za promocijo glasbe ([www.dpg.si](http://www.dpg.si)). Vzpostavili smo tudi elektronsko distribucijsko mrežo z Digitalno knjižnico Slovenije ([www.dlib.si](http://www.dlib.si)). Na elektronsko Tribuno se lahko naročiš na naši spletni strani. V skladu z Zakonom o varstvu osebnih podatkov se zavezujemo, da bo tvoj elektronski naslov uporabljen le za potrebe distribucije.

**Izjava o avtorstvu:**

Tribuna je izključno avtorsko delo študentov, če ni drugače navedeno. Tribuna izhaja pod licenco Creative Commons, ki nas avtorsko zaščiti, hkrati pa omogoča, da določimo pogoje, pod katerimi dovolimo uporabo naših del. Uporabo del dovoljujemo ob priznanju avtorstva po principu Ime Priimek / Tribuna za nekomercialno rabo in v nespremenjeni obliki. Podrobnosti licence so dostopne na [www.creativecommons.org](http://www.creativecommons.org) ali na Inštitutu za intelektualno lastnino, Streliška 1, 1000 Ljubljana.

## Karl Marx in Friedrich Engels: Komunistični manifest [izsek]

Buržoazija je imela v zgodovini nadvse revolucionarno vlogo [...] Ustvarila je vse drugačna čuda, kakor so egiptovske piramide, rimski vodovodi in gotске katedrale, izvedla je vse drugačne pohode, kakor so bila preseljevanja narodov in križarske vojne.

Buržoazija ne more živeti, ne da bi nenehno revolucionirala proizvodna orodja, torej proizvodne odnose, torej vse družbene odnose. Nasprotno, pa je bila nespremenjena ohranitev starega načina proizvodnje prvi pogoj za obstoj vseh poprejšnjih industrijskih razredov. Nenehno revolucioniranje proizvodnje, nepretrgani pretresi vseh družbenih odnosov, večna negotovost in večno gibanje označujejo buržuazno dobo pred vsemi drugimi. Vsi trdni, zarjaveli odnosi s priveskom starih častitljivih idej in nazorov razpadajo, vsi novi zakoni ostare, še preden lahko okostene; vse, kar je stanovsko in stalno, izpuhteva, vse sveto se oskrunja in ljudje so končno prisiljeni, gledati s treznimi očmi na svoj življenski položaj in svoje medsebojne odnose.

Potreba po čedalje razsežnejših trgih za prodajo njenih proizvodov podi buržoazijo po vsej zemljski obli. Povsod se mora vgnezditi, povsod naseliti, povsod vzpostaviti zveze.

Buržoazija je s svojo eksplozijo svetovnega trga napravila proizvodnjo in potrošnjo vseh dežel kozmopolitično. Na veliko žalost reakcionarjev je spodmaknila industriji nacionalna tla. Prastare nacionalne industrije so bile uničene in se še dan za dnem uničujejo. Spodrivajo jih nove

industrije, katerih uvedba postaja za vse civilizirane narode življensko vprašanje, industrije, ki ne predelujejo več domačih surovin, temveč surovine najbolj oddaljenih pokrajin, in katerih izdelke ne trošijo le doma, temveč hkrati v vseh delih sveta. Na mesto starih potreb, ki so jih zadovoljevali domači izdelki, stopajo nove potrebe, ki zahtevajo za svojo zadovoljitev proizvode najbolj oddaljenih dežel in podnebij. Na mesto starega lokalnega in nacionalnega zadovoljevanja svojih potreb s svojimi silami in zaprtosti vase stopa vsestranski promet, vsestranska odvisnost narodov drug od drugega. In kakor je na področju materialne, tako je tudi na področju duhovne proizvodnje. Duhovni proizvodi posameznih narodov postajajo splošna last. Nacionalna enostranost in omejenost postajata čedalje bolj nemogoči in iz mnogih nacionalnih in krajevnih literatur nastaja svetovna literatura.

Z naglim izboljševanjem vseh proizvodnih orodij, z neizmerno olajšanimi komunikacijami priteguje buržoazija v civilizacijo vse, tudi najbolj barbarske narode. Nizke cene njenega blaga so težka artiljerija, s katero ruši vse kitajske zidove, s katero prisiljuje h kapitulaciji najtrdovratnejše sovražstvo barbarov do tujcev. Buržoazija sili vse narode, da si prisvoje njen način proizvodnje, če nočejo propasti; sili jih, da uvedejo v svoji deželi tako imenovano civilizacijo, to je da postanejo buržuji. Skratka buržoazija si ustvarja svet po svoji podobi.

Na podlagi 12., 22. in 30. člena Zakona o referendumu in o ljudski iniciativi (Uradni list RS, št. 26/07 – uradno prečiščeno besedilo) in prvega odstavka 108. člena Poslovnika državnega zbora (Uradni list RS, št. 92/07 – uradno prečiščeno besedilo) je Državni zbor RS na seji dne 2. novembra 2020 sprejel

### ODLOK

o razpisu zakonodajnega referendumu o Zakonu o odpravi kapitalizma (ZOK-I)

#### I

Na podlagi zahteve 32 poslank in poslancev, ki jo je Državni zbor RS prejel 26. oktobra 2020, se razpiše zakonodajni referendum o Zakonu o odpravi kapitalizma (ZOK-I), ki ga je Državni zbor RS sprejel 20. oktobra 2020.

#### II

Vprašanje, ki se daje na referendum, se glasi: »Ali ste za to, da se uveljavi Zakon o odpravi kapitalizma (ZOK-I), ETA 10142-lol, ki ga je sprejel Državni zbor RS na seji dne 20. oktobra 2020?«.

#### III

Za dan razpisa referendumu, s katerim začnejo teči roki za opravila, ki so potrebna za izvedbo referendumu, se določi 4. november 2020.

#### IV

Glasovanje na referendumu se izvede na spletnem naslovu [www.tribuna.si/referendum](http://www.tribuna.si/referendum) od 15. do 31. decembra 2020.

#### V

Odlok začne veljati naslednji dan po objavi v Uradnem listu Republike Slovenije.

Št. 005-02/10-17/10

Ljubljana, 2. november 2020

ETA 10142-lol

Državni zbor Republike Slovenije  
Milan Kučan l. r.  
Predsednik



## 01 Naslovnica

### 01 Kapital

Aljaž Vindiš

## 02 Uvertura

### 02 Komunistični manifest [izsek]

### 02 Razpis zakonodajnega referenduma

## 03 Tribunal

### 03 primer Lafarge

ilustracija Istvan David

## 04 Intervju

### 04 Zdravko Kobe

Anej Korsika & Robert Bobnič,

fotografija Klemen Ilovar

### 06 N'toko

Andraž Jerič, fotografija Klemen Ilovar

## 08 Rdeča nit

### 08 Kaj mi je storiti, mati?

Jurij Smrke, ilustracija Istvan David

### 09 Logika kapitala

Anej Korsika

### 10 Škandal demokracije

Lana Zdravković, ilustracija Dejan Kralj

### 12 Kam metati granitne kocke?

Jurij Smrke, ilustracija Aljaž & Aljaž

### 13 Prostovoljno delo:

**Med solidarnostjo in družbenimi interesi**

Asja Hrvatini

### 14 V pričakovanju revolucije

Gregor Inkret, ilustracija Istvan David

### 16 Svinčnik

Anej Korsika, ilustracija Aljaž Vindiš

### 18 Slovenec brez potnega lista

Ben Agger, kolaž Aljaž Košir – Fejzo

### 20 Prodam pet moških, 20 let, uporabni za najtežja dela in spolne usluge, po dogovoru tudi organi

Tanja Peček, kadri iz filma Import/Export

### 22 Pohlep poneumlja

Katja Šircelj, fotomontaža Klemen Ilovar

### 24 K somraku kapitalističnega duha?

Robert Bobnič, ilustracija Aljaž Košir – Fejzo

### 25 Memefest

Robert Bobnič

### 26 (Ne)zdrava družba

Sandra Ocepek, ilustracija Dejan Kralj

### 27 Razširitev področja boja nove levice

dipl. ing. fil. Matija Potočnik Pribošič

### 27 Radio Simplon

### 28 Smrt levice in njeno vstajenje

Luka Mesec

### 29 Zakaj so umetniki revni?

Dare Pejić, ilustracija Aljaž Košir – Fejzo

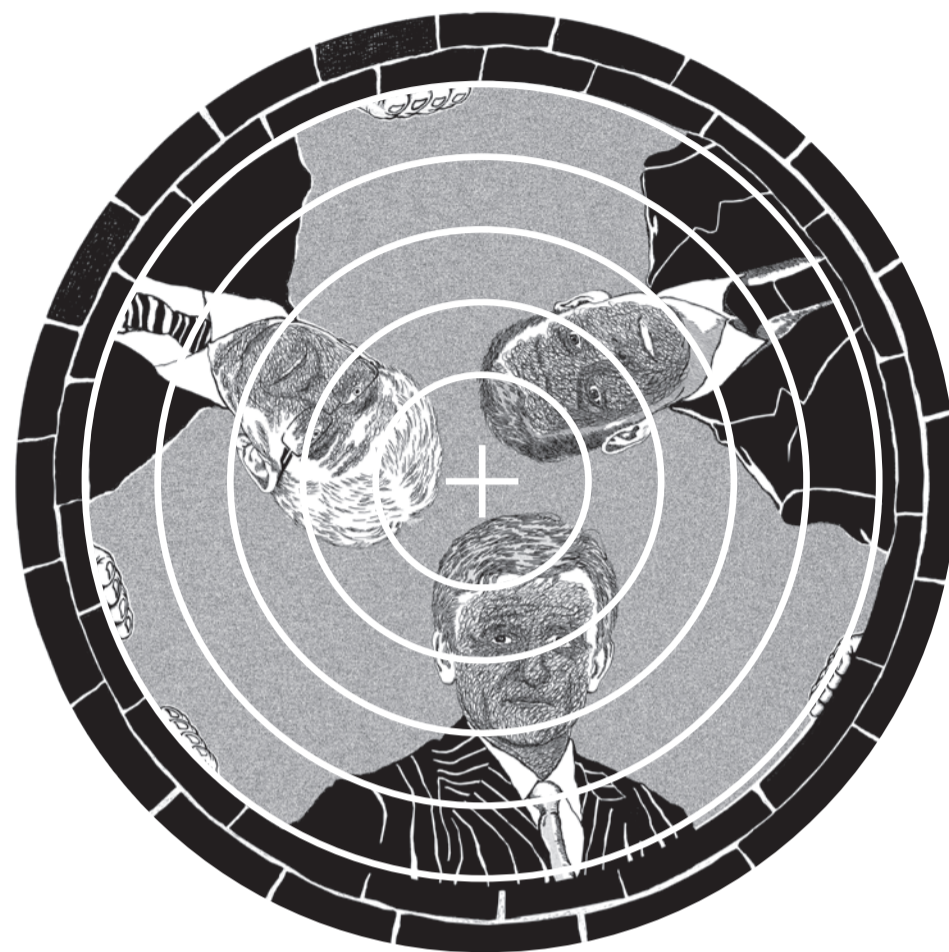
## 30 Reportaža

### 30 Neskončna sled

Matjaž Juren – Zaza, strip Luka Seme

## Tribunal

### primer Lafarge



Ljudsko sodišče Tribunal razglašá sodbo v imenu ljudstva! Obsojamo primer Lafarge. Vpletene spoznavamo za krive in podpiramo Ekokrog v njihovih prizadevanjih. Zato objavljamo del njihove izjave:

*Aprila 2009 je država cementarni Lafarge Cement izdala sramotno okoljevarstveno dovoljenje, v katerem ji je dovolila sosežiganje nevarnih odpadkov (t. i. »alternativnih goriv«) in večkratno preseganje emisij, kakršne imajo celo sežigalnice. Lafarge je, z izrecnim privoljenjem države, danes prva v Sloveniji po emisijah benzena in nekaterih težkih kovin. Trboveljčani so imeli že pred sosežiganjem odpadkov 3-krat večjo možnost, da umrejo pred 65. letom, v primerjavi, denimo, s prebivalci Logatca.*

*Zasavci, Ekokrog in mi imamo zadosti nenehnega dokazovanja, da je črno res črno in hinavščine velikih onesnaževalcev in tožarjenja Evropski komisiji in olimpijskih stopnič po onesnaženosti in zaničljivega odnosa do javnosti in dolgotrajnih dodatnih študij in črne prihodnosti in poslovanja brez dovoljenj in izpadov merilnih naprav in pokvarjenih politikov in sežiganja nevarnih odpadkov v neprevetreni dolini in navidezne inšpekcije in nespoštovanja pravnega reda EU in prelomljenih obljub in vojnih dobičkarjev pred našim pragom in metanja peska v oči in absurdno tragikomičnih omejitev in nenehnih podtikanj in uradnic z žlahto v cementarni in prezrte ljudske volje in obratovanja na črno.*

Zato Tribuna zahteva: Barbika, ne beži skozi zadnja vrata in prevzami odgovornost, primerno svoji funkciji in ne petletnemu otroku!

**Obsodi tudi ti! Izreži in nalepi na drog ali steno!**

# Zdravko Kobe: Kapitalizem nas poskuša prepričati, naj ne posegamo v politične pogoje, v katerih deluje.

Anej Korsika & Robert Bobnič,  
fotografija Klemen Ilovar

**ANEJ & ROBERT: Splošno sprejeta je teza, da je v zadnjih desetletjih prišlo do temeljnega premika v organski sestavi kapitala. Klasični proletarijat naj bi nadomestil kognitarijat in namesto o fordističnem načinu proizvodnje zdaj govorimo o dobi postfordizma. Na drugi strani imamo neskončne teritorije povsem klasične eksploatacije proletariata, vredne viktorijanske Anglije. Kako to dvoje misliti skupaj?**  
**ZDRAVKO:** Začel bi z določnim zadržkom. Moje temeljno področje je nemška klasična filozofija. Tu lahko govorim z neko mero tehtnosti, vse drugo pa je prej mnenje, ki je nevarno blizu Universalmedizin tete Magde. Zakaj potem sploh govoriti o temi, kot je kapitalizem in stanje levice danes? Obstajata vsaj dva razloga. Najprej je ekonomija preveč resna stvar, da bi jo prepustili ekonomistom. Če kaj, se je v zadnjih letih pokazalo, da se ne spoznajo niti na svoje področje, in če si oni kljub temu jemljejo pravico, da govorijo o vsem in ponujajo svoj tip mišljenja kot univerzalen model družbe, potem lahko kot filozof govorim vsaj z enako pravico. Po drugi strani bi lahko rekli, da je pri vprašanjih ekonomije in družbe nasploh tako kot v protestantizmu – tu ni laikov. Tu smo k besedi poklicani vsi ...

Če pogledamo sedanji način proizvodnje, je res očitno, da je – vsaj v našem delu sveta – prišlo do bistvenega premika: klasičnih fizičnih delavcev je z vsakim dnevom manj, delo postaja nematerialno, kognitivno, kreativno, meja med delom in prostim časom

je gibljiva, za marsikoga skoraj nedoločljiva ipd. Nekaj časa se je celo zdelo, da stari ekonomski zakoni za to novo stanje ekonomije ne veljajo več. Po drugi strani je ekonomija hkrati postala globalna. Karkoli se zgodi kjerkoli, ima materialne učinke v celoti tržnega sveta. No, tisto, kar se mi zdi nenavadno, pa je, da se tega dvojega, postfordizma in globalizacije, večinoma ne misli skupaj. Kajti če bi to upoštevali, potem bi morali ugotoviti, da v nasprotju s tezo o koncu dela še nikoli v zgodovini ni bilo toliko ljudi vpetih v najbolj klasična mezdna razmerja, da praviloma opravljajo delo, ki je povsem fizično, in živijo v pogojih, ki so, kot pravite sami, vredni viktorijanske Anglije 19. stoletja. Potreba kapitala po delu je danes tolikšna, da se ne brani niti otroškega niti skoraj suženjskega dela. Marsikaj je torej ostalo isto. Delo ni izgubilo, samo opravlja se nekje drugje, stran od naših pogledov, npr. v znojilnicah svobodnih proizvodnih con. In prav ker je materialno delo v veliki meri že opravljeno, si lahko mi potem domišljamo, da je delo danes predvsem nematerialno.

Ko upoštevamo to perspektivo, se po mojem pokaže, da sta postfordizem 21. stoletja in predfordizem 19. stoletja v veliki meri dve strani istega lista: izkoriščanje v tretjem svetu je notranji moment našega sveta. Zaman postavljamo zidove, ki naj preprečijo premike delovne sile, zaman izganjamo nezakonite prebežnike, ko pa smo sami tako ali drugače odvisni od njihovega dela. V skladu s tem nazadnje mislim, da lahko postfordizem razumemo ne toliko kot nov način produkcije, temveč predvsem kot nov način distribucije presežne vrednosti: je eden od možnih odgovorov na vprašanje, kako presežno vrednost, ustvarjeno v tretjem svetu, razdeliti znotraj našega sveta na način, ki bo videti skladen z ekonomsko logiko.

**ANEJ & ROBERT: Dve leti nazaj smo obeležili 40. obletnico maja 68, ki še zmeraj ostaja referenčna točka in nekakšna zgodovinska zgoštevitev levice v drugi polovici 20. stoletja. Vendar lahko iz zgodovinske distance upravičeno rečemo, da je šlo za propadli projekt, še več, za projekt, ki je propadel prav zato, ker je uspel. Vse tisto, za kar so se takratni protestniki zavzemali, danes dejansko imamo. Ne samo njihovih idej, ampak tudi njih same kot vladajoči razred. Vzporedno s tem se je na političnem področju dogajal premik iz politično-ekonomske analize v smeri kulturnih študij. Kdaj bo levica sposobna trezno pogledati na to dogajanje?**

**ZDRAVKO:** Maj 68 je nedvomno ena največjih simbolnih zarez 20. stoletja, gotovo tudi eden od začetkov obdobja, ki nas povsem neposredno zaznamuje. Zato je razumljivo, da tudi po štiridesetih letih ostaja zalog interpretacijskih sporov, še zlasti v Franciji. Prav tako je treba priznati, da je zaradi same velikosti dogodka možno, da lahko obstaja več različnih pogledov, ne da bi bili zato napačni. Badiou npr. rad poudarja moment množične mobilizacije, ki je v splošni stavki združila delavce in študente, tako da »študentski maj 68« zanj sploh ni študentski in niti ni toliko maj, ampak prej junij.

Ob teh pomislekih pa bi sam vendarle rad opozoril na neko podrobnost. Seveda je maja 1968 šlo za nek upor, vendar po mojem mnenju za upor, ki so ga sami akterji razumeli napak, za upor proti drugemu nasprotniku, kot so ga videli sami, in iz drugih razlogov, kot so jih razumeli sami. Njihova neposredna tarča je bil nedvomno kapitalizem, ki naj bi zatiral željo, ubijal domišljijo in iz človeka nasploh naredil enodimenzionalno bitje, ki mu služba strogo določa ritem njegovega življenja; od osmih do dveh, od šole do pokojnine. Proti temu so se sami zavzemali za domišljijo na oblasti, za odpravo togih kalupov, ki ubijajo svobodo

in ustvarjalnost, za prožnost, za izbiro, za projektne angažmaje, ki jih lahko v vsakem trenutku zamenja kaj drugega. Zanimivo pa je, da je bil kapitalizem, proti kateremu so tako odločno vehementno nastopali oni, v tistem času že tako ali tako na psu. Številna znamenja, od odsotnosti z dela do nizke produktivnosti, so kazala, da je tedanji model kapitalizma izgubil duha, s katerim bi lahko ljudi uspešno pritegnil k iskreni participaciji. To so seveda opazili tudi v vodstvenih strukturah kapitala in kot odgovor sami poudarjali, da se je ta model izčrpal, da je treba podjetja in delovni procese organizirati drugače. V nekako istem času, ko so študenti protestirali na ulicah svetovnih mest, morda celo nekaj prej, se je tako tudi v podjetjih odvijala menedžerska revolucija, ki je pravzaprav postavljala iste zahteve – komunikativnost, avtonomijo, projektno vodenje, mreženje, odsotnost stabilnih struktur, med drugim seveda tudi redne zaposlitve za poln delovni čas ... Toliko je mogoče trditi, da je bil maj 68 ne toliko epizoda v boju proti kapitalizmu, temveč bolj dogodek, ki je pomagal kapitalizmu izpeljati notranje prestrukturiranje, prehod iz klasičnega modela industrijskega kapitalizma z zagotovljeno zaposlitvijo v nek drug model kapitalizma, ki ga živimo danes. Vendar zaslepljenost o svoji objektivni vlogi ni bila posebnost študentov. Kot je opozoril Debray, je bila to prej splošna značilnost te maškarade, ki je prehod v 21. stoletje izpeljala pod praporji 19.

Tu bi se zaustavil. Namesto dodatne argumentacije bi raje predlagal malo knjižnico treh del, ki v nekem smislu ponazarjajo naše branje. To so film Kitajka Jeana-Luca Godarda iz leta 1967, dokumentarec Nebo je bilo rdeče Chrisa Markerja iz srede sedemdesetih in nazadnje kritični esej Skromni prispevek k uradnim govorom in proslavam ob deseti obletnici maja 68 Régisa Debraya iz leta 1978. Za vsa tri dela je značilno, da se nastala v bližini maja 68, Godardov film še celo pred njim, kar jim vsekakor podeli drugačno težo.

Ampak zakaj levica, in zlasti tisti del teorije, ki sebe vidi na levi, še vedno noče priznati te razsežnosti maja 68? Razlogov je gotovo več. Eden je ta, da so bila to najlepša leta njihovega življenja, kot bi dejal Marcel Štefančič. Debray je imel to prednost, da je bil tedaj zaprt v Južni Ameriki in po povratku nazaj ni podlegel splošni fascinaciji nad dogodkom samim, nad tem, da so bili zraven. Drugi, temeljnejši razlog pa je tudi v tem, da se je ravno v tistem času in v povezavi z istimi dogodki teoretska levica začela umikati s področja družbene analize, tudi ekonomske, in se preusmerila v kritiko diskurza in nasploh v kulturne študije. Naj je ta korak imela za še tako radikalnega, je na ta način področje realnih družbenih bojev tako rekoč brez boja prepustila nekemu drugemu. Tu tiči eden od virov tistega ideološkega poraza, ki po mojem nikakor ni izraz teoretske moči desnice, temveč prej zapustitve položaja, se pravi dezertstva na strani levice. Problem maja 68 je v veliki meri v tem, da bi se morala levica, tudi teoretska, soočiti z lastnim deležem pri današnjem stanju.

**ANEJ & ROBERT: Prav tako se zdi, da imamo v današnji fazi kapitalizma in v odvijajoči se krizi na delu protislovje, saj se veliko ljudi pravzaprav ne identificira s kapitalizmom kot obstoječim sistemom v polni meri, a vendar nihče ne more misliti zunaj njegovih okvirov. Bi lahko rekli, da se kapitalizem napaja tudi iz te samodistance, ki se vzpostavlja na ideološki ravni? Kako to preseči?**

**ZDRAVKO:** Morda je res, da se veliko ljudi ne identificira s kapitalizmom, gotovo pa ne drži, da je brez pristašev – dovolj si je ogledati razmerje moči in prostora

v vodilnih medijih, tudi pri nas. V resnici vidijo njegovi zagovorniki v njem povsem resno nekaj najboljšega, kar se nam je zgodilo v zgodovini človeštva. Razumejo ga kot način, kako bosta ne glede na naše neposredne interese in slabosti v svetu zadržala splošna blaginja in dobrot, in če gre vendarle kaj narobe, v tem prej vidijo dokaz, da še zmeraj ni uveljavljen v zadostni meri in nikakor ne znamenja njegove slabosti. Res pa je, da se tudi zagovorniki izogibajo izraza kapitalizem in imajo raje oznake, kot je tržni sistem ipd., kar je dejansko poskus prikritja neke neprijetne značilnosti tega sistema. Kajti če je jasno, da je kapitalizem izpostavljen krizam, pa naj bi bil prosti trg ravno sredstvo, kako krizo preprečiti.

Strinjam se z vašo tezo, da se kapitalizem napaja iz svoje samodistance, in to v dvojnem pomenu. Najprej je to sistem, ki nima svojega jasno zamejenega središča, v katerega bi vodile niti oblasti; namesto tega se rad prikazuje kot izraz slepe sile, podobno kot velja za zakone narave. To, da mu ni treba nastopati v prvi osebi, je gotovo njegova prednost, vendar se lahko v drugih okoliščinah obenem sprevrže v njegovo ranljivo točko. Kajti niti kapitalizem niti tržni sistem nista samonikli tvorbi, ki bi bili dani po naravi. Obstajata le pod specifičnimi zunanji pogoji in te je treba nenehno vzdrževati s konkretnimi boji, ki so nazadnje politični. V tem smislu ima teza, da je veljavnost kapitalizma neodvisna od naše subjektivne države, očitno ideološko vlogo: poskuša nas prepričati, naj ne posegamo v politične pogoje, v katerih trenutno deluje. Res je tudi, da kapitalizem oziroma profit, ki ga poganja, obstaja na način odpravljanja razlike, ki se mora ravno zaradi tega nenehno reproducirati. Nikoli nisem razumel poročil o mešanih občutkih borznih posrednikov, ker so šle nekatere delnice gor in druge dol. To je nasprotno raj za posrednike in obratno; če bi bile vrednosti nespremenjene, šele tedaj bi bili posredniki žalostni. Tržno ravnovesje in profit se ravno izključujeta.

Govoriti nasploh o načinu, kako deluje kapitalizem in kako se znotraj njega ustvarja profit, je sicer glomazno vprašanje, ne samo za intervju. Zato bi tu nakazal le dve ali tri reči, na katere bi morali biti po mojem pozorni. Najprej je treba upoštevati, da ima temeljna celica kapitalizma, ekvivalenčna menjava, svoja formna določila, ki imajo sistemske



materialne posledice. Na to se navezuje fetiški učinek, ki pa ne naturalizira samo vrednosti blaga, temveč tudi subjekt menjave in samo lastnino prikaže kot nekaj naravno danega. Skozi golo prakso ekvivalenčne menjave se zato lahko zgodi ta neobičajna preobrazba, da sistem za nazaj postavi svoje lastne predpostavke. Nadalje je treba upoštevati, da je trg, če ga vzamemo zares, protisloven, in da je v svoji konkretni podobi vedno odvisen od zunanje regulacije. Tako se npr. pogosto privzema, da trg deluje le tedaj, kadar je zares dereguliran in posamezniki v njem delujejo zgolj v skladu z lastnimi interesi, kakor jih določijo sami. Toda obenem se priznava, da trg lahko deluje le pod določenimi robnimi pogoji, ki so zelo specifični in so vedno rezultat neke regulacije; v skrajni konsekvenci je lahko varuh konkurence tisti, ki tržnim akterjem določi, po kakšni ceni morajo skleniti kupčijo. In nazadnje je treba še upoštevati, da pride do strukturnega preloma v trenutku, ko sistem ekvivalenčne menjave postane prevladujoča matrika družbenih odnosov. Težnja po neskončni ekspanziji, ki mu je že tako lastna, se tedaj absolutizira in celotni sistem preoblikuje v samosmoter, ki se odlepi svoje podlage. Marx na tem mestu govori o avtomatskem subjektu, torej o subjektivaciji substance kapitala, v odnosu do nje je posameznik gola pritiklina, ki nima nobene svobode in nobene moči.

Torej res je, kapitalizem nosi v sebi neko strukturno logiko, zaradi katere se lahko kot substanca osamosvoji od posameznikov. Od tod vtis naravnosti. Toda prav ker sistem deluje kot substanca, posameznik v resnici nima izbire, ali in na kakšen način lahko deluje znotraj nje. Obratno pa je sistem kot celota zaradi notranjih antagonizmov vendarle vedno rezultat specifičnega razmerja zunanjih družbenih sil. Če se zdi, da je znotraj kapitalizma posameznik svoboden, medtem ko je sam sistem izraz naravne nujnosti, bi torej sam dejal obratno: znotraj tega sistema je posameznikova svoboda sicer iluzija, zato pa sistem sam ni nujen.

**ANEJ & ROBERT:** *Ko je razpadel vzhodni blok, naj bi Castro dejal, da se je zgodilo nekaj takega, kot da bi ugasnilo sonce. To izjavo je produktivno brati na ravni tega, da je šlo za tako temeljit družbeni proces, celo potres, ki si ga še kratek čas pred tem ni bil sposoben zamisliti nihče. S tem se je zgubila tudi nekakšna realna*

*politična možnost levice kot politike z veliko začetnico in liberalni kapitalizem je zavladal globalno. Znotraj tega parlamentarna levica obični na poziciji, ki jo je cinično, a vendarle faktično dokumentirala Thacherjeva, ko je rekla, da je njen največji dosežek Tony Blair. Če se je zdelo, da je takrat slabo, je danes še slabše.*

ZDRAVKO: Pustimo vprašanje, kako ohraniti parlamentarno levico, in se raje za držimo na ravni teoretske levice. Zlom vzhodnega bloka je bil presenečenje, ki ga nihče ni pričakoval, še zlasti ne tisti, ki so se poklicno ukvarjali z napovedovanjem njegove usode. Vendar se mi zdi, da je ta dogodek zgolj manifestiral nekaj, kar je bilo na ravni teorije znano že dolgo časa. Kdo pa je v osemdesetih v Sovjetski zvezi videl kakšen svetilnik prihodnosti? S tega stališča je pravilna Badioujeva izjava, da se s padcem Sovjetske zveze na ravni teorije ni zgodilo nič velikega.

Toda po drugi strani teoretska praksa vendarle potrebuje ideale, ki potem vzvratno določajo samo teorijo. To vlogo so v nedavni zgodovini levice odigrale različni motivi od oktobrske revolucije, Spartakusa, ljudske fronte, odporiškega gibanja do Vietnoma, kitajske kulturne revolucije in celo samoupravljanja. V nekem trenutku pa so ti ideali dokončno padli – ne sicer s propadom Sovjetske zveze, ampak že prej, drug za drugim so se razblinili sredi sedemdesetih let. Na tem mestu je indikativna izjava, ki jo je po padcu vladavine četverice za nek nemški časopis dal Foucault. Rekel je, da se je po dolgem času zgodilo – šel je vse do leta 1789 – da leva emancipatorična misel nima več idealov, s katerimi bi se lahko identificirala in rekla »tako se to dela«. Naenkrat je ostala odrezana od svoje zgodovine. Izgubila je vso zunanjo oporo, ideale in upanje. Tako se je teoretska levica pri Foucaultu, v takšni ali drugačni obliki pa tudi pri drugih, dramatično znašla v položaju, ko ni bilo več nobene samoumevnosti, in ko je bilo treba osnovne predpostavke celotnega projekta postaviti na novo, se takorekoč na novo znajti. To je ogromna naloga. Foucault je v tej smeri naredil korak nazaj, dobesedno se je obrnil vase, ponovno je odkril pojem subjekta in v antičnem svetu iskal temelj za moderno emancipacijsko subjektivnost. Drugi so priročno ugotovili, da se pravi boji pravzaprav ne odvijajo na polju dela, marveč drugje, recimo na področju kulturnih identitet. Spet tretji so še naprej vztrajali pri radikalnem projektu, ki pa so ga radikalizirali do te mere, da se je povsem odlepil od vsake podlage in se s tem izognil možnosti, da bi ga realnost ovrгла. No, tako ali drugače pa je vsem trem strategijam skupna odvrnitev od ekonomske analize in v skladu s tem tudi številne druge poteze, npr. odmik od primata družbenega k individualnemu – od tod tudi ponovno poudarjanje subjekta kljub razvpitim in očitno pretiranim novicam o njegovi smrti.

Skratka, zgodilo se je nekaj takega, kot da bi leva teorija postala intimno prepričana v neodpravljalnost kapitalizma in se je zato samo odvrnila od družbeno-ekonomskega analize. Ta umik pa je, o tem smo že govorili, eden izmed razlogov za ideološko izgubljenost, v kateri se levica nahaja zdaj. Ko se je levi teoretski diskurz umaknil iz ekonomije in s področja politike, ki bi bila zmožna preseči parcialne cilje, kot jih recimo predstavlja ekologija, ko se je umaknila na področje kulture, akademije, je konceptualizacija realnih družbenih bojev zasegla pač desnica, konkretnije, ravno ideologija svobodnega trga. Čeprav je bilo sredi sedemdesetih let to naravnost nezamisljivo, je dejstvo, da je prevladujoča ideološka norma danes diskurz svobodnega trga. V kategorijah te ideologije živimo vsakdanje življenje, mislimo sebe in druge, v njih zaznavamo

družbene probleme in nazadnje tudi iščemo rešitve zanje. To je samo eno od znamenj, kako globoko je bila teoretska levica potolčena na ideološkem polju. Naivno pa bi bilo misliti, da ideološki poraz ni imel tudi teoretskih vzrokov, in da ni pustil posledic v sami teoriji.

**ANEJ & ROBERT:** *Zdi se, da je danes kapital bistveno bolj revolucionaren od levice same; namesto socialne države, kaj šele razrednega boja, je danes največ, kar lahko izpogajamo, kapitalizem s človeškim obrazom. Poskusi gradnje večjih političnih zгодb pa so nemudoma tarče primerjav s totalitarizmom. Kako se izviti iz tega primeža? Ali je sploh mogoče govoriti o mednarodnem subjektu politične emancipacije?*

ZDRAVKO: Kapital je bil zmeraj revolucionaren, to je prav njegova velika prednost. Toda če je bil nekoč vezan na nacionalno državo in je bil delavski razred internacionalen, je danes ravno obratno: kapital je postal globalen, podira vse meje, delavski razred pa – vsaj pri nas – krčevito brani nacionalne meje. Kar se, mimogrede, lepo sklada z našo začetno tezo.

No, morda je danes položaj vendarle nekoliko drugačen. Vmes se je namreč zgodila kriza, tipična kapitalistična kriza, največja pa letu 1929. Ta kriza je pokazala vsaj dvoje. Najprej, da je neoklasična ekonomska teorija očitno napačna oziroma vsaj neprimerna za opis realnih ekonomskih sistemov. Ker namreč po tej teoriji trgi samodejno ovrednotijo vse relevantne dejavnike, so prihodnja gibanja že danes vključena v sedanjo ceno, tako da je možnost ostrih endogenih prelomov in torej tudi resnejše krize vnaprej izključena. Krize po tej teoriji načeloma ni. Samo dejstvo krize ima zato tu neposredne teoretske posledice. V nekem smislu ovrže celotno teorijo. To je mimogrede tudi razlog, zakaj tako rekoč nihče od teh vsevednih ekonomistov ni krize opazil prihajati: prav ker so verjeli v pravilnost teorije, krize niso mogli videti. Vseeno pa bi sedaj od njih enako pričakovali tudi priznanje, da je bila teorija napačna. To bi nenazadnje zahtevala elementarna spodobnost. Tako pa nam še vedno solijo ekonomsko pamet tisti, ki so še nekaj let nazaj postavljali za zgled Irsko ali baltške države.

Ampak kriza je obenem razgalila tudi vso bedo levice. Ves čas je z dobrimi razlogi trdila, da je kapitalizem notranje nevzdržen, da zatira človekovo dostojanstvo, uničuje naravo in nazadnje nezogibno pelje v zlom, v krizo. Toda glej ga zlomka, ko je kriza nazadnje prišla, jo je presenetila povsem nepripravljeno, kot pozimi cestno službo presenetni sneg. Kriza je pokazala, da levica nima nobene teorije, da predvsem ona ne ve, kaj je treba storiti. In če se je ves ta čas zdelo, da je z njeno teorijo vse v redu, samo realnost ji ne daje prave priložnosti, je zdaj postalo očitno, da je njena kriza predvsem teoretska. Pripoznanje te očitnosti je morda največji nauk, ki ga levici prinaša trenutna kriza.

**ANEJ & ROBERT:** *V navezavi na zgoraj povedano nas zanima, kako je danes mogoče govoriti o razredni zavesti. Kje je presečišče klasičnega proletariata in modernega kognitariata, kakšna strukturno mesto bi bilo treba zasesti, da bi ga sploh lahko ustvarili?*

ZDRAVKO: *Kaj storiti? Prvi odgovor je očitno teoretsko delo, ki mora za razliko od polpreteklosti ponovno vključiti branje kritike politične ekonomije. Če je naloga filozofije spoznati to, kar je, zajeti svoj čas v misli, razviti pojme, s katerimi bi bilo mogoče misliti svet in posegati vanj, potem mora to vsebovati tudi ekonomijo ne glede na vse pomisleke o ekonomskem esencializmu. Ker je bil poraz teoretski,*

*mora biti tudi odgovor teoretski in najprej raziskati razloge zanj. Med drugim je treba pojasniti, kaj je tisto, kar daje tržni sistem. Se pravi zakaj imajo posamezniki ne glede na načelne pomisleke in teoretske razloge proti v nekem smislu nazadnje vendarle radi kapitalizem, kaj je tisto, s čimer jih nazadnje vendarle pridobi zase? Teoretski analizi je treba podvreči sodobne ideje svobodnega posameznika, skrbi zase, predvsem pa pojem subjektivnosti, ki je inherentno vezan na delovanje kapitalističnega sistema.*

Strategije za razvijanje prihodnjih delov, če naj se podam v te tvegane vode, bi bilo mogoče razdeliti na znotrajsistemске in sistemske. Pri prvih se je treba vprašati, kdo je danes tisti, ki je izkoriščan. So to tisti, ki so plačani po svojem prispevku k ustvarjanju družbenega bogastva? Ne glede na vse razlike, ki vladajo pri nas, je očitno, da je predmet eksploatacije predvsem delovna sila tretjega sveta. Oni tvorijo svetovni proletariat, v odnosu do katerega smo vsi mi kapitalisti. To pomeni, da bi se morali podobno kot sindikalna gibanja 19. stoletja zavzemati za uveljavitev skupnih minimalnih standardov, ki bi veljali internacionalno. Morda se ravno v tem skriva rešitev delavskih problemov znotraj matičnih kapitalističnih držav.

Glede širšega, sistemskega okvira je nedoločnost še toliko večja. Ker kapitalistični sistem deluje kot avtomatski subjekt, ni mogoče popravljati posameznih postavk, kot sta zviševanje plač ali drugačno strukturiranje finančnih tokov, ampak je v nekem smislu treba zaježiti sistem sam. Povedano drugače: če je za kapitalizem značilno, da je osnovna matrika družbenega delovanja matrika tržne interakcije, ekvivalenčne menjave, ki se je razširila tudi na druga področja, potem bi bila emancipacijska strategija morda v tem, da se logika prostega trga čimbolj omeji, lokalizira. V kakšni obliki in s kakšnimi sredstvi, je seveda vprašanje, in tu v tem trenutku ni nihče dovolj pameten. Ena izmed možnosti je UTD, kolikor ljudem omogoča, da izstopijo iz mezdskih razmerij in s tem vsaj deloma omejijo moč prostega trga, čeprav je res, da še zmeraj deluje v finančni formi.

Tako ali drugače pa je edina alternativa trgu nazadnje politično delovanje, ki mu je treba vrniti pozitivno konotacijo. To delovanje na zunajekonomskem področju, na polju države kot mestu občega je sicer ravno tako treba šele izumiti. Jasno je, da parlamentarna demokracija ni več dober odgovor na to vprašanje, in da bi bilo treba najti druge modele, med njimi morda tistega, ki ga nakazuje Hegel, ko v Fenomenologiji duha govori o prehodu uma v duha. Tu gre za zanimivo pasažo, kajti Hegel vzame za izhodišče Smithov model prostega trga, na katerega vsak prihaja s svojimi predstavami, skrbi zgolj zase, ima konkretne interese, vendar pa na ta način hkrati sodeluje pri ustanavljanju občega dela. Vendar Hegel opozarja, da lahko tudi umetniško produkcijo obravnavamo na podoben način. Tudi tam nekdo skozi svoje predstave ustvari neko delo, ponudi posebno interpretacijo, vendar se ta z nastankom umetniškega dela ne zaključi, temveč se ponudi v nadaljnjo interpretacijo drugim uporabnikom, ki pristopijo s svojim pogledom. Na ta način se skozi participacijo vseh vzpostavlja tisto, kar vidimo tudi pri logiki prostega trga, vendar ne kot optimalno ravnovesje, temveč kot to, kar Hegel imenuje »das wahre Werk«, resnično delo. Tako dobimo model družbene interakcije, v katerega vstopajo posamezniki s svojimi pogledi in kjer skozi interakcijo proizvedejo družben rezultat, ki pa ne deluje po modelu ekvivalenčne menjave. Morda je to nek model za politiko.





Kaj mi je storiti, mati?  
Izpoved mlade duše iz starih časov.

Jurij Smrke, ilustracija Istvan David

Draga Mati, kako ste? Leščerba mi le še nalahno sveti, zato mi oprostite, če bo pero tu in tam ušlo iz uglajenega ritma. Pišem kakor na valovih, nekoliko hitreje, ko plamen sveti, nekoliko počasneje, ko v hladnem pišu vzdihni in vrže senco. Ob vsem tem me neznošno zebe. Okolno premikam prste in jih, ko ne gre drugače, grejem v gubah telesa, dokler té še kaj gor-kote hranijo. Pod duri sem moral, iz nuje in ne drugače, svoj plašč vtreti, da lahko sploh kaj vidim, in zdaj tipim neljube posledice. Prepil je bil. Ugašal je luč in rezal okrog ušes. Zdaj zimski srak le še pod oknom uhaja. Tako torej in vendar! Mrazi me, toda to ni tisto, kar me tare, Mati. Na te stvari se človek navadi kot na kruhovo skorjo. Zobe stisniti in želodec za hip zavezati - to sta preprosti nalogi v primerjavi s preglavicami, ki tarejo duha. Eno so bitke, ki jih človek bije z zunanjim svetom, in druge so take, ki jih bije v sebi.

Ena takih bitk se trenutno odvija v meni in me muči neprestano. Neprepane so moje noči in jasno mi je, da bom slej ko prej moral prek svojega Waterlooja ali pa me bo konec. Ali pa morda prav zato? Ne vem, težko glavo imam in vznemirjeno srce. Vedno znova si mamram rek, ki ste mi ga položili na sice, ko me je oče, no, saj veste ... »Samo čas bo pokazal,« ste rekli, jaz pa še kako hrepenim po tem, da bi bil jaz tisti, ki bi pokazal. Hrepenim v obupu. Na vas polagam, da mi pomagate, kot še na mnoge druge, vendar predvsem na vas. Ne maram se primerjati z Napoleonom, njegove veličine ne dosežem na Ikarovih krilih! Vendar verjamem, da so bitke malega človeka enakovredne bitkam velikih ljudi. Edina razlika je v sredstvih, s katerimi se bijejo. Tako je razpotje, na katerem sem se znašel, zame prav tako pomembno kot slavna bitka za imperatorja. Kaj vas v tem duhu imenujem za svojega generala.

Kapitalizem me muči, Mati. In upam, da vas sven te besede ne zmoti. Vem, kaj se je zadnje čase govorilo o tistih, ki dvomijo v našo svobodo, in nisem tak, da bi se pretirano ukvarjal z otročarijami, pa vendar si ne morem kaj, da ne bi dvomil. Mar veste, Mati, kdo je naredil tisti pulover, ki sem ga Tomažku za božič s tako radostjo podaril? - Kitajci! In veste koliko je stal ta pulover? - Tri krone. Tri cesarske krone sem zanj odštel na tiznici. To vam verjetno še nič ne pove, pa vam zato pojasnim. Marko, ki prodaja to robo, je s Trsta in tam se vsake sorte ljudje najdejo. Tudi Kitajci. Nekateri so prišli k nam in so pravili zgodbe. Najboljše zgodbe so baje v pristanišču, in ko je Marko nekoč kupoval angleško usnje z ladje, mu je na ušesa zaneslo pripoved o plačah. Kitajski delavec za tedensko delo prejme tri yuane. Trije yuani pa so ravno nekaj manj kot pol krone. Pol krone pa je preklemalo malo za tedensko delo in naj obnem misel v vse smeri in jo vrtim - to se mi ne zdi pravično. Pomislite, koliko puloverjev bi vi spletli v enem tednu! Še moje nespretne roke bi skupaj spravile vsaj enega. In kakor slišim, te puloverje pletejo s pomočjo strojev, tako da jih en delavec v tednu naredi še mnogo več.

Nisem si mogel kaj, da me ne bi začeli razjedati dvomi. Profesor dr. Pristavč sicer pravi, da nam gre danes najbolje, odkar so »opice na pomlad človeštva dlako zavrgle.« Tako se pošali. Govori o širokih tabelah podatkov in brez konca in dvoma dokazuje, da še nikoli niso žene toliko detet povile, in da jih še nikoli ni tako malo ob porodu k Bogu odšlo. Pravi, da še ni bilo časa, ko bi toliko duš znalo brati in pisati, in da si nikoli poprej toliko preprostežev ni moglo privoščiti tako raznolikih sadov dela človeka in narave. In na koncu vedno pristavi: »Toda kolegice in kolegi, najslajši in najdragocenejši sad, ki ga danes uživamo, je svoboda.«

Kakšna je ta svoboda? Kakor se meni vse skupaj razodeva, si svoboden ravno toliko, da lahko izbiraš, v kateri tovarni boš delal za prgišče ajde na mesec. Se še spominjate, kako smo pred tremi leti preštevali denarce? Komaj smo nabrali za tole kamrico, ki zdaj bolj jaz grejem njo kot ona mene. Le malo slabše bi tisto leto obrodilo polje, pa nikoli ne bi opravil štirih semestrov, še manj pa se ubadal z vprašanji, ki me zdaj tarejo. Kar se mene tiče, Mati, je svoboda človeka ravno tolikšna kot njegov mošnjček.

Pa vendar; nam se še dobro godi, pravijo. Od najmanjše plače je mogoče skozi mesec priti, nihče ne umira zbog lakote, otroci hodijo v šole in ljudi diži pokonci misel, da so lahko postanejo karkoli, če se le dovolj dolgo trudijo in odzekajo. Pri moji duši, sosedov Martin je vendar uspešen komunikolog postal! Ob takih primerih se nam niti ni treba pretirano spozabiti, da bi sprejeli misel, da naša življenja tečejo bolj ali manj gladko.

Toda zakaj tisti, ki je spletel pulover, ne more priti k nam in postati uspešen komunikolog? Meje zapirajo, Mati - le stežka s tujimi dokumenti v deželo stopiš, če pa še, moraš dokazati, da si delat prišel. Tisti, ki se preklemalo žrtvujejo za nas, da lahko poceni darove kupujemo za naše bližnje, nimajo od tega niti priložnosti za uspeh. Najprej morajo še malo odgarati za nas. Zakaj? Ker da bi vse propadlo, če bi odprli meje. Da bi se država pod bremenom ljudi sesula. Pa naj se, si rečem. Za pravico je treba stisniti zobe.

Potem pa se spet posvetim lastnemu stiskanju zob in želodca. Iz dneva v dan moram priti, Mati, in tu včasih ni časa za pravico. Tudi nasmeh bližnjih mi še nekaj pomeni in zavoljo tega kupim ta pulover, četudi zdaj poznam zgodbo, ki jo nosi s seboj. In ko dobim dekle in jo za poko prosim in se nama sreča nasmehne, bova morala poskrbeti še za več ust. In kdo bo takrat razmišljal o pravici? Tako ne vem, kako naj se hkrati borim zase in za pravico. Kaj mi je storiti?





# Totalnost kapitala

Anej Korsika

*»Delal sem v tovarni, ki so jo imeli v lasti Nemci, v rudnikih premoga, ki so bili v lasti Francozev, in v tovarni kemikalij, ki so jo imeli Belgijci. Takrat sem o kapitalistih spoznal nekaj. Vsi so si enaki ne glede na nacionalnost. Od mene so vsi hoteli največ dela za najmanj denarja, ki me je še ohranjal pri življenju. Zato sem postal komunist.« – Nikita Hruščev*

Neznosen problem začetka je še toliko bolj nemogoč, ko se odločimo pisati o kapitalu. Že takoj se srečamo z dejstvom, da kapital diha iz vsake družbene pore. Delavci, kreativni direktorji in menedžerji vsi korakajo pod zastavo človeškega kapitala. Bivši komunisti, ki so po osamosvojitvi doživeli preobrazbo, se pridušajo čez totalitarnost prejšnjega režima in iz tega kujejo svoj politični kapital. Les, premog, nafta, veter in voda, raznovrstnost ekosistemov in bogastvo biotopov so del naravnega kapitala. Mreže naših odnosov, družbena solidarnost, socialna država in čut za sočloveka lahko uvrstimo v kategorijo socialnega kapitala. Zdi se, da je kapital vseprisoten, in da ni področja človeškega življenja, ki ga s tem pojmom ne bi mogli opisati. To drži, vendar zaradi te samoumevnosti še zmeraj nismo nič bliže razumevanja tega, kaj kapital dejansko je.

## Nekaj fenomenoloških opazk

Celoten kolorit različnih vrst kapitala je bolj produktivno brati kot ideološko diverzijo, ki nam zastira pogled stran od bistva stvari. La kako bi lahko drugače razumeli temeljno protislovje med kapitalom kot takim in specifičnim tipom kapitala? Ponazorimo s konkretnim primerom. Izjava: »To podjetje ceni svoj človeški kapital,« je pozitivna opredelitev in oznanja, da gre za podjetje, v katerem intenzivno skrbijo in negujejo odnose, v katerem vsi dihaajo z enimi pljuči. Na drugi strani izjava: »Ta korporacija je kapitalistična,« ni več kompliment in asociira na kapitalizem viktorijanske Anglije, izkoriščanje delovne sile in postavljanje dobička pred ljudi. Seveda sta obe izjavi po svojem bistvu identični. Sta zgolj odraz evolucije žargona kapitalizma, ki ga lahko umestimo v maj 68, s pomladitvijo proizvodnih odnosov se rodi tudi bolj kul besednjak. Zato nas ne sme čuditi, da je danes kapitalizem bistveno bolj kul kot kritika kapitalizma. Vse tisto, kar je bilo včasih (vsaj na deklarativni ravni) zunaj sistema, nas danes pozdravlja iz izložb, ima svojo ceno in je tudi intenzivno oglaševano. To je družba, v kateri lahko kupimo revolucionaren gel za lase in uporniški mobilni telefon, pa niti za trenutne ne predstavljamo nikakršne nevarnosti za sistem.

Danes je praktično nemogoče misliti onkraj okvirov kapitala, živimo v družbi kapitalističnega realizma, ki nas prežema totalno. Slavoj Žižek to upravičeno ponazarja s tem, da si laže predstavljamo konec sveta kakor konec kapitalizma. Seveda lahko rečemo, da je to zgolj negativna plat Fukuyamove pozitivne opredelitve, da smo s koncem blokoveškega spopada globalno prešli v družbo liberalnega kapitalizma. S tem ključnim poudarkom, da bomo vsa protislovja, ki se še utegnejo pojavljati, razreševali znotraj teh okvirov. V tem je vsebovana tudi predpostavka, da že živimo v najboljšem izmed vseh mogočih svetov, in da je zgodovine z velikim *Z de facto* konec. Podobne in bistveno hujše oblastniške blodnje so bogato prisotne v celotni človeški zgodovini, vendar je ta specifična vsaj v dveh pogledih. Najprej je zaskrbljujoče dejstvo, da je vse skupaj očitno kupila tudi levica sama. Namesto starih preverjenih konceptov razrednega boja in delavskega internacionalizma se danes ukvarja s kozmetiko človeškega obraza kapitalizma in bojevanja znotraj nacionalne države in predvsem strogo za pravice državljanov. To pomeni, da so iz teh bojev, kolikor jih je še ostalo, izvzeti vsi nedržavljeni, imigrantski delavci in drugi, ki niso del nacionalnega korpusa.

Drug problem te paradigme je vsebinske narave, nanj bi moral biti vsak historični materializem, vreden svoje-

ga imena, sposoben nedvomno opozoriti. Gre za temeljno dejstvo, da so vse človeške družbe zgodovinsko pogojene. Vendar od začetkov civilizacije naprej to nobene ni oviralo pri tem, da bi ne bi svoje vladavine opredeljevala kot večne. V tem lahko vidimo nek temeljni ideološki moment, družbeno vezivo, ki je bilo nujno potrebno za funkcioniranje vseh preteklih družb. Tako v Egiptu kot Perziji, antični Grčiji, Rimu in v času fevdalizma je strukturno mesto oblasti zasedala (nad)naravna sila, na katero ljudje niso imeli vpliva. Vse, kar so lahko naredili, je, da so ji pohlevno sledili, njeno delovanje poskušali čim bolj intuitivno razumeti in predvsem zaupati tistim prerokom v vrstah ljudi, ki so bili s strani božanstev izbrani za glasnike na zemlji.

Pravi zgodovinski precedens liberalno-demokratičnega kapitalizma zato ni samorazumevanje naše družbene formacije kot večne. Paradoks je, da je naša družba uradno sekularna in temelji na racionalnem znanstvenem aparatu, da v tej družbi uradno ni prostora za nedoumljive naravne in nadnaravne sile. Te sile so stvar misticizma, obskurantizma in posmeha, ki v obstoječem državnem aparatu nimajo ne legalnega ne legitimnega mesta. Vendar si laže predstavljamo konec vsega obstoječega kot pa konec tega konkretnega družbenega in zgodovinsko določenega proizvodnega odnosa (tako namreč Marx definira kapital). Laže in veliko bolj zavzeto snemamo filme o apokalipsi sveta kot pa o družbi, ki ne bi delovala po načelih kapitalizma.

## Misliti lastno vpetost

Kapital se zdi kot odtrgan od vseh človeških odnosov, čeprav sam je odnos. Namesto tega ga dojemamo bolj v skladu z imenom srbskega benda: »Neočekivana sila, koja se iznenada pojavljuje i rešava stvar,« s tem temeljnim dodatkom, da kapital le redko karkoli dejansko reši. Nasprotno, če je treba (in za kovanje nadpovprečnih dobičkov nedvomno je), zasušnjuje, ubija, kolonizira, posiljuje, napoveduje vojne, sklepa nenačelne koalicije, izdaja in uničuje. Citat iz *Quarterly Review*, ki ga v Kapitalu povzema Marx, to opiše še bolj nazorno: »Kapital ... Se izogiba hrupu in prepiru, ker je boječe narave. To je zelo resnično, vendar pa v tem ni vsa resnica. Kapitalu se gnusi pomanjkanje profita ali pa zelo majhen profit, tako kakor se naravi gnusi prazen prostor. S primernim profitom pa postan kapital drzen. Če je zagotovljenih 10 %, ga je mogoče povsod uporabiti; z 20 % postane živahen; s 50 % svojeglavo predrzen; za 100 % potepta vse človeške postave; za 300 % pa ni zločina, ki ga ne bi tvegati za ceno večal. Če prinašata hrup in prepir dobiček, spodbuja oba.«

Z vidika posameznika so te sile tako silovite, da privzamejo določene nadnaravne atribute, za katere se zdi, da ljudje nanje nimamo nikakršnega vpliva. S tem ne ciljamo le na delavca, ki je po več kot tridesetih letih zavzetega dela za tekočim trakom odpuščen kot tehnološki višek. S to logiko je namreč prežeta tudi visoka politika. Argumenti o tem, da smo v težkih časih, da se moramo vsi po vrsti odpovedovati, in da je treba pokazati požrtvovalen duh, da bomo enkrat spet stopili v svetlejša časa, so postali tako samoumevni, da hitro spregledamo njihovo mesijansko logiko. Namesto tega, da bi poskušali razumeti strukturne razloge, ki so pripeljali do krize, smo v krizi vsi enaki. Predvsem pa smo vsi enako krivi, da smo zajebali kapitalizem, sistem, ki je po svojem bistvu odlični! Na ta način se sadovi našega dela spreminjajo v okove naše sužnosti.

Zato zgornji citat Hruščeva ni samo poniglavo provokativna gesta, temveč nam ponuja tudi temeljni teoretski zastavek. Prav za to pa v resnici gre; da trezno pogledamo na svoj eksistenčni položaj, na našo vpetost v mezdne odnose in na to, kdo so tisti, ki nam jih določajo. Hruščev v tem kratkem stavku podaja izkristalizirano formulo razrednega boja. Na eni strani so nemški, francoski in belgijski kapitalisti in ne glede na panogo ter nacionalnost jih vse žene gonja za ustvarjanjem vedno večjih dobičkov. Na drugi strani sem jaz, mezdn delavec, ki jim te dobičke omogočam, živo telo, ki dela s stroji in iz katerega je mogoče izsrkati več vrednosti, kot pa jo je vanj treba vložiti. Vendar stavka s tem ni konec in tudi mi ne smemo izpustiti bistvenega določila: »Zato sem postal komunist.« Čeprav v pogojih poznega kapitalizma ta izjava zveni trčno in anahronistično, vseeno ostaja edina politična drža, ki naslavlja totalnost kapitala in cilja na njegovo totalno odpravo. Razredna zavest, disciplina, metodologija in organizacija zato niso pojmi, pred katerimi bi morali na leviči bežati, temveč jih je treba reartikulirati in znova narediti operativne. Šele takrat bo spet mogoče postati komunist.



# Škandal demokracije: Možnosti revolucije danes

Lana Zdravković,  
ilustracija Dejan Kralj

Dandanes nam je že vsem popolnoma jasno, da živimo v izrednih razmerah. Jasno nam je, da živimo v izrazito antipolitičnem času globalne postfordistične neoliberalne hegemonije, v katerem je prišlo do dokončne vzpostavitve svetovnega trga, ki je v vse sfere življenja – vključno z življenjem samim! – implementiral tržno logiko, proletariat (delavski razred) pa spremenil v prekariat (razred negotovosti in nevarnosti). O pogubnih platih neoliberalnega načina oblikovanja družbe, kjer je profit pomembnejši od ljudi – in živali, narave, družbenih odnosov oziroma če sarkoli – je bilo že veliko napisanega tako v akademskem in strokovnem kot tudi popularnem tisku, na to temo se organizirajo nacionalne in mednarodne konference, okrogle mize, o tem se debatira že na vsakem koraku. Jasno nam je, da živimo v slabih časih in (vsaj) glede tega se vsi strinjamo.

Razslojevanje v družbi je doseglo ekstreme, če je bila pred leti plača delodajalca do 20-krat višja od delavčeve, je sedaj v nekaterih delih sveta (ZDA in drugih t. i. »razvitih« državah) tudi do 400-krat višja. Deset odstotkov najbogatejših prebivalcev ima v lasti več kot 85 odstotkov svetovnega premoženja, nasprotno ima polovica najrevnejših prebivalcev v lasti le odstotek. Vsak peti prebivalec zemlje živi v skrajni revščini z manj kot enim evrom na dan, kar predstavlja 1,2 milijarde svetovnega prebivalstva. Dnevno zaradi lakote umre 24.000 ljudi, kar pomeni, da skoraj na vsake 4

sekunde umre ena oseba. Vsako leto zaradi ozdravljivih bolezni umre okoli devet milijonov otrok, mlajših od pet let. Več kot milijarda ljudi trpi zaradi hudega pomanjkanja hrane – to je več kot celotno prebivalstvo ZDA, Kanade in EU skupaj; kar 90 odstotkov kronično lačnih ljudi živi v t. i. »državah v razvoju.«

V Sloveniji pod pragom revščine živi več kot 12 odstotkov prebivalcev, kar je več kot 240.000 ljudi, okrog 100.000 pa jih je brezposelnih. V tem trenutku so v državi nezadovoljni skorajda vsi deli družbe, razen profesionalnih politikov in menedžerjev. Nezadovoljni so zdravniki, državni uslužbenci, policisti, železničarji, piloti in stewardese, avtoprevozniki, učitelji, profesorji, znanstveniki, nevladniki, gradbeni delavci, samostojni ustvarjalci v kulturi, novinarji, kmetje, študentje, dijaki, upokojenci ... Vlada (tako »leva« kot »desna«!) je že nešteto krat izzvala ljudske upore, proteste in demonstracije – uvajajoč različne »reforme«, ki vztrajno slabšajo kvaliteto in varnost življenja, sistemsko demontirajo socialno državo in načrtno uničujejo javno sfero. Nase je navlekla gnev ljudi, saj v t. i. »času krize« rešuje oz. izdatno financira banke in bogataše, sistemsko uničevanje podjetij in masovno odpuščanje delavcev le medlo opazuje, brutalno izkoriščanje tujih (predvsem bosanskih, a tudi vseh ostalih) delavcev nekaznovano dopušča zasebnemu sektorju, nenehno ignorira in pervertira zahteve sindikatov, študentski in dijaški bes razume kot vandalizem, upokojence obravnava kot odpisane, korupcijske afere in gospodarski kriminal v najvišjih državnih krogih sankcionira sumljivo prepočasno ...

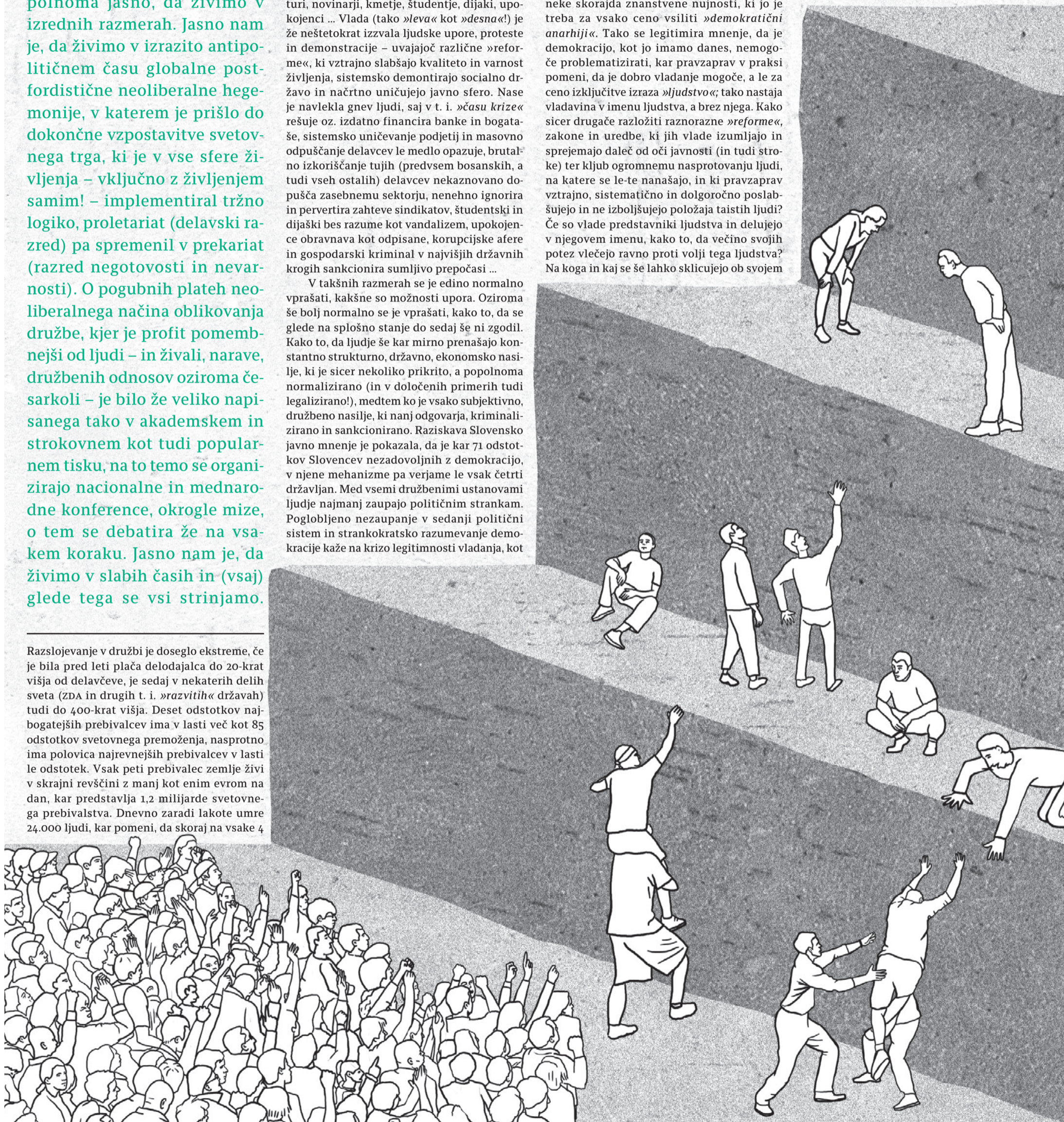
V takšnih razmerah se je edino normalno vprašati, kakšne so možnosti upora. Oziroma še bolj normalno se je vprašati, kako to, da se glede na splošno stanje do sedaj še ni zgodil. Kako to, da ljudje še kar mirno prenašajo konstantno strukturno, državno, ekonomsko nasilje, ki je sicer nekoliko prikrito, a popolnoma normalizirano (in v določenih primerih tudi legalizirano!), medtem ko je vsako subjektivno, družbeno nasilje, ki nanj odgovarja, kriminalizirano in sankcionirano. Raziskava Slovensko javno mnenje je pokazala, da je kar 71 odstotkov Slovencev nezadovoljnih z demokracijo, v njene mehanizme pa verjame le vsak četrty državljani. Med vsemi družbenimi ustanovami ljudje najmanj zaupajo političnim strankam. Poglobljeno nezaupanje v sedanji politični sistem in strankokratsko razumevanje demokracije kaže na krizo legitimnosti vladanja, kot

jo poznamo, ter terja odločno delovanje. Očitno je, da potrebujemo nove instrumente upravljanja in strukturiranja družbe oziroma novo razumevanje politike, vladanja in enakosti. To pa je obnem novo razumevanje možnega in nemožnega oziroma emancipatornega potenciala ljudstva. Politiko bo mogoče misliti le, ko bo osvobojena »kapitaloparlamentarizma« oziroma »preveč objektivističnega sparjenja tržne ekonomije in volilnega rituala«, kakor vztrajno poudarja filozof Alain Badiou.

Temeljni problem je namreč v tem, da se nam politična realnost, kot jo imamo danes (politične stranke, volitve, parlamentarno zastopništvo ...), predstavlja kot edina možna, kot red neizpodbitnih danosti. Tako nastaja samolegitimacija vladanja kot instrument neke skorajda znanstvene nujnosti, ki jo je treba za vsako ceno vsiliti »demokraciji anarhiji«. Tako se legitimira mnenje, da je demokracijo, kot jo imamo danes, nemogoče problematizirati, kar pravzaprav v praksi pomeni, da je dobro vladanje mogoče, a le za ceno izključitve izraza »ljudstvo«; tako nastaja vladavina v imenu ljudstva, a brez njega. Kako sicer drugače razložiti raznorazne »reforme«, zakone in uredbe, ki jih vlade izumljajo in sprejemajo daleč od oči javnosti (in tudi stroke) ter kljub ogromnemu nasprotovanju ljudi, na katere se le-te nanašajo, in ki pravzaprav vztrajno, sistematično in dolgoročno poslabšujejo in ne izboljšujejo položaja taistih ljudi? Če so vlade predstavniki ljudstva in delujejo v njegovem imenu, kako to, da večino svojih potez vlečejo ravno proti volji tega ljudstva? Na koga in kaj se še lahko sklicujejo ob svojem

delovanju, če jih ljudstvo, ki naj bi ga predstavljali, vse bolj pogosto in vse bolj revoltirano na njihovo nekonsistentnost opozarja na ulicah, stavkah in demonstracijah? Ali resnično še kdo na tem svetu verjame, da je za »dobro vladavino« nujno vztrajno zmanjševanje socialnih pravic, klestenje zdravstvenih pravic, odpuščanje zavoljo »cenejše delovne sile« in »konkurenčnosti«, ukinjanje brezplačnega šolstva, sistemsko uničevanje znanosti na račun uporabne in finančno donosne tehnologije in umetnosti na račun kulturnega potrošništva?

V tem trenutku se je treba resno vprašati, ali nam strankarsko razumevanje politike, parlamentarno predstavništvo in volitve zagotavljajo demokracijo v smislu resnične enakosti? Ali tisti, ki hodijo na volitve (in teh je, kot





politiki). Vključuje zaupanje v moč vsakega, ki vodi k moči vsakega, ter premišljevanje in oblikovanje novih strategij in oblik soživljenja, ki temeljijo na pravičnosti ter solidarnosti in imajo za izhodišče enakost. Obenem predpostavlja aktivno držo in pogum za skupno, kolektivno, solidarnostno akcijo onkraj partikularnih interesov in v imenu ljudstva.

Resne raziskave so pokazale, da kakovost življenja ljudi ni znatno boljša v državah, ki so najbogatejše, temveč tam, kjer vlada pravičnejša razporeditev družbenega bogastva. Osnovna zahteva tako mora biti prerazporeditev dela in dobrin; delavec (to pa smo tako ali tako vsi, razen zajedalcev političnega in kapitalističnega tipa) mora postati paradigma upornega, razmišljajočega, emancipacijskega političnega subjekta, kajti on je tisti, na katerem sloni družba; tujec mora biti razumljen kot sobrevivalec in ne sovražnik; meje med državami morajo biti odprte predvsem za ljudi in ne le za blago in kapital; umetnost mora biti bolj pomembna in bolj spoštovana od kulturnega potrošništva; nedobičkonosna znanost mora biti bolj pomembna in bolj spoštovana od tehnologije (posebej tiste, ki prinaša dobiček); brezplačno šolanje in zdravstvo ter socialna pomoč, dostopni vsakomur, morajo postati absolutni imperativ; (medijska) informacija ne more biti nikogaršnja last in se posledično ne more tržiti; seksualna emancipacija mora nehati biti tabu in se mora nehati ločevati od družbene emancipacije. Skratka, »vsak postopek, ki se predstavlja kot del emancipacijske politike, mora biti nadrejen vsakršni nujnosti upravljanja,« kot pravi Badiou. Najbolj pomembno pa je razumeti, da je to, kar imajo upravni uslužbenci (sluge oz. »psi čuvaji« državnega sistema) za »nemožno«, v resnici edino realno in mogoče ter v resnici zgolj uresničitev prej še neopažene in univerzalno veljavne možnosti – pravzaprav uresničitev emancipacijske politike. Razumeti, da je »modernizacija« ime za strogo in suženjsko definicijo možnega, »reforme« pa proces onemogočanja tistega, kar je bilo (v večini primerov) izvedljivo, in delanje za donosno tisto, kar (za vladajočo oligarhijo) še ni prinašalo dobičkov. Potem potrebujemo le še pogum za emancipacijsko politiko, ki se manifestira kot krepost vztrajanja v nemogućem. Še posebej, in ravno takrat, ko nam vladajoča elita poskuša »dopovedati«, da je enakost nemožna in nerealna. Emancipacijska politika ravno prekine s prevladujočim mnenjem, da je neenakost nujna, in da je država kot ohranjevalka te neenakosti nujna.

Iz tega sledi, da moramo korenito spremeniti razumevanje obstoječega sistema vladavine, kar pomeni, da ga moramo problematizirati ravno zato, ker je »demokratičen«, in ker je »najboljši, ki ga imamo«, ker je »reformiran« – in še posebej zato, ker nam nenehno ponavljajo, da je to »nemogoče«. In to moramo narediti skupaj, kolektivno, solidarnostno. Ne bo se zgodilo čez noč in potreben bo čas, da ljudje dojamajo, da je moč v njih samih, in da ne potrebujejo vodje/stranke, da jim jo dodeli, ter tako nehajo želeči biti podrejeni. A je treba imeti v mislih, da so vse, prav vse velike spremembe v preteklosti delovale popolnoma nerealne, neizvedljive in nemogoče, dokler se pač enostavno niso zgodile.

izkaže, da so tudi sodobni boji, upori, demonstracije ... proti obstoječemu družbenemu redu le še spektakel, farsa, predstava, uprizorjanje, ki oblasti v končni fazi v ničemer ne postavlja pod vprašaj. To, da danes lahko »svobodno« demonstriramo na ulicah (ob ustreznem plačilu za dovoljenje za uporabo »javnih« površin!) v primerjavi z nekaterimi drugimi časi, ko je bilo tovrstno početje kaznovano z zaporom ali celo smrtjo, predstavlja le kozmetično spremembo – sistem se ne spremeni ne v enem ne v drugem primeru, samo da imamo danes privid večje »svobode.« **Vprašati se je zatorej treba, kdaj lahko izrekanje demonstrantov velja kot dejanje, kdaj ima beseda stavkajočih posledice. Premisliti je treba, kakšna akcija bi bila mogoča, da bi odprla in razodela »škandal demokracije«: spraševanje o tem, ali je koncept demokracije, ki ga imamo danes, zares pravičen, ali so politične stranke, ki ga zastopajo, tega zares zmožne, in ali država, strukturirana kot sistem vladajočih in vladanih, zares lahko zagotovi resnično politiko, to je enakost ljudstva. Vprašati se torej, ali smo zmožni zbrati pogum, da problematiziramo to obliko skupnosti, ki se nam predstavlja kot najboljša in edina možna. To je seveda težja pot, saj sloni na radikalno drugačnem razumevanju politike, ki zahteva angažma in odgovornost vsakogar, ne postavlja pa nove vodje/stranke, ki prevzame vso oblast, a tudi vso odgovornost.** Ob tem se je treba soočiti z bolečo resnico, da imajo ljudje pravzaprav radi vodje/stranke, zato da jim ni treba misliti, da se jim ni treba angažirati, da jim ni treba biti političen in nenazadnje tudi zato, da jim ni treba prevzeti odgovornosti. Vsaka vladavina (tudi najbolj totalitarna) tako ne vključuje le želje po oblasti, temveč tudi željo, da ti vladajo, da se podrediš. Bodimo iskreni, lažje je jamrati nad usodo, se kdaj pa kdaj pojaviti na kakšnih demonstracijah, tu pa tam podpisati neko peticijo, včasih napisati kakšen ciničen komentar na blogu in živeti povprečno malomeščansko življenje nemišljenja – ter pričakovati od neke abstraktne »politike«, da uredi vse ostalo. Pri škandalu demokracije pa gre, ravno nasprotno, za to, da moramo misliti in se ukvarjati s politiko in moramo prevzeti odgovornost, saj se resnična politika ne dogaja v parlamentu, temveč med vsemi nami. Škandalozna plat demokracije vključuje ravno oblast anonimnih, vladavino tistih, ki niso upravičeni vladati, tistih, od katerih se ne pričakuje, da bi vladali (ljudstvo), in relativizacijo moči tistih, ki so »poklicani«, da vladajo (profesionalni

Ponujajo nam le navidezno možnost izbire, ki je med nekaj političnimi strankami, od katerih nam nobena popolnoma ne ustreza, pravzaprav je neizbira. Politične stranke (obilno in sistemsko financirane iz državnega proračuna) so se uveljavile kot ultimativne nosilke političnega in kot reprezentativna telesa ljudske volje, a se je že neštetokrat izkazalo, da politike ne razumejo kot vladavine ljudstva, temveč kot sredstvo za doseganje določenih lastnih ciljev. Ne sprašujejo se o bistvu politike, temveč se ukvarjajo le z načini (učinkovite) vladavine – in tako so popolnoma antipolitične. Profesionalni politiki so povečini ekonomisti, pravniki, zdravniki, oglaševalci in med njimi je zelo malo ali sploh nič sociologov, filozofov, etnologov, politologov, ki o politiki resnično premišljujejo, a se v »profesionalno politiko« ravno zaradi njene tehnokratske in birokratske narave ne želijo spuščati. Politiko v parlamentu razumejo zelo površno in pavšalno in se ukvarjajo bolj z upravičevanjem in legitimacijo vladavine kot z uresničevanjem enakosti. Zato je pomembno iznajti nove načine reprezentacije in participacije v politiki, ki bi omogočila pravično razdelitev tako dela in dobrin kot tudi vladavine in (samo)upravljanja. Zgodovina družbenih revolucij nam kaže, da je šlo do sedaj vedno za spreminjanje različnih posameznih simptomov bolezni družbe, ne pa njenega ustroja. Revolucije so se dogajale in marsikaj spremenile, a menjavali so se le oligarhi, vladarji, kaste, stranke, medtem ko je struktura oblasti vedno ostajala nedotaknjena. Družba je vedno ostajala dualno strukturirana kot vladajoči (poklicni upravljalci oz. profesionalni politiki) in vladani (ljudstvo oz. ostali). Tako se

vemo, čedalje manj), res lahko predstavljajo ljudstvo kot zastavek taiste enakosti? Ali tudi v primeru zmage Hitlerja na volitvah (kar se je resnično tudi zgodilo) lahko govorimo o zmagovalstvu demokracije? Vidimo, da so prek volitev kot »praznika demokracije« tudi danes na oblast prišli populistični, katerih banalno prakticanje politike meji na fašizem in rasizem (Berlusconi, Sarkozy, če omenim samo najbolj ekstremne evropske primere ta trenutek). Če samo število volivcev določa demokracijo, potem to pomeni, da demokracije vsebina popolnoma nič ne zanima. Zato v času »kapitaloparlamentarizma« volitve niso praznik demokracije, temveč imajo kvečjemu konzervativno vlogo vzdrževanja obstoječega reda, ki je red neenakosti.



## Kam metati granitne kocke

Jurij Smrke,  
ilustracija Aljaž & Aljaž

V nekapitalističnih razrednih družbah po navadi ni težko locirati srčike moči. Če najdeš izvor vojaške in politične sile, po navadi najdeš tudi ekonomsko moč. Kapitalizem se v tej točki razlikuje. Ekonomska moč je tu namreč bolj ali manj osvobodjena od politične in obratno. Ljudi ni treba prek direktne vojaške ali politične sile prisiliti v odpovedovanje od dela zaslužka, demokracija pa daje izvoljenim suverenost, da prek zakonov določajo ekonomsko in družbeno sfero. Na obeh področjih moči obstaja množica subjektov z različnimi interesi in sposobnostjo vplivanja na življenje. Če je bilo nekoč jasno, da je treba za dosego sprememb obglaviti cesarja, se je danes teže odločiti, ali bi nagačili politično oblast ali banko, pri kateri je država do vratu zadolžena.

### Korporacije – vladarice sveta

Podjetja nasploh, še posebej pa multinacionalne korporacije, so združenja z veliko močjo. Ta moč je delno vsebovana že v njihovem obstoju samem. V času krize smo videli več krčev podjetij, ki so se vladam zdela prevelika, da bi propadla. ZDA so leta 2008 s 400 milijardami dolarjev pomagale javnima podjetjema Fannie Mae in Freddie Mac, ki sta takrat skupaj nadzorovali 56,8 % ameriškega trga hipotek. Dodatnih 475 milijard so ZDA razdelile 936 privatnim podjetjem, ki so zaenkrat vrnila slabo polovico pomoči. Država praktično ni imela izbire. Ko je kongres pomoč sprva zavrnil, je George Dvojni V Bush dejal: »Soočamo se z izbiro med ukrepanjem in realno možnostjo ekonomskih težav milijonov Američanov. Zavoljo finančne varnosti vsakega Američana mora kongres ukrepati.« In kongres je ukrepal.

A korporacije še zdaleč niso najmočnejše, ko umirajo. Korporacije so najmočnejše, ko umirajo ljudje. To se je pokazalo v primeru Monsanto, katerega delnice so štirikrat povečale svojo vrednost vzporedno z odkritjem povečanega števila samomorov v centralni Indiji, kjer so se kmetje zanašali na gensko spremenjene rastline, predvsem gorčico in bombaž. *Spiegel* je poročal o samomorih v severozahodnem delu centralne Indije (provinca Vidarbha). Med julijem 2005 in septembrom 2006 naj bi tam zaradi prezadolženosti samomor storilo 1.000 kmetov, med leti 1997 in 2005 pa je na ta način umrlo več kot 21.000 kmetov. Indijski časnik *The Hindu* je provinco cinično razglasil za »najslabši prostor v Indiji za kmetovanje«. Uvajanje Monsantoovih semen, ki jih je le-ta prodajal prek prevzetih indijskih podjetij, naj bi bil po poročilih skupin za samo-

pomoč kmetov in dr. Vandane Shive en glavnih faktorjev za prezadolženost. Z obljubami o odpornosti na bolezni in večji letini ter ob spodbudi vlade in oglaševanju s strani zvezd Bollywooda je Monsanto uspelo številnim kmetom prodati svoja sterilna semena. Kmetje jih niso mogli shraniti in še enkrat posejati, pač pa so morali vsako leto kupiti nova. Gensko spremenjene rastline, kot je BT-bombaž, so zahtevale tudi posebno oskrbo z (dragimi) umetnimi gnojili in pesticidi, s katerimi so morali kmetje nadomestiti tradicionalne, doma pridelane izvirnike. Nizke cene bombaža in neučinkovitost novih semen so kmete pripeljale v težak položaj. Osebnе zgodbe, objavljene v zahodnih in indijskih časopisih, govorijo o sramoti in obupu – družinski očetje so razočarali svoje družine in izgubili ponos. Nekateri so si življenje vzeli tako, da so popili iste pesticide, ki jim jih je Monsanto vsilil.

Podjetja pa ne kažejo moči le v razmerju do posameznih potrošnikov, pač pa so uspešne tudi pri vplivanju na državne aparate in sfere javnosti. Primer uspešnega pritiska gospodarstva je zavrnitev ratifikacije kjotskega sporazuma s strani ZDA. O pomenu neformalnih pritiskov govorijo številke. Ameriške firme so leta 2009 za lobiranje namenile 3,5 milijarde dolarjev. Eden od pomembnejših mož skupine Competitive Enterprise Institute (CEI), Chris Horner, se je v nekem promocijskem dokumentu (poroča Independent) pohvalil: »V Združenih državah je neformalno združenje uspešno pomagalo odvrniti sprejem programa, podobnega kjotskemu sporazumu, s tem, ko je skrbelo za racionalni glas civilne družbe in zagotavljalo legitimno debato o klimatski ekonomiji, znanosti in politiki. Ta model je treba posnemati, da bi usmerjali podobna prizadevanja tudi v Evropi.« CEI je leta 2005 z računov različnih ameriških podjetij (npr. ExxonMobil) prejela 1,5 milijona dolarjev, da bi ob sprejemanju druge stopnje kjotskega protokola oblikovala interesno skupino, ki bi pripravila »dokumente s stališči, izvedenske govorce, natančne nasvete in lobistične povezave, ti pa bi bili instantno na voljo vsakemu politiku ali podjetju, ki bi želel pod vprašaj postaviti znanje, na katerem je temeljil protokol.«

## Država – vladarica vseh vladaric

Ob takšnih lobističnih organizacijah, tako velikih podjetjih, ki imajo včasih več zaposlenih (WalMart) kot kakšna manjša država (Slovenija), in tako radikalnih posegih v življenje (oz. smrt) posameznika izgleda država le nemi opazovalec, ki se prilagaja tokom mednarodnega kapitala. Vendar ni tako, pač pa veliko huje. Država je močnejša od korporacij in to moč uporablja njim v prid.

V vsaki kapitalistični družbi lahko najdemo dva momenta izkoriščanja – apropiacijo presežne vrednosti in moč prisile, ki to omogoča. Mehanizma načeloma delujeta vsak v svoji sferi, eden v ekonomski in drugi v politični, vendar ima moč prisile že podjetje (ekonomska sfera), ki lahko delavcu zavrne dostop do sredstev produkcije – dela. Kljub temu sfero moči z zakoni, policijo in vojsko obvladuje država. S sistemom privatne lastnine omogoča, da so tisti, ki je nimajo, prisiljeni dati svojo delovno silo v najem drugim, da bi preživel. Socialna država ohranja pri življenju brezposelne, ki predstavljajo nadomestilo za delavce, ki jih najemnik odpusti. Ta si lahko ravno zato, ker so nadomestljivi, to privoščiti.

Še ena pomembna funkcija države je nadzor gibanja delovne sile in kapitala. Številne kritike, ki letijo na delovanje države na tem področju, pravijo, da države striktno nadzirajo gibanje delovne sile, medtem ko pustijo denarju, da se prosto giblje. Evropska modra karta in šengenski režim, bosanski delavci v Sloveniji in ameriško-mehiška meja so dovolj zgovorni primeri nadzora delovne sile, ki jo država usmerja tja, kjer jo kapital potrebuje. **Če želimo še naprej kupovati majice iz Bangladeša po smešnih cenah, je nujno, da delavci ostanejo doma. Maquiladore, izvozno-predelovalne cone na ameriško-mehiški meji omogočajo točno to.** Delavci ostanejo doma, tuj kapital pa pod prijaznimi pogoji pobere do-

bičke. Država je tista, ki (tudi drugod po Latinski Ameriki, v Indiji in na Kitajskem), določena oze mlja odveže davkov ter socialnih in delavskih pravic in omogoči ugodne pogoje za produkcijo in izkoriščanje.

Gledano v celoti, je nacionalna država tista, ki nadzira, kaj se bo odvijalo znotraj njenih meja. Če bi »želela,« bi lahko odpravila privatno lastnino, če bi »želela,« bi lahko odprla svoje meje, če bi »želela,« bi lahko svoj ekonomski ustroj zasnovala tako, da bi ta postavil ljudi pred profit. Vendar tega ne stori,

## Načela (globalnega) kapitalizma – vladarji vseh vladaric vladaric

saj je ujeta v načela kapitalizma. Državi, kot sta Burma in Severna Koreja, sta pokazali, da se je od preostanka sveta in njenega sistema produkcije sicer mogoče odrezati, a le če smo pripravljeni plačati z zatiranjem in revščino. Dostojen izhod v »družbo, v kateri lahko vsak posameznik razvija in uporablja svoje sposobnosti in svojo moč v popolni svobodi, ne da bi s tem ogrozil osnovne pogoje te družbe,« je, kot je zapisal Marx, mogoč le kolektivno, na globalni ravni. Posamezne države in njihove administracije so torej trenutno prepuščene izbiri med različnimi obrazy kapitalizma. Ena izbere oz. si lahko privoščiti lepšega, druga manj.

Glavna težava tega stanja je razvodenelost odgovornosti. Če subjektom znotraj kapitalizma ne preostane drugega, kot da se bolje ali slabše ravna po njegovih načelih, jih le težko obtožujemo nemoralnosti.

Sledenje načelu dobičkonosnosti je najboljša možna izbira znotraj kapitalizma, saj je ta le tako sposoben slediti konkurenci in plačevati delavce. Z drugimi besedami: bolje je, da so delavci izkoriščani in preživijo, kot da so neizkoriščani in »umrejo.« Ustvarjenje presežne vrednosti je namreč možno le prek čedalje manjših plač za čedalje bolj produktivne delavce (tehnološki napredek, učinkovitejša organizacija produkcije). Kapitalistki ali menedžerki tako težko sodimo, ker je izkoriščala delavce. Sodimo ji lahko le, ker ni uspela povečati produktivnosti delavcev in jim za to izplačati relativno manj denarja.

## Ljudje – vladarji vseh vladarjev vladaric vladaric

Pa smo jo s tem res odvezali odgovornosti? Če na vsakodnevni ravni podjetja in države niso sposobne ravnati na način, ki bi obšel prisilo konkurence, ki zapoveduje izkoriščanje, so ob zavedanju, da je alternativa mogoča, obvezane ravnati v skladu s tem? Lahko od vodstev zahtevamo odgovornost za to, da lastniških deležev še niso razdelila med delavce in uvedla skupnih upravnih organov? Tako bi delavci lahko sami odločali o tem, kaj storiti s presežno vrednostjo in, če ne drugega, sami odločali o tem, koliko se bodo izkoriščali.

Čeprav se zdi, da je sistem dobil moč nad nami, se je treba zavedati, da so podjetja in države v bistvu skupek posameznikov in so potemtakem pod njihovim nadzorom. Čeprav od posameznih držav v danih pogojih ne moremo zahtevati kaj več od ublažitve učinkov trga (bolj socialdemokratsko politiko), je v končni fazi v njenih mehanizmih iskati vzvode, ki lahko transformirajo vsakdan. Vendar ni nujno, da bo to storila sedaj obstoječa država, ujeta v lastno okostenelost, ki zajame vsakega, ki pride na oblast, pač pa prej neka druga, ki bo vzniknila od spodaj.

Podobno so na primeru podjetja pokazali delavci Jugoremedije iz Zrenjanina. Delavci so marca 2007 prek dobljene tožbe proti bivšemu lastniku prevzeli na pol potopljeno podjetje in ga v samoupravi izvlekli iz brezna. Kocke so uporabili za izgradnjo boljših pogojev.

# Prostovoljno delo: Med solidarnostjo in družbenimi interesi

Asja Hrvatini

Prostovoljno delo ni to, kar mislimo. Pri pojmih, ki so del splošne konstrukcije, je ta razkorak pogost. Tako kot moramo biti kritični do E. Goodove izjave, da vsi vemo, kaj so droge, moramo biti kritični tudi do opredelitve prostovoljnega dela kot dela, ki ga neka oseba opravlja iz solidarnosti in po lastni izbiri, brez plačila in v svojem prostem času. Takšna opredelitev zadošča za ohranjanje družbenega konsenza, vendar se sama želim vprašati, ali zadoštuje tudi za preseganje nereflektiranih kolektivnih družbenih predstav. V kolikšni meri prostovoljstvo temelji na načelu solidarnosti, v kolikšni meri pa za njim stojijo interesi družbe po ohranjanju obstoječega sistema? Flaker na to odgovarja s primerjavo prostovoljnega dela z delom v senci, torej z delom, ki omogoča nemoteno delovanje kapitalističnega sistema, za svoj prispevek pa ni plačano. Sama bi dodala, da gre za izkoriščanje s strani sistema: prostovoljci postajajo brezplačna delovna sila, ki nadomešča zaposlovanje kvalificiranih delavcev in nase prevzema odgovornost uresničevanja socialne države.

Z naraščanjem števila ljudi, ki se soočajo s socialnimi stiskami, narašča tudi obremenjenost socialnih služb, ki potrebujejo dodatno delovno silo – prostovoljci prevzamejo del obveznosti zaposlenih in delujejo kot podaljšana roka sistema. Hkrati se ponovi Flakerjeva ideja o prostovoljstvu kot delu v senci, saj so dela, ki jih prostovoljci opravljajo v okviru socialnih

služb, tista, ki omogočajo njihovo nemoteno funkcioniranje, vendar sama po sebi niso taka, da bi prinesla »otipljivo« spremembo, in so posledično tudi manj cenjena. Na tem mestu se vzpostavi vzorec izkoriščanja: zaradi nekvalificiranosti prostovoljci ne morejo svojih dejanj podpreti z znanjem, temveč mora njihovo delovanje temeljiti na zaupanju v socialne službe in na zaupanju v to, da je sistem v svojem bistvu ustrezen, ter da je treba le odpraviti pomanjkljivosti. **Državna politika je tako zavarovana pred ukrepanjem, postalo je samoumevno, da bodo prostovoljci vskočili povsod, kjer se pojavi luknja v sistemu, in bodo opravljali vsa dela. Prostovoljstvo namreč nima definiranega delovnega mesta z opisom dolžnosti in je zato uporabno na vseh področjih, kjer sistem odpoveduje.** Pod vprašaj ni postavljena nekvalificiranost prostovoljcev, saj je v interesu države le pospešeno odpravljanje problemov ne glede na uporabljena sredstva ali povzročeno postransko škodo, ki nastane zaradi neizkušenosti in preobremenjenosti prostovoljcev. Gre za še bolj problematično vrsto izkoriščanja, saj so prostovoljci prepričani, da delujejo na podlagi svobodne izbire – pri tem pa se ne vprašajo, kaj bi se zgodilo s sistemom socialnega varstva, če se ne bi svobodno odločili za opravljanje prostovoljnega dela. Ista solidarnost do sočloveka, ki jih žene k temu, da se odločijo za delo, reproducira družbene krivice in neenakosti, ko namesto da bi se borili proti sistemu, delajo z njim, in namesto da bi ljudem prikazali potrebo po prilagoditvi sistema, ponavljajo diskurz oblasti, ki vidi problem v posamezniku. Vzdržujejo sistem, ki ustvarja krivice, in se ne vprašajo o tem, ali je cilj prostovoljnega dela princip zmanjševanja škode ali spreminjanje sistema v takega, ki prostovoljstva ne bo več potrebovalo. Zatiskanje oči pred tem vprašanjem je posledica potrebe po solidarnosti, ki jo doživlja posameznik in jo lahko zadovolji le prek interakcije s sočlovekom, ki doživlja socialno stisko – tradicionalno neravnovesje med prostovoljcem, ki »ima«, in uporabnikom, ki »potrebuje«, je tako porušeno z vzpostavitevjo soodvisnega odnosa solidarnosti med posameznikoma. Na tem mestu mora posameznik sam pri sebi preseči prilaščanje solidarnosti, zato da bi lahko le-ta postala last vseh in tako nekaj družbenega. **Premik v definiranju solidarnosti bi pomenil osvoboditev od omejenega dojemanja prostovoljnega dela kot nečesa, kar osrečuje drugega in o čemer ni treba kritično razmišljati.** Prostovoljstvo bi se moralo lotiti samorefleksije in iti preko iskanja samopodreditve v trenutnem zadovoljstvu drugega ter se usmeriti v ustvarjanje možnosti sistema, v katerem bo zadovoljstvo enako dostopno vsem. Prav tako bi se moralo lotiti vprašanja samoorganizacije in spoznati svojo prednost pred drugimi oblikami dela – namreč to, da prostovoljci svojega dela ne opravljajo za preživetje in lahko »delovno« razmerje kadarkoli prekinejo ter s tem ogrozijo lažen občutek varnosti državne politike, ki bi se bila v primeru zavestnega neobstoja prostovoljstva prisiljena soočiti z vsemi luknjami in prevzeti odgovornost za svoja dejanja. Nazadnje je torej treba razmisliti, ali je prostovoljstvo dovolj zrelo, da žrtvuje lastno potrebo po solidarnosti in s tem svoj obstoj za dokončno udejanjenje socialne države.

# V pričakovanju revolucije: Poročilo s severa

Gregor Inkret,  
ilustracija Istvan David

Med sprehodoma po ulici Laugavegur, ki se kot nekakšna Čopova vije skozi središče Reykjavíka, ob koncu poletja 2008 in na začetku jeseni 2010 ni bilo bistvene razlike. Vmes se je na Islandiji zgodilo veliko; finančna kriza, propad njihovih največjih bank, serija protestov, eksplozija jeze in nezadovoljstva med ljudmi, zamenjava oblasti in konec brezskrbnega življenja z ugodnimi krediti. Toda glavna mestna arterija je obakrat dajala videz urejenega, samo-umevnega sveta. Z živahnim utripom, dobro založenimi trgovinami, polnimi lokali in restavracijami ter z vrstami čakajočih na vstop v reykjavíško nočno življenje.

»Nei takk!« »Ne, hvala!« pravi napis – pod njim pa islandska zastava in zastava Evropske unije – na jumbo plakatu ob reykjavíški obvoznici. Zgodba o vstopu Islandije v EU, kar je bila tudi ena od idej vlade Jóhanne Sigurdardóttir, ki je na čelo države stopila po odstopu konservativcev januarja lani in potem aprila dobila mandat še na predčasnih volitvah, torej ni končana. Konec dobe testosterona so takrat poimenovali prisego nove vlade, prve večinsko leve vlade v zgodovini Islandije. Polovico položajev v kabinetu nove premierke (obenem tudi deklarirane lezbijke) so namreč zasedle ženske, nekako pa je obveljalo, da lahko samo one učinkovito razrešijo situacijo, v kateri se je znašla država. Vendar se po slabih dveh letih ljubezen med javnostjo in novo oblastjo ohlaja.

## Prej

Še nekaj let nazaj je Islandija dosegala izjemne ekonomske kazalce. Potem pa je bila jeseni 2008 desna vlada premiera Geira H.

Haardeja iz Stranke za neodvisnost prisiljena nacionalizirati tri največje banke v državi; Glitnir, Landsbanki in Kaupthing. Nastopile so velike težave: državna ekonomija se je znašla na robu zloma, sesula se je nacionalna valuta, islandska krona, država pa je bila prisiljena ustaviti zunanjo trgovino. Islandski bančni sektor je v zlatih časih ogromnih zaslužkov za več glav prerasel celotno domače gospodarstvo in se s svojimi varčevalnimi mrežami in drugimi naložbami uspešno razširil v tujino. Pok dobičkonosnega balona je seveda spodbudila famozna finančna kriza, ki je v Evropo prišla iz ZDA. Čas pred krizo je bil za Islandijo obdobje visoke gospodarske rasti, velikih količin sposojenega denarja, ugodnih posojil, čas obsedenosti s stvarmi oz. čas izgube moralnega kompasa, kot mu pravijo danes. Ljudje so si privoščili, se na veliko zadolževali in potovali po svetu. Tisti najbogatejši, samozavestni lastniki bank, islandski oligarhi, pa so vlagali v nepremičnine, kupovali nogometne klube in si izplačevali visoke nagrade. Toda zabava ni trajala večno.

Na splošno velja, da so dogodki, ki zadnji dve leti pretresajo otok na severu Evrope, dokončno razkrili široko prepleteno mrežo domačih sorodstvenih, prijateljskih in političnih povezav, ki državo držijo v šahu. Še vedno tudi velja, da so zatajili razni nadzorni mehanizmi: od Finančne nadzorne agencije (FME) do politike in medijev. Oba glavna časopisa *Morgunbladid* in *Fréttabladid* sta kljub opozorilom iz tujine o možnosti bančnega zloma še poleti 2008 le malo pisala. Zato se danes Islandija sooča tudi z velikim nezaupanjem njenih državljanov v državne institucije.

Po končani sedemnajstletni vladavini konservativcev je nova vlada za bivšega premiera in nekaj drugih članov njegovega kabineta napovedala kazensko preganjanje, saj želi raziskati njihovo odgovornost pri zlomu. No, sojenje Haardeju, ki je vmes težko zbolel, naj bi se začelo šele po novem letu, v javnosti pa vlada dvom, da bo vse skupaj prineslo konkretne obsodbe.

»Revolucija loncev in ponev« so poimenovali serijo nasilnih demonstracij, ki so vrhunec dosegle januarja 2009 in konservativno vlado prisilile k odstopu. Ime so dobile po protestnikih, ki so se zbirali večinoma pred Alþingom, islandskim parlamentom, in z udrihanjem na lonce, ponve in ostale primerne pripomočke povzročali hrup ter tako izražali svoj bes. Čepprav je pojem revolucije izjemno kompleksen, ga, pravi naš sogovornik Valur Gunnarsson, štiriinštridesetletni samostojni novinar, publicist in *Guardianov* človek, na Islandiji Islandci uporabljajo skoraj vedno, ko gre za aktualne razmere. Ker so družbene spremembe v državi skozi zgodovino praviloma potekale mirno, ima beseda nekoliko drugačen pomen kot drugod, dodaja. Sicer pa se zgoraj omenjena besedna zveza opušča, nam še pove, ker se od takrat na Islandiji vseeno ni veliko spremenilo.

Gunnarsson je eden od ustanoviteljev brezplačnika *The Reykjavík Grapevine*, ki izhaja v angleščini. Skozi format časopisa za turiste oz. tujce (z informacijami, kje spati, kaj jesti, kam iti ven itd.) se pisci lucidno ukvarjajo tudi z islandsko notranjo politiko,

domačo kulturno sceno in različnimi socialnimi temami. Po besedah našega sogovornika je *Grapevine*, pri katerem so veliko pisali tudi o finančnem zlomu in nedavnih nemirih, edini časnik na Islandiji, ki v zadnjih letih ni bankrotiral, zamenjal lastnika ali potreboval dokapitalizacije.

## Potem

Za *Tribuno* je Gunnarsson opisal trenutno stanje v državi: »Po islandskih standardih je brezposelnost dokaj visoka, giblje se okrog 10%. Plače so zamrznjene, zadolženi so tako država kot državljanji, mnogi imajo dolgove v tujih valutah. Varčuje se na vseh koncih, od šolstva do zdravstva. Cene življenjskih potrebščin so se zvišale za 30%. Ena od nevarnosti za državo pa ostaja tudi beg možganov.«

Nezadovoljstvo z levo vlado, ki je večinoma snedla obljube o nujnih spremembah, je nedvoumno. Očitajo ji zategovanje pasu na račun najrevnejših, to, da krivci za bančni zlom (še) niso kaznovani, in da ni počistila s kulturo klientelizma, ki se je razpasla v preteklosti. V času nastajanja tega članka na Islandiji ni bilo množičnih protivladnih demonstracij, ampak posamezni manjši protesti, ki, pravi Gunnarsson, med seboj niso nujno povezani.

Zato pa je bil bolj buren prvi teden v oktobru. Prvega oktobra, ob začetku nove parlamentarne sezone, se je ob poldnevu na zelenici pred parlamentom v središču Reykjavíka zbralo več sto protestnikov, opremljenih s transparenti in islandskimi zastavami. Za dobrodošlico poslancem so na pročelje stavbe letela jajca in sadje. »Razočarani smo nad vlado!«, »Vlada skrbi samo za banke!«, »Premierki se izteka čas!« so bili jedrnatih odgovori na moje vprašanje, kaj se dogaja. Številni demonstranti niso skrivali jeze. Nastopili so proti prisilnim izselitvam – mnogi Islandci namreč ne morejo več odplačevati kreditov za svoje domove – proti »hramu demokracije« pa kazali sredince. Iz rok radovednežev so štrleli fotoaparati, nad glavami pa vihrale zastave s Chejem Guevarom in zastave Sovjetske zveze. Na trenutke so ozračje napolnili huronski žvižgi in glasni udarci po dveh železnih sodih, toda do bližnjega srečanja s policijo, ki je varovala parlament, in protestniki vseeno ni prišlo. To je bil pisan, zanimiv protest, negodovalo je tako staro kot mlado. Od upokojevcev, mamic z otroki, ki so stale v ozadju, in študentov do mulcev, ki so pred postavljenimi organi reda objestno pohali džojnte.

Tri dni pozneje, četrtega oktobra, je zadeva izpadla precej bolj tesnobno. Bil je mrzel in vetroven večer, zato je ogenj, ki so ga pred parlamentom zanetili protestniki (zbralo se jih je veliko, okoli 8.000) in vanj občasno zmetali nekaj klopi iz bližnjega parka, prišel še kako prav. Opaziti je bilo znane podobe; železno barikado pred vhodom v stavbo, za njo postrojen kordon »robokopov«, različne predmete (jajca, jogurt, zelenjava), ki so leteli nad njihovimi glavami, in trumo novinarjev in fotografov, ki so lovili primerne trenutke. Tako je ostalo nekaj prostora za cinične nasmeške: dva

mladeniča sta se na enem mestu zaganjala v postavljeno varnostno ograjo, in ko sta stopila nazaj, da bi vzela zalet, ju je tam pričakala televizijska kamera. Vanjo sta povedala par besed, zajela zrak, se zagnala naprej in ponovila vajo.

Sam protest je šel skozi ušesa. Kako je zvenel? »Bum, bum, bum!« V ritmu enakomernih, hreščečih, zloveščih udarcev, ki so odmevali po prizorišču prek velikih zvočnikov in prek nabijanja po loncih, ponvah in drugem železju, ki je prišlo pod roko. Občasno mu je asistiral novoletna pirotehnika in uporaba piščalk. Zvok za konec sveta: opazovalec je dobil občutek, da se nahaja v nekakšnem apokaliptičnem filmu. Toda bilo je jasno, za kaj gre: za povzročanje hrupa, ki deluje kot politična izjava, kot nedvoumen izraz nasprotovanja, ki ga je težko ignorirati. To je bil moteč in oglušujoč zvok, ki ga je ob primerni jakosti in dolgotrajnem ponavljanju (tisti večer so protestniki skupaj neprekinjeno udarjali tri ali štiri ure) nemogoče preslišati.

Čepprav je bilo čutiti napetost in opaziti manjša izzivanja, so demonstranti in policija ostali bolj ali manj vsak na svoji strani. Do kontakta je sicer prišlo, ko so policisti okoli prej omenjenega ognja napravili obroč, da bi gasilcem zavarovali hrbet. Tistim protestnikom, ki so se jim takrat preveč približali, so pred obrazom brez pomisleka »pomahali« s pendreki, ob umiku za vogal pa niso gledali pod noge.

Na prizorišču je bilo moč opaziti tudi nekaj zastav s kljukastimi križi. Eno od njih je skupina protestnikov po krajšem ruvanju z njenimi v črno oblečenimi lastniki in ob odobravanju ljudi v bližini vrgla na ogenj. Valur Gunnarsson priznava, da so ga nacistični simboli takrat presenetili: »Na Islandiji neonacistična gibanja tradicionalno niso močna. V času krize bi sicer lahko imela nekaj več simpatizerjev, toda brez javne podpore ostajajo na obrobju. Drugače pa v državi ni veliko političnih alternativ. Čepprav ima Stranka za neodvisnost po različnih anketah še zmeraj lepo podporo, se ji ne mudi na oblast, ker ve, da javnost vseeno ni na njeni strani.« Na katarzo oz. revolucijo Islandija torej še čaka.

## Najboljša stranka?

Mogoče bi ji jo lahko prinesel Jón Gnarr, novoizvoljeni župan Reykjavíka, ki je na čelu mesta od maja letos. Triinštridesetletni Gnarr, igravec, komik in bivši punker, je skupaj s člani svoje Najboljše stranke (*Besti flokkurinn*) iz politike napravil šalo in v predvolilni kampanji denimo obljubljal zastonj brisače v mestnih kopališčih in polarnega medveda v živalskem vrtu. Včasih ga je težko jemati resno, vendar ostaja zanimiv za razne politološke in sociološke analize. Njegova izvolitev je znak razočaranja islandskih volivcev nad »profesionalno« politiko. Treba je priznati, da so to pokazali s stilom; izbrali so umetniško dušo, ki je že priznala, da jo dolga zasedanja v mestnem svetu neizmerno dolgočasijo.

### 14 mest

je v primerjavi z lani izgubila Islandija glede na indeks človekovega razvoja, s katerim Združeni narodi merijo kakovost življenja po svetu. Raziskava je pokazala, da je Islandija padla s tretjega mesta na sedemnajsto. Še leta 2007 je bila na prvem.

### 6 od 15 sedežev

je v reykjavíškem mestnem svetu na lokalnih volitvah s svojo stranko osvojil Jón Gnarr. Ker ni dobil večine, je bil prisiljen sestaviti koalicio. Eden njegovih pogojev koalicijskim partnerjem pa je bil, da morajo, preden se sklene kakršenkoli dogovor, pogledati vseh pet sezon ameriške serije *The Wire* (o kateri smo na teh straneh že pisali).

### 4,5 × 10<sup>9</sup> islandskih kron

znaša primanjkljaj v reykjavíški mestni blagajni. Gnarrowa ekipa je bila tako prisiljena podražiti številne storitve in se zateči k varčevanju. Župan, še četrti v Reykjavíku v štirih letih, se je zato opravičil svojim volivcem. Je pa letos po njegovi zaslugi mesto po dolgem času dobilo nov umetniški kino.

### 523 kandidatov

vseh starosti in poklicev je 27. novembra na posebnih volitvah kandidiralo za mesto v »ustavni skupščini«, ki bo februarja 2011 »preučila« islandsko ustavo in sodelovala pri spremembah. Štela bo petindvajset do enaintrideset članov. Islandska ustava je sicer nastala v 19. stoletju, torej še v času, ko je bila država danska kolonija.





Milton, ne berji! Dobro veš, da so delovne razmere v tropskih državah nemogoče. Delavci živetarijo v kampih v oddaljenih predelih in nimajo osnovnih standardov prenočišča, prehrane, kaj šele socialne varnosti. Gozdarstvo je eden izmed treh najbolj nevarnih poklicev. Kakšna jeberna idiličnost torej?! Za izdelavo tega svinčnika so padle stotine hektarjev tropskega pragozda, da niti ne govorimo o vseh živalskih vrstah, ki so bile pri tem istrebljene.

Če misliš, da so razmere v rudarstvu kaj boljše kot v gozdarstvu, spet dokazuješ svojo delirirno okreganost z dejstvi. Morda se ti zdi, da rudarji pretiravajo s problemi varnosti in zdravja. A v katerem drugem poklicu se delavec sooča z nenehno spreminjajočimi se delovnimi razmerami? V katerem drugem poklicu je naša osnovna naloga ta, da v zemljo kopljemo luknje in odstranjujemo material, medtem ko pazimo, da nas ne zasuje? Število smrti ponesrečenih, poškodb in bolezni med rudarji sveta tako visoko, da lahko rečemo, da je rudarstvo še zmeraj eden najnevarnejših poklicev na svetu. Morda pa bi se bil ti pripraviljen spustiti v rudnik in tam v praksi dokazati, kako družbeno odgovorno in človeku prijazno je rudarstvo?

Milton, ti si bedak in ni ti pomoči! Ko sem v svojem času prijel kapitalizem za roge, so še obstajali pošteni ekonomisti Smithovega in Riccardovega kova. Pa tudi med vuglarnimi ekonomisti, ki so mi šli še taktat na živce, ni obstajal nihče tako zaostal, kot si ti! Veš, da je bilo v kemični industriji (kamor spada tudi kavčuk) v zadnjih desetih letih več kot 775 združitvev in prevzemov? Vrednost tega združevanja in prevzemanja ocenjujejo na več kot 300 milijard dolarjev, zaradi tega pa je služba izgubilo več kot 3 milijone delavcev! Najbrž bi ti temu rekel negativna eksternalija, sistemska anomalija ali kaj podobnega. Jas pa pravim, da je kapitalizem sam anomalija. Mogoče se s teboj strinjam v eni točki, tudi sam mislim, da kapitalizma ne bi smeli regulirati. Potrebna je popolna deregulacija, potrebna je odprava kapitalizma!

## Anej Korsika, ilustracija Aljaž V

»Nihče ne ve, kako se dej  
svetu ni niti enega človeka  
narediti svinčnik. Da bi na  
prej dobiti [LES] za ogro  
les, moraš imeti sečno go  
nekoga, ki izdeluje žage. I  
ki bi vedel, kako narediti v  
da je svinec, ni svinec. To  
dnikov v Južni Ameriki. Da  
dobiti grafit. [KAVČUK] na  
ni kavčuk, vendar je neko  
čeprav drevesa, ki proizv  
niso avtohtona. V Maleziji  
botaniki. Torej če bi hotel  
biti sposoben narediti vse  
na tisoče ljudi, ki so med  
stal ta svinčnik. Zato so v  
delovali vsi. Rudarji v Južn  
grafit, delavci v Maleziji,  
in gozdarji v Oregonu, ki  
tisoči ljudje ne vedo drug  
lične jezike in prihajajo i  
bi celo sovražili drug dru  
žnost spoznati. Kaj je tore  
delovali? Odgovor je- obs  
rudarji v Južni Ameriki iz  
bil nekdo za to pripravlj  
vedeti, kdo jih plačuje, ni j  
bodo grafit uporabili. Vse  
morali vedeti, je to, da j  
kar je v resnici združilo vs  
kompleksen sistem cen –  
kavčuka, mezd plačanih de  
za čudovit primer tega, k  
pleksne strukture sodelov  
bi jo kakšen posameznik r  
ki bi sedel v centralni pis  
v Malezijo: »Proizvedite  
skoordiniral sam, ne da  
ti kogarkoli, ki je bil vple



[LES] Karl, vešč, da imajo v Sarawaku, malezijskem delu otoka Borneo, enkratno vizijo, kako zaščititi tropski gozd? Pravijo: »Dana nam je bila enkratna priložnost, da naredimo trajen prispevek h gospodarstvu, in to nalogo bomo opravili profesionalno in skupaj s podporo zaposlenih, delničarjev in lokalne skupnosti.« Mar ni idilično videti prepletanje podjetniške iniciative s takšno terkočutnostjo do malega človeka?

[GRAFIT] Vi, marksisti, vedno znova utrujate s umazanimi podrobnostmi! Sistem je v osnovi dober, anomalije pa so stvar prehodnega značaja. No, pa ostaniva pri najinem svinčniku. Za njegovo izdelavo seveda potrebujeva tudi grafit in pogledj, kakšno plemenito poslanstvo imajo v mednarodnem konzorciju za rudarstvo in jeklarstvo: »aktivno sodelujemo s vladami, prvobitnimi ljudstvi, mednarodnimi organizacijami, skupnostmi, končnimi porabniki, civilno družbenimi organizacijami in universami - vse v želji po boljši učinkovitosti in našem prispevanju k trajnostnemu razvoju.« Če to ni nekaj plemenitega, pa tudi ne vem, kaj je!

[KAVČUK] Ampak saj potrošniki bodo to spoznali in vplivali na produkcijski proces, saj vešč, potrošniška demokracija in te zadeve? Dajva priložnost še kavčuku, recimo imenitnemu podjetju Pirelli, sicer ne dela radirk za svinčnike, ampak gume za avtomobile. Vendar pustiva ob strani spet te umazane podrobnosti. Takole pravijo: »Mednarodna korporacija že po svoji naravi izraža spoštovanje do različnih kultur, s katerimi sodeluje in iz njih tudi vleče nove življenjske sile v smislu idej in rešitev za reševanje različnih situacij. Izraža socialno odgovornost. Zato ne akumulira zgolj bogastva, temveč prispeva tudi k rasti etične zavesti v ekonomskem okolju. »Karl, solza se mi je utrnila, tako dobri so ti ljudje!«

indiš

ansko naredi svinčnik. Na  
ki bi dejansko vedel, kako  
naredil svinčnik, moraš naj-  
dije svinčnika. Da bi dobili  
zda. Skratka, imeti moraš  
Ne obstaja en sam človek,  
vse to. To, za kar mislimo,  
je [GRAFIT]. Prihaja iz ru-  
bi naredil svinčnik, moraš  
koncu svinčnika v resnici  
č bil. Prihaja iz Malezije,  
vajajo kavčuk, v Maleziji  
jo so jih uvedeli angleški  
narediti svinčnik, bi moral  
e te stvari. Najbrž obstaja  
seboj sodelovali, da je na-  
proizvodnji svinčnika so-  
i Ameriki, ki so izkopavali  
ki so pridobivali kavčuk,  
so sekali drevesa. Vsi ti  
za drugega. Govorijo raz-  
z različnih religij. Morda  
gega, če bi se imeli prilo-  
j tisto, zaradi česar so so-  
toj trga. Dejstvo je, da so  
kopavali grafit, ker jim je  
n plačati. Ni jim bilo treba  
im bilo treba vedeti, zakaj  
e, kar jih je zanimalo in so  
m bo nekdo plačal. Tisto,  
se naštete ljudi, je izredno  
cen grafita, cen lesa, cen  
elavcem in tako naprej. Gre  
ako lahko prideš do kom-  
anja in koordinacije, ne da  
načrtoval. Nikogar ni bilo,  
sarni in pošiljal navodila  
več kavčuka.« Trg je vse  
bi kdorkoli moral pozna-  
ten.« — Milton Friedman



# Slovenec brez potnega lista: Ljubljana, teorija, utopija

Ben Agger,  
prevedel Tomaž Iršič,  
kolaž Aljaž Košir – Fejzo

Vse pisateljstvo, ki ga razumemo kot teorijo, lahko uvrstimo med avtobiografijo. Ali pa morda med leposlovje. Nisem prvi, ki je opazil, da pisanje ustvarja lastno sebstvo. Vendar učinek je vzajemen: svet, ki ga pišemo (opisujemo), je poučen o sebstvu, ki smo postali. In pisanje konstruira svet. Takoj, ko opustimo teorijo pozitivizma, ki literarno sebstvo postavi zunaj časa in prostora v iskanju zakonov narave in družbe (vidik, ki ga je ovrigel že Einstein leta 1905 in kasneje še Derida), ugotovimo, da je pisanje močno povezano s svetom. To je tako, kot bi rekel, da je Ljubljana »moja« Ljubljana, in da je ta Ljubljana verzija mojega Jaza. Vendar pa moje sebstvo veliko dolguje Ljubljani, ki sem jo obiskoval na koncu 60. in v začetku 70. let – tj. resnična intelektualna in družbena utopija ali kot takšna se mi je vsaj dozdevala. Tako, kot je predsednik John Kennedy v svojem navdušujočem govoru leta 1963 razglasil: »Jaz sem Berlinčan!«, se tudi jaz razglašam za prebivalca Slovenije. Sicer so mi pozabili poslati moj potni list – najverjetneje je za to kriva kakšna birokratska napaka.

To je način, s katerim lahko razumete mojo zgodbo o vplivu Ljubljane in Slovenije na lastno sebstvo – še posebej na moj literarni Jaz. Literarni Jaz je nejasen. Bolje je reči: jaz »sem« moje življenje (*Vita*). Jaz sem tisto, kar sem objavil. Jaz sem več in obenem morda manj, kar pa zavisi od tega, ali se strinjate s Heglom, da vsako delo (v tem primeru pisanje) vsebuje izgubo objekta, neizbežno odtujitev. Ali pa se strinjate z zgodnjim Marxom, z Marxom rokopisov iz leta 1843–44, v katerih pravi, da samoobjektivizacija ne vodi nujno v odtujitev – obet, na katerem sloni njegova utopija.

To ni brezpredmetna omemba. Moja Ljubljana ima še kako veliko opraviti z mojim branjem zgodnjega Marxa. Tito, delavski sveti, filozofija prakse (*Praxis School*) so manifestacije mladega Marxa, ki je definiral odtujitev in jo potem skušal ublažiti s pomo-

čjo družbe prakse (*society of praxis*) – grške besede za samoustvarjalno delo, ki se združuje z igro (kot bi besedo razumel freudovski marksist Marcuse, ki je po vsej verjetnosti prav tako Slovenec brez potnega lista).

Prepričan sem, da Ljubljana sama sebe ne razume na ta način: skozi zamegljeno in oddaljeno prizmo mojih obrabljenih kopij Marxovih zgodnjih del in Marcusovega dela *Eros in civilizacija*. Slovenijo ter preostanek vzhodne in zahodne Evrope sem bral tudi skozi prizmo Sartrejevega in Merleau-Pontyjevega eksistencializma, s katerim me je seznanil John O'Neill, irski marksist in fenomenolog na Univerzi York v Torontu. Takrat sem bil že izseljenec, ameriški begunec vietnamske ere,

tno poimenovalo tudi kulturne študije. Zame so bile kulturne študije omogočene s pomočjo branja Horkheimerjeve in Adornove knjige *Dialektika razsvetljenstva*, v kateri identificirata pozitivizem kot *dejstveni fetišizem* (*fact fetishism*), ki zamrzne sedanost v našo domnevno »usodo«, pojem, ki je združljiv z Nietzschejevim amor fati ali ljubeznijo usode. V kasnejših poglavjih *Dialektike razsvetljenstva* Horkheimer in Adorno vpeljeta kulturne študije, kjer kritizirata popularno kulturo kot »množično prevaro«, s čimer nadaljuje Marcuse v svoji knjigi iz leta 1964 *Enodimenzionalni človek*, ki sem jo prebiral kot študent prvega letnika v Torontu.

Na tem mestu moram omeniti tudi Francoze, ki so sodelovali v majskega gibanju

kot evropska, je prek Husserla, zgodnjega Marxa, feminizma in filozofije prakse vztrajala, da kolektivno spremembo naznanjajo spremembe in možnosti, ki jih izberejo vsakdanji ljudje. Tako kot moja izbira, da odidem v Kanado in potem študiram v Evropi ter se tako izognem angloameriškega pozitivizmu.

Pozno pomlad in poletje 1968 sem sprva preživel v Pragi, ki sem jo zapustil samo štiri dni preden so sovjetski tanki poteptali upor humanističnih marksistov v Češkoslovaški. Odšel sem v Ljubljano, ki je zame in za mojo družino postala nekakšna druga poletna rezidenca. Sedel sem v obcestni kavarni, pil turško kavo in se zmedeno prebiral skozi naslove v časopisu *Delo*, ko sem razbral, da se je češka pomlad



živeč v kozmopolitskem mestu Toronto. In ravno iz Toronta sem se kot študent odpravil v Evropo, kjer sem preživel eno leto (ker si je moj oče, levo usmerjeni politolog, vzel leto dni študijskega dopusta in opravil raziskavo družbenih struktur moči v Češkoslovaški, Poljski in bivši Jugoslaviji). Jaz sem bil Evropejec brez potnega lista, še preden sem končal diplomski in podiplomski študij v Torontu.

In tako je bila moja Ljubljana vstavljena v ta nastajajoč mozaik intelektualne in osebne identitete. Silovito sem se zbral v Marxa, tako zgodnjega kot kasnejšega, nemški idealizem, fenomenologijo, eksistencializem, Lukacsa in še posebej frankfurtsko šolo. Kasneje smo poimenovali naše identitete – *kritična teorija* je bilo moje glavno ime, kljub temu da bi si lahko izbral tudi katero drugo, recimo *eksistencialna fenomenologija*. Kasneje se nas je dosti doda-

leta 1968 in se kasneje spraševali, kaj pomeni brati in pisati tekste, kot sta znanost in stalinezem – ki se ne pretvarjajo niti da so zgodbe niti da so nočne more. Sartre, Derrida in Foucault so pisali vzporedno z nemškimi kritičnimi teoretiki, zelo podobno, a vendar drugače. Foucaulteva knjiga *Nadzorovanje in kaznovanje* bi se lahko imenovala *Enodimenzionalni človek* in Derridajeva tema razlike (*différance*) je skoraj identična z Adornovim konceptom neidentitete (*non-identity*), ki ga je razvil v svoji pesimistični knjigi *Negativna dialektika* – pesimistični zato, ker se v njej odreče pojmu progresivnega delovanja (*progressive agency*), s pomočjo katerega lahko spremenimo svet. Izpeljal ga je neposredno iz Feuerbachove 11. teze, ki pravi: »Glavna naloga intelektualnega dela ni razumevanje sveta, ampak spreminjanje le-tega«. Nova levica, tako ameriška

spremenila v jesen. S tem je titoizem postal edino globalno utelešenje zgodnjega Marxa, tistega Marxa prakse in samoupravljanja.

Vsa potovanja in študij (poslušal sem predavanja predstavnikov filozofije prakse Petroviča in Stojanoviča v univerzitetni stavbi na bivši Titovi) so izoblikovala moj »Jaz«, ki bo desetletje kasneje začel pisati svoja lastna dela, četudi malo negotovo. Najti lastni glas v hrupni predavalnici akademskega sveta je težko, še posebej, ko je skušnjava posnemanja tako privlačna. Do tega trenutka sem imel že veliko intelektualnih herojev; Francoze, Nemce, Angleže ter Jugoslovane in vsi so zasenčili mojo lastno senzibilnost. Počasi, zelo počasi sem se začel prebijati iz njihove sence in počasi sem našel svoj lastni glas. Če pogledam nazaj, postane jasno, da me je čas v Ljubljani in Jugoslaviji pomembno oblikoval.

Česa sem se iz teh doživetij naučil? Skoraj nemogoče je ločiti osebno in intelektualno. Bil sem zelo mlad, ko sem prvič stopil na tlakovce v Dubrovniku, kamor sem priletel iz Lutona v Angliji. Bil sem star 13 let. Moj oče je proti koncu 2. svetovne vojne nekaj časa preživel v Jugoslaviji v silah Združenih narodov in je bil nad to jadransko državo, ki jo je odkril, naravnost očaran. Načrtoval je narediti komparativno politično študijo, v kateri bi primerjal civilno družbo (*civil society*) v kapitalističnih in socialističnih nacijah. Jugoslavija je bila navdušujoča izjema.

Tisto leto, ki sem ga preživel utaborjen v Angliji in Amsterdamu z nekaj potovanji v vzhodno Evropo in Sovjetsko zvezo, mi je pri-

kultur – ampak še ni hitela v smeri globalizacije – beseda, ki ni obstajala. (Bila) je naravne velikosti, obvladljiva, srednjeveška in obenem socialistična. Morda fantaziram, ko povežem Ljubljano z zgodnjim Marxom; titoistična tretja alternativa razvoja je bila le meglena mediacija. Ampak fantazija je ostala z mano še posebej po tem, ko je padla Praga. Še sanjalo se mi ni, da bo Praga tako kot večina vzhodne Evrope za železno zaveso sčasoma podlegla kolonizaciji zahodnega kapitala in kulture, in kdo bi lahko napovedal, da bo Sovjetska zveza razpadla na etnične države?

Kot sem dejal že v uvodu, avtobiografija in avtobibliografija se prepletata. Kje je nekdo bil, se odraža v tem, kaj bere, in obratno. Ko

govinskimi centri, romantično odraščanje in seveda hišo, ki sta jo moja starša zgradila na hrvaškem otoku Cres v vasi Miholaščica. Ko so se moja najstniška leta sprevrgla v dvajseta in smo vsako poletje preživel v Ljubljani in drugih predelih Evrope, sem se tam počutil bolj doma kot v Ameriki, kar je bil eden izmed razlogov za odločitev, da se preselimo v Toronto – skoraj evropsko mesto po občutku. Drugi razlog je bila želja, da se izognem vojni v Vietnamu.

Kot se spominjam, je takrat obstajala direktna letalska linija iz Toronta v Ljubljano ali Zagreb. Evropski teoriji sem se začel resno posvečati kot študent v Torontu. Moja poletja v Ljubljani, Zagrebu, Beogradu, Sarajevu in na jadranski obali so začela prevzemati na novo

nežnih let, severnoameriškega ozadja in velike mere sanjarjenja. Kozmopolitske radosti Ljubljane, Pariza, Amsterdama itd. niso bile toliko v teoriji, temveč bolj v delovanju in gibanju človeškega vsakdana, ki je karakteriziral urbano Evropo že od srednjega veka. Seveda je pri tem igralo vlogo tudi intimno, prelepo in obvladljivo zgrajeno okolje evropskih mest, še posebej mest obsega in razmerja, kot je Ljubljana, prav tako pa tudi določen odnos med človeštvom in naravo, ki je dosti bolj pogost v Evropi kot v Ameriki. Možno je bilo fantazirati, da park Tivoli predstavlja odkupnino naravi.

Tako je bilo bistvo mojega preživetega časa v Ljubljani deloma biti v Evropi in deloma sama ideja Evrope, tema, o kateri je prepričljivo razpravljala moj slovenski tovariš Aleš Debeljak. Zame je bila Evropa, kot jo simbolizirata Ljubljana in ruralna Slovenija, deloma Evropa, deloma pa ne-Amerika, njena prisotnost, definirana skozi odsotnost. Pravzaprav je bilo v času, ko sem se preselil v Kanado, pri Ameriki zelo malo všečnega. Avtoritativna država Johnsona in Nixona ter kasneje Reagana in Busha mlajšega je združila progresivne projekte črnskih in študentskih gibanj. Tudi vojna v Vietnamu se je končala iz enostavnega razloga; zato ker je ni bilo možno dobiti (vzporednica z Irakom in, upam, tudi Afganistanom je očitna).

Evropeizirano branje Slovenije se posebej osredotoča na vlogo intelektualnega življenja v javni sferi. Ko sem se nazadnje sprehajal po Parizu, sem videl Derridajeve knjige na policah neakademiških pariških knjigarn. Večje verižne knjigarne v Ameriki niso nikdar prodajale Derridaja, kaj šele Žižka. Ko sem opravljal svoje pripravništvo kot bodoči akademik, sem odkril, da je v Evropi – tako zahodni kot vzhodni – pristop do intelektualnosti definiran z ukvarjanjem. Ko sem bil pripravnik z določeno politično ideologijo, je bilo moje ukvarjanje povzeto z enajsto tezo. Ampak ni ti treba biti marksist – kaj na koncu koncev sploh pomeni biti marksist v 21. stoletju? – Da preneseš svoje intelektualno delo in življenje v javno sfero, v kateri ljudje (Evropejci) ideje jemljejo resno. Ameriška javna sfera in popularna kultura, v katerih prevladujeta materializem in razvedrilo, sta bili vedno protiintelektualni. Poosebljeni sta v liku Geoga Babbita, glavnega junaka romana Sinclaira Lewisa *Babbit*, ki je prvič izšel leta 1922. To je le eno leto pred izdajo Lukacsevega dela *Zgodovina in razredna zavest*, ki je prelomno delo »zahodnega marksizma«, v katerem Lukacs predstavi koncept reifikacije, poglobitev Marxovega koncepta odtujitve. Prav tako je bil leta 1923 v Nemčiji ustanovljen Inštitut za družbene raziskave ali t. i. frankfurtska šola, ki je poglobila koncept reifikacije v »dominaciji« – eter vsakdanji nezavesti, zaprti pred dožemanjem sveta drugače, pred utopijo.

Ljubljana in ostali predeli Evrope so mi pomagali dojeti svet drugače. Amsterdamski kanali in praški grad zame niso bili turistične znamenitosti, temveč opomniki, ki so kazali na vitalno javno sfero z očarljivo mestno pokrajino. Ti primeri so dali obliko drugačnim svetovom, kar je za mladega Američana pomenilo svet zunaj predmestij, nakupovalnih centrov, tovarn s tekočim trakom in stišanih pisarnic v modernističnih nebotičnikih. Ljubljana je predstavljala to drugačno življenje.

**Že vrsto let se nisem vrnil v Ljubljano.**

**Sedaj je zagotovo vse drugače ali pa sploh nikdar ni bilo. Slovenija je samostojna in je leta 2004 vstopila v EU. Upal sem, da bo Ljubljana ostala edino mesto brez McDonald'sa, a sem bil razočaran, če že ne ravno presenečen, da so tudi njo kolonizirali. Hitri, prenosni kapitalizem, pospešen s pomočjo CNN-a in FedExa, je uničil veliko aspektov prvobitne »kulturne razlike«, zelo podobno kot je Marx napovedal, ko je razpravjal o tendenci bega kapitala. Neomajna intelektualna in kulturna politika globalizacije mi postavlja vprašanje, če »moja« Ljubljana, kot se je spominjam, še obstaja. Po vsej verjetnosti obstaja in ne obstaja. Rad bi se vrnil k svojim nekdanjim zbirališčem in to preveril, ampak najprej bi lahko v upravni enoti prepoznali mojo slovensko identiteto.**



neslo razodetje. Kljub temu da sem živel v ameriškem univerzitetnem mestu, se mi je Evropa zgodaj vtisnila v srce. Leta kasneje, ko so ameriški multikulturalisti izdelali kritiko »evrocetrizma«, sem sam pri sebi vedel, da sem sokriv. Evropski misleci so postavljali prava vprašanja: »Kaj lahko vem? Kaj lahko upam? Kaj moram storiti?« Kantova vprašanja so določila razsvetljenstvo in odprla, kar Habermas poimenuje projekt modernosti (*project of modernity*). Ne strinjam se z opustitvijo tega projekta kljub izpostavljanju ostalih članov frankfurtske šole, da se razsvetljenstvo nagiba v dominacijo, celo v holokavst, v primeru, če pozitivistična znanstvena metoda izsesa vso skrivnostnost (Adornova neidentiteta, Derridajeve razlike) iz objektov, vključno iz drugih ljudi.

**Ljubljana mi je bila posebej pomembna zaradi tega, ker je bila evropska – križišče**

sem odraščal, sem prebiral velikane evropske nepozitivistične misli; Nemce, Francoze, Madžare, predstavnike filozofije prakse itd. In kraj je bil pomemben, vsaj zaradi spomina. Prebiranje Kanta na obali bohinjskega jezera proizvede drugačen spomin, kot če bi ga bral pri uri filozofije, kjer bi predaval ameriški analitični filozof. Bilo je kot nekakšno znamenje, da sem si gondolo na Voglu delil z Sartrom, Beauvoirjem in Dedijerjem. Moj seznam literature je bil vedno z mano.

Tako je moja Ljubljana, če jo rekonstruiram, vsebovala srednjeveško obvladljivost, kavarne na prostem, kjer sem ponavadi bral, dimast vonj čevapčičev, diskusije s slovenskimi družboslovnimi prijatelji mojega očeta, pojavljajoči se titoistični kader samoupravljanja, poseben odnos do narave (Bohinj, Jadransko morje), ki še ni bila popolnoma prekrita z asfaltom in tr-

odkriti intelektualni pomen s pomočjo boljšega razumevanja filozofije prakse in njene heretične kritike sovjetskega socializma znotraj različne verzije le-tega. Spoznal sem, da so frankfurtska šola in različni eksistencialistični levičarji, kot so Sartre, Merleau-Ponty in Enzo Paci, poizkušali rešiti humanizem znotraj marksizma (socializem s človeškim obrazom), in da je Titova Jugoslavija postala poizkusni zajček tega pristopa k Marxu.

S tem ne pravim, da je delavsko samoupravljanje zraslo na teoretičnem zelniku, a vendar je bila teorija vpletena, saj so humanisti za železno zaveso v Marxu skušali najti utemeljitev za upor proti avtoritarizmu stalinizma. Ljubljana ne more biti zreducirana na tekst; raje je »življenjski svet« (*Lebenswelt*), kot temu pravijo husserlanci. In moja izkušnja tega vsakdana je bila opazovana skozi prizmo

# Prodam pet moških, 20 let, uporabni za najtežja dela in spolne usluge, po dogovoru tudi organi

Tanja Peček,  
kadri iz filma Import/Export

Precej senzacionalističen naslov. Neresničen? Upam, čeprav ne verjamem. Kot ste že ugotovili, bo govora o trgovini z ljudmi. Za začetek je ne bom definirala, saj bi, kot bomo ugotovili v nadaljevanju, vsaka definicija ta pojav preveč zožila. Raje se spoznajmo z njo prek dveh zgodb. Izmišljenih, a prirejenih po resničnih in preišljenih dogodkih glede na nekatere glavne in najpogostejše značilnosti trgovine z ljudmi, katere žrtev lahko postane popolnoma vsak. Drži. Ampak hkrati drži tudi, da imajo nekateri za to mnogo več možnosti kot drugi.

Maja je stara 16 let in nekega dne se s prijateljicami odpravi v diskoteko, kjer spozna Marjana. Marjan je star okoli 25 let, visok, postaven, prijetnih potez, temen, z modrimi očmi;

takšen, za kakršnim bi se obrnila vsaka ženska. In seveda izredno prijazen moški, ki prihaja iz Italije. Pove ji, da je najlepše deklet daleč naokoli, hkrati pa se še z nobeno ni tako iskreno pogovarjal. Zaupa ji, kako so mu pri petnajstih letih v prometni nesreči umrli starši, kaj vse se je dogajala v skrbništvu, kako je doštudiral psihologijo in kako je sedaj dobil službo v mednarodnem podjetju. Preplešeta celo noč in Maja, mlada, kot je, čuti, da je zaljubljena. In seveda niti za trenutek ne pomisli, ko ji Marjan pove, da mora v Italijo samo na sestanek in se nato vrne nazaj, ter ji predlaga, da ga na njegovi poti spremlja. Zlaže se staršem, da bo dva dni pri prijateljici in se odpravi z njim. Ko prideta v Italijo, se odpravita v njegovo stanovanje. Tam ju čaka še nekaj njegovih prijateljev. **Vedenje Majinega idealnega moškega pa se popolnoma spremeni. S prijatelji jo zaklenejo v sobo in jo izmenično nekaj časa posiljujejo. Prijatelji se menjajo, zgodba ostaja ista. Maja se po treh dneh bolj ali manj neprestanega posiljevanja zlomi. In postane prisilna prostitutka.** Živi v kleti pod nočnim lokalom, nikoli ne sme oditi iz stanovanja, na vsakih par ur pa sprejme novo stranko, ki jo je poslal lastnik nočnega lokala.

Emir je star 30 let in prihaja iz Romunije. Potreboval je delo in naletel na oglas, kjer so iskali delavce, ki bi delali v Sloveniji. Plača 1.000 evrov, stanovanje zagotovljeno, vsak drugi vikend prosto. Glede na težko situacijo v matični državi je kljub družini z dvema otrokoma – ali ravno zaradi nje – pristal. Poklical je in spoznal svojega novega gazdo. Podpisala sta pogodbo in Emir se je odpravil v Slovenijo, ne da bi poznal katerikoli tuj jezik. Takoj po meji mu je šefe vzel dokumente, saj jih je potreboval, da uredi njegovo pogodbo. Po tem Emir dokumentov dolgo ni videl. **V Sloveniji pa ga je čakalo tudi prvo neprijetno presenečenje. Stanovanje ni bilo stanovanje, ampak klet neke hiše na obrobju Ljubljane. V njej sploh ni bilo oken, nobene opreme, zgolj stara žimnica na tleh. Moral je delati po 14 ur vsak dan na nekem gradbišču, pri tem pa sploh ni dobil plače.** Brez denarja in dokumentov pa ni mogel domov, prav tako pa se je bal tamkajšnje policije, saj mu je šefe rekel, da bi ga zaradi ilegalnega prestopa meje vrgli v zapor.

Dve popolnoma različni zgodbi, ki pa vsebujeta kar nekaj značilnosti trgovine z ljudmi. Kot vidimo, je v prvem primeru Slovenka tista, ki je žrtev, v drugem pa je Slovenija ciljna država. Kar se tiče žrtev iz Slovenije, je ena izmed va-

riacij zgornje zgodbe najpogostejši način, kako lahko postane žrtev trgovine z ljudmi. Kot je na letošnjem posvetu ob dnevu boja proti nasilju nad ženskami v Novi Gorici komentirala Katjuša Popovič iz društva Ključ, so najbolj ranljiva skupina ravno dekleta, stara med 14 in 18 let, ki so s strani trgovcev z ljudmi čustveno zavedena. V prvi fazi torej ne gre za prisilo, ampak za manipulacijo, prisila se vključi kasneje. Posledično bi bile seveda nujne kampanje, ki bi dekleta o takšni nevarnosti osveščale, vendar zanje, razen v Ljubljani, ni denarja. Nevarnost predstavljajo tudi različna dela v tujini, kakšne službe varušek in podobno. Pri tem toplo priporočam vsem, ki se na takšno pot pripravljate, da preverite svojega gostitelja oziroma destinacijo. Druga skupina najpogostejših žrtev, ki postanejo prisilne prostitutke, pa so tuje državljanke v Sloveniji, ki pa so bile sem marsikdaj zabljenke tudi z obljubami o dobro plačanih službah barskih plesalk, čistilk, varušek. Tukaj se seveda vključi ekonomski vidik in stanje v matični državi. Ker pa bom o tem več govorila pri analizi druge zgodbe, bi se pri tem primeru osredotočila predvsem na možne načine ukrepanja. Ključ oziroma Katjuša Popovič eno izmed rešitev vidi v osveščanju klientov prisilnih prostitutk. Oni so namreč bolj ali manj edini, ki lahko z njimi pridejo v stik, jim podajo informacije o možnostih pomoči oziroma obvestijo ustrezne organe. Vendar tudi tukaj se zaplete pri denarju. Ob tem pa je na že večkrat omenjeni okrogli mizi Katjuša Popovič tudi dejala, da so se prvič srečali s prisilno prostitutko, ki je delala tako rekoč 24 ur na dan. Kadarkoli je šef iz lokala poslal stranko, je namreč morala biti na voljo in ves čas, kar je bila zaprta, je spala največ tri ure.

**Druga zgodba pa predstavlja tisto obliko trgovine z ljudmi, kjer je Slovenija tudi ciljna država, in ki je v zadnjih letih v vse večjem naraščanju ali pa zgolj prepoznavanju.** O takšnem primeru poroča tudi Goran Lukič iz zsss, ki je takole odgovoril na moje vprašanje, če se je kdaj pri svojem delu srečal s trgovino z ljudmi in kako bi komentiral takšen primer: »Tukaj lahko podam osebni odgovor. Sam sem pri svojem delu avgusta naletel na dva delavca, sicer Roma iz Bolgarije, ki ju je novačil delodajalec iz BiH pod pretvezo, da bosta v Sloveniji zaslužila 200 (!) evrov mesečno. Tukaj ju je sprva izpostavljala veliko več kot 8-urnemu delavniku, nato pa nanju čisto »pozabil«. Fanta sta prišla na zsss s pretresljivo zgodbo, da že nekaj dni spita po parkih, že nekaj dni nista imela za jesti, pred tem pa sta spala v prostoru, podob-



nem kokošnjaku. Skušali smo jima pomagati z nasveti, na katero institucijo se obrniti po takojšnjo finančno pomoč, pri čemer smo klicali tako Zavod RS za zaposlovanje, Urad varuha človekovih pravic ter seveda bolgarsko veleposlaništvo. Po dolgotrajnem celodnevnem pohodu skozi institucije, jima je bolgarsko veleposlaništvo plačalo pot domov, pri čemer pa nam na žalost ni uspelo izslediti identitete delodajalca. Moj komentar tega primera je kratek: delodajalec je spravil ta dva delavca v suženjsko razmerje, ker je videl, da ju lahko, in ker je pričakoval, da ne bo pregona. In tako se je tudi zgodilo. In to pove vse o naši pravni državi.»

To pa seveda ni edina takšna zgodba. **V tujini je vse več prisilnega dela, vezanega na dolg, ki je po zadnjih raziskavah postalo tudi glavni način trgovanja z ljudmi.** Takšno prisilno delo kot obliko trgovine z ljudmi je na lanskoletni okrogli mizi Trgovci z ljudmi ne izbirajo svojih žrtev Lukič v svojem prispevku opisal prek precej znanega primera, ki ga je povzel po China Labour Bulletin: »Tukaj se lahko spomnimo nekaj sto delavcev migrantov, ki so bili dva meseca dobesedno utaborjeni pred kitajskim veleposlaništvom v Romuniji. Po besedah mladega kitajskega migranta, ki je želel ostati anonimen, so bili v to dejanje prisiljeni, ker »nimajo ne dela ne denarja« (AFP). Dosti teh delavcev se je znašlo v situaciji, ki jo lahko zelo jasno opišemo kot »prisilno delo« na osnovi vezanosti na dolg (debt bondage). Delavcem se je s strani agencij za posredovanje dela namreč v izhodišču obljubila mesečna plača v višini \$ 1.000. Vendar pa so bili po tem, ko so prispeli v Bukarešto, prisiljeni v podpis nove pogodbe o zaposlitvi, v kateri je zapisan polovičen znesek obljubljenega plačila. Pogodba je bila veljavna pet let, kar je v bistvu pomenilo, da so se delavci migranti znašli v pasti, izolirani, brez upanja na vrnitev v matično državo, saj je nad njimi visel dolg, ki so ga morali oziroma ga še morajo odplačevati agenciji za posredovanje dela.«

Ker je dolžniško razmerje najpogostejši vzrok trgovine z ljudmi, me je zanimalo, kako je s tem v Sloveniji. Lukič pravi: »Če sedaj pogledamo Slovenijo, bi rekel takole – debt bondage scenarij je tukaj v malce bolj »prefinjeni« vlogi. Kaj s tem mislim? Ogromna večina migrantov v Sloveniji je ekonomskih migrantov iz držav bivše Jugoslavije. Le-ti s prejemki iz plače ne vzdržujejo zgolj sebe, temveč predvsem svoje družine v matični državi. Gre za preprosto dejstvo, da

ti prejemki plačujejo račune za elektriko, vodo, itd. v BiH, prav tako pa tudi šolnine za sinove in hčerke, ki študirajo. Vse to je izjemno breme za delavce migrante, katerih imperativ je zaslužiti dovolj denarja za zadovoljitev potreb svoje družine. In tega imperativa se še kako zavedajo delodajalci, saj močno skrb za družino teh delavcev sprevržejo v popolno discipliniranje teh istih delavcev – in tako se migranti počasi znajdejo v začaranem krogu tihega in molčečega prisilnega pristajanja na vse slabše pogoje dela.«

Gre v tem primeru za trgovino z ljudmi? Po mojem mnenju zagotovo, čeprav bi takšen primer zelo težko prišel pred sodišče. Zgornja izmišljena zgodba temelji na dogodkih, s katerimi so se srečali aktivisti Nevidnih delavcev sveta, vendar tudi hujši, še bolj ekscesni primeri, ki jih že omenjena slaba situacija delavcev migrantov omogoča in podpira, ne dosežejo sodnega epiloga. Delavec, ki je bil v Slovenijo priveden z lažnimi informacijami, ki je delal na črno, pa tega ni vedel, ki za svoje delo ni dobil plačila (in ga tudi nikoli ne bo), še vedno čaka na pravico in kaznovanje storilca. Podobno je tudi s skupino romskih delavcev, ki so jih takoj, ko je njihova lokacija postala odkrita, zgolj prestavili in verjetno še vedno delajo nekje v Sloveniji. Skriti v kakšni kleti, njihov gospodar in gospodarica pa za svoja dejanja ne nosita nikakršne odgovornosti in jih še vedno silita v 14-urni delavnik ter kontrolirata vsak aspekt njihovih življenj.

Eden izmed glavnih problemov pri trgovini z ljudmi je namreč prav njeno dokazovanje, na kar opozarjajo tako sindikati kot tudi sama medresorska delovna skupina za boj proti trgovini z ljudmi. To pa ja razvidno tudi iz raziskave Mirovnega inštituta, kjer so naredili analizo sodnih spisov vseh obsodb, povezanih s trgovanjem z ljudmi, ki so bile izdane med letoma 2002 in 2007, in ugotovili, da so sodišča izrekla sodbe le za 25 oseb, med temi jih je bilo pravnomočno potrjenih zgolj 18. Medtem ko v Nemčiji ali na Danskem izrečejo obsodilne sodbe tudi za več kot polovico obtoženih oseb, je to v Sloveniji popolnoma drugače. **To pa postane še mnogo bolj očitno, če pogledamo poročilo medresorske delovne skupine za boj proti trgovini z ljudmi, iz katerega je razvidno, da po 112. členu Kazenskega zakonika RS (spravljanje v suženjsko razmerje) ni bilo v letu 2009 obravnavanega niti enega primera, ampak je bilo na pristojno državno tožilstvo poslano zgolj eno poročilo.**

Ob tem je po besedah Lukiča ZSSS nemudoma javno opozorila na izjemno nizko uradno zaznavanje trgovine z ljudmi, pri čemer je kot eno izmed žarišč le-te posebej poudarila vlogo agencij za zagotavljanje dela, katerih število je v zadnjem času močno naraslo in se po uradnih podatkih že skorajda približalo številki 200.

S temi besedami pa se lahko pravzaprav vsi strinjamo. Sploh če na problematiko trgovine z ljudmi, katere del je tudi spravljanje v suženjsko razmerje, pogledamo širše. To odlično uspeva Juriju Popovu, ki je sodeloval na zadnjih dveh obeležitvah mednarodnega dneva boja proti trgovini z ljudmi. Če kar citiram del njegovega prispevka: »Ob povedanem ne preseneča, da se svetovna politika trudi in zavzema za alokacijo izvora problema. Noče priznati svojega deleža pri ustvarjanju pogojev in razvoju trgovine z ljudmi. Zanje trgovina z ljudmi ni problem vsake države zase in njene nezmožnosti ali nesposobnosti zagotoviti vsem svojim državljanom spodobno življenje, ampak je posledica delovanja kriminala.«

Popov nato v prispevku, predstavljenem na okrogli mizi Trgovci z ljudmi ne izbirajo svojih žrtev, nadaljuje s povezovanjem trgovine z ljudmi in krize: »Poglejmo samo, kaj kriza prinaša: več je povpraševanja po poceni dobrinah in storitvah, povpraševanja po delavcih, pripravljenih na večje rizike za manjše plačilo, večje povpraševanje je po nezakonitih migrantih zaradi nizke cene dela le-teh, krepitev sivega sektorja ekonomije, podtalne ekonomije, ki se izogiba davkarjem in organizacijam sindikatov, povečanje izkoriščanja ranljivih skupin, poleg tega pa slabšanje njihovega položaja, naraščanje vseh vrst kriminala, padanje vseh vrst cen. Kakšna je torej slika trgovine z ljudmi danes, v recesiji, in kakšna je perspektiva tega pojava? Še zmeraj gre za dejavnost nizkega rizika in ne pogostega in prehudega kaznovanja. Politika pa svoje odgovornosti za takšne razmere sploh ne vidi.« In če tukaj samo nadaljujem misel Popova: dragi člani in članice »hrama demokracije«, mislim, da je prišel čas, da si nalijemo čistega vina. Takšne trgovine z ljudmi je danes v Sloveniji ogromno in glede na vašo aktualno politiko je je in je bo tudi vsak dan več. Ustvarjate namreč idealne razmere, da do nje pride, prav tako pa je niti ne kaznujete. Kako bi sploh jo, če bi morali začeti s sabo?





## Pohlep poneumlja

Katja Šircelj,  
fotomontaža Klemen Ilovar

O neagresorski zgodovini Slovencev je bilo povedanega že veliko. Nikdar kolonizatorji, nikdar okupatorji. Vse naše vojne in vsi naši boji so bili le naše obrambe. A prišel je trenutek moči, ko smo tudi Slovenci začutili silo lastne diktature. V času, ko smo bili največji in najmočnejši, v trenutku, ko smo se počutili najbolj dostojanstvene, ob naši osamosvojitvi, takrat smo v zasedi zagrešili svoj zločin. Kako tragičen začetek Velike države.

Civilna smrt najmanj 25.671 ljudi, ki smo jo povzročili z procesom izbrisa, ni naključje, pač pa manifest politike. Izbris je dejanje ksenofobije in koristoljubja. In je dejanje malih ljudi.

*Izbrisani* je ime za skupino več tisoč posameznikov večinoma neslovenske narodnosti, ki jih je Ministrstvo za notranje zadeve 26. februarja 1992 hladnokrvno izbrisalo iz Registra stalnega prebivalstva in jim s tem odvzelo pravno, socialno in družbeno reko gnicijo. Jasno je treba poudariti, da so ti ljudje ob osamosvojitvi v Sloveniji živeli povsem zakonito, prijavljeni kot stalni prebivalci, z urejenimi statusi, nakar je nesistematičen in špekulativen Zakon o tujcih izigral njihov nedorečeni položaj. Kar naenkrat obravnavani kot popolni tujci so bili leta 1991 državljani bivših republik nekdanje SFRJ konfrontirani s trimesečnim rokom za pridobitev slovenskega državljanstva. Zakon o državljanstvu RS je za osebe z republiškim državljanstvom ostalih republik bivše SFRJ res predvidel ugodnejše pogoje za pridobitev slovenskega državljanstva, zaplete pa se pri skoraj sočasno sprejetem Zakonu o tujcih. **Ta namreč vse tiste, ki za državljanstvo niso zaprosili oziroma jim je bila prošnja zavrnjena, izenači s tujci, ki so komaj vstopili v državo, čeprav so mnogi od njih tu živeli dolga leta, nekateri so tu celo rojeni. Medtem ko se je ostalim tujcem (npr. Nemcem, Američanom ...) z urejenim stalnim bivanjem v Sloveniji status avtomatično prenesel, so bili bivši Jugoslovani krivično soočeni z urejanjem statusa, kar vnovično dokazuje ostro politiko rasne diskriminacije in razloče-**

**vanja.** Namerna neobveščena ciljne skupine in sama netransparentnost postopka sta kljubovali tisočim nerešenim primerom. Najmanj 25.671 tistih, ki jim do predvidenega roka ni uspelo urediti svojega statusa, je demokratična Slovenija 26. februarja 1992 konspirativno izbrisala iz Registra stalnega prebivalstva in jim v istem trenutku odvzela nekaj najbolj temeljnega – pravico do pravice. Oblast je z administrativnim čiščenjem ustvarila tisoče neobstoječih, na nek način nezakonitih migrantov, sebi pa podarila legitimno pravico, da jih tako tudi prikazuje in obravnava. Ne samo da je prelomila svojo osamosvojitveno obljubo o kontinuiteti pravnega položaja njenih prebivalcev, Slovenija je sistematično in zavestno kršila človekove pravice, zanikala pravno državo in udejanjila svoje gnile totalitaristične težnje. Na legitimiranje izbrisa se je politika pripravila strateško. Izbrisane je generalno etiketirala z okupatorji, agresorji in federalisti, izenačila jih je z zločinci in državnimi sovražniki. Populistično ustvarjanje sovražnih ideologij in antibalkanske propagande se je obneslo, izbrisani so izgubili vso podporo in razumevanje vodljive javnosti. Takšno politično varovalo je potem dolgo časa blokiral javni diskurz in nepotrebno polemiziranje.

**Izbris ni brezbrizna administrativna napaka, pač pa skrajno dejanje oblasti, je politični dogovor, ki je temeljil na diskriminaciji in kapitalističnih apetitih.** Izpostaviti je treba, da gre za protiušten postopek, postopek brez zakonske podlage torej, ki je izbrisa-

nim avtomatično odvzel pravico do bivanja v Sloveniji. Osebe so bile o njem obveščene *post festum*, po navadi povsem slučajno, ko so na upravnih enotah urejale običajne obveznosti. Nikomur se ni zdelo sumljivo, ko so ga na okencu povprašali po osebnem dokumentu. V naslednjem trenutku so birokratski lakaji brez kakršnegakoli pojasnila uprizorili zadnje dejanje izbrisa. Dokumente so rutinsko prelučnjali, zavedene nesrečnike pa izničili in formalno ukiniti. Izbris je kot rečeno stekel brez upravnega postopka, kar pomeni, da nanj ni bilo mogoče vplivati s pritožbo ali drugimi pravnimi sredstvi. Enostavno in z eno potezo smo jih gestapovsko iztrebili iz družbe, jih pustili popolnoma brez vsega, tudi brez možnosti, da svoj položaj popravijo.

Razsežnosti domino efekta posledic izbrisa so za posameznika pretresljive, gre namreč za izgubo najbolj bazičnih in determinativnih pravic, ki so bile dotlej umevne same po sebi. **Govorimo o izgubi zaposlitve in varstva pred brezposelnostjo, izbrisani so prav tako izgubili pravico do zdravstvenega zavarovanja in vseh ostalih socialnih transferjev, grozila jim je deportacija in deložacija iz nelastniških stanovanj. Mladim je bilo onemogočeno izobraževanje, ostali so brez otroškega dodatka. Degradirani so bili celo do mere, ko jim ni pripadala niti humanitarna pomoč.** Vse skupaj so še zaostrovali že tako pogosti konflikti znotraj družin, ki so bili posledica stalnih pritiskov in življenjske bede.

Dejstvo je, da izbris temelji na diskriminaciji in razizmu, a birokratski genocid nad



vsem južnim ima tudi svojo kapitalistično noto, odpis več tisoč ljudi ima namreč za državno blagajno razbremenilen učinek. Da gre v konkretnem primeru za sporno polnjenje proračuna, se strinja tudi Neža Kogovšek, raziskovalka na Mirovnem inštitutu in specialistka za človekove pravice. S tem ko je država prekinila svoje formalno razmerje z izbrisanimi, je dejansko omejila svoje izdatke na področju pokojninske blagajne, zdravstva, šolstva ... Skratka, zamrznila je vse socialne transferje, do katerih so izbrisani lahko dostopali. Ti so bili prikrajšani tudi za certifikate, ki jih je ob osamosvojitvi podelila Slovenija. Prihranki niso dokazljivi le empirično, pač pa tudi računsko. Vzemimo povprečen letni izdatek, ki ga ima država s posameznikom, ga pomnožimo s 25.671 izbrisanimi in leti izbrisa. Že grobo preračunavanje daje slutiti visoke zneske. Varčevanje na kvaliteti življenja drugih pa je slaba naložba tudi v primeru države. Kogovškova opozarja predvsem na primer zdravstva, ki nas bremeni občutno bolj, kot bi nas utegnil v primeru stalne zdravstvene oskrbe. Izbrisani so namreč skupina ljudi, ki se danes zaradi psihičnih pritiskov, predvsem pa zaradi nezmožnosti redne zdravstvene oskrbe skozi leta sooča s specifičnimi in resnimi zdravstvenimi okvarami. Ob ureditvi statusa jim je povrnjena pravica do zdravstvenega varstva, kar pomeni, da bo zdravstvo obremenjeno z dodatnimi kurativnimi zdravljenji, ki pa v mnogih primerih ne bi bila potrebna, če bi bila izbrisanim zagotovljena preventiva. Vračanje statusov se je tako že izkazalo za

dvojno obremenitev, delovno in finančno.

V primeru kapitala in izbrisanih je prav tako aktualna problematika javnih stanovanj. Nekateri od njih so v času osamosvajanja živeli v družbenih, nelastniških stanovanjih, do katerih po izbrisu niso bili več upravičeni. Večina se je iz njih izselila, v skrajnih primerih pa je prihajalo celo do deložacij, čeprav izbrisani niso nikoli prejeli dokumenta, ki bi jim pravico do stanovanj pravno odvzel, teoretično bi bili tako lahko do teh stanovanj upravičeni še danes. **Neobstoječi izbrisani so bili izzeti tudi v primeru Jazbinškovega zakona, na podlagi katerega je bilo možno odkupovanje družbenih stanovanj po absurdno nizkih cenah.**

Nezakonitost izbrisa je že večkrat dokazalo Ustavno sodišče RS, ki je državi naložilo učinkovito popravo krivic in retroaktivno vračanje statusa od dneva izbrisa. Z odkritim ignoriranjem in zavlačevanjem izvršilni veji oblasti tega ni uspelo uresničiti. Poletni se je v Strasbourgu končal mednarodni postopek, ki ga je zaradi nezakonitega izbrisa iz Registra stalnega prebivalstva zoper Slovenijo vodilo enajstih izbrisanih. Evropsko sodišče za človekove pravice je v primeru pritožbe ugotovilo, da je Slovenija kršila 8. in 13. člen Konvencije o človekovih pravicah, in nas pozvalo, naj izbrisanim po osemnajstih letih agonij nujno uredimo status. Trenutna vlada, ki je problemu očitno naklonjena bolj od bivše desnice, ta bi namreč izbrisane najraje izbrisa še enkrat, je letos potrdila novelo zakona o urejanju statusa izbrisanim. Zakon sicer ne bo poplačal dolgoletnega trpljenja in primanj-

kljaja, bo pa izbrisanim ponudil možnost ponovne pridobitve stalnega prebivališča, nekaterim dolgoročno in teoretično celo možnost državljanstva. Kakor številne druge iniciative novelo pozdravlja tudi Kogovškova, gre za korak v pravo smer, a vendar ima zakon svoje limite, poudarja. Povrnitev statusa v mnogo primerih ne bo enostavna. Izbrisani stalnega prebivališča ne bodo dobili povrnjenega avtomatično, pač pa bodo morali svoj pretekli položaj dokazovati, kar dostikrat ne bo enostavno. Kogovškova izpostavi veliko primerov, ko izbrisanim ne bo uspelo izpolniti vsaj enega od pogojev, saj gre za že zdavnaj pretekle situacije. **Zakon kot takšen je torej v tej točki izključujoč in izbrisane omejuje, hkrati pa jim nalaga nove denarne obremenitve; stroški, ki jih predvideva postopek, so namreč breme vlagateljev. Absurdno je že samo dejstvo, da bodo izbrisani primorani upravičevati status, ki jim je bil odvzet protipravno, še bolj pa je hipokratsko od njih zahtevati, da to plačajo.**

Novela o izbrisanim pa je zopet odprla za javnost občutljivo tematico morebitnih odškodnin. Politični in medijski senzacionalizem o milijonskih odškodninah odvrata pozornost od problematike, da je izbrisanim upravičeno in potrebno povrniti ekonomsko škodo, ki jih je doletela zaradi posledic izbrisa. Individualne ali kolektivne tožbe so stvar izbire in možnosti, vendar pa predstavljajo dodatno obremenitev pravnega sistema, hkrati pa gre za nepredstavljive stroške tožnika, ki je v primeru, da tožbo izgubi, dolžan poravnati celotne sodne stro-

ške. In prav sodna praksa kaže, da bi v večini primerov prišlo do epiloga v breme tožnika, na kar opozarja tudi Kogovškova. Večina izbrisanih bi tako, zaradi šibkega finančnega položaja, zopet ostala brez učinkovitega pravnega sredstva. Kogovškova vidi rešitev v pavšalnih odškodninah, ki bi bile za državo bistveno nižji strošek kakor morebitne individualne tožbe. Morda še najbolj pravična se ji zdi ideja o sistematiziranih odškodninah, ki bi temeljile na različnih kriterijih in parametrih, saj je generaliziranje škode v tako homogeni skupini ljudi nemogoče in nepravilno. V tem primeru ne smemo pozabiti na številne tiste, ki so Slovenijo zapustili oziroma so bili deportirani. Država se s primerom izbrisanih v tujini zares sploh ni ukvarjala, problem so aktualizirali šele sami izbrisani ter številne druge iniciative. Gre za ljudi, ki bi jih bilo treba obravnavati enakopravno in jim, v skladu z njihovo dejansko škodo, to tudi povrniti.

Žalostno je, da se po toliko letih še vedno ukvarjamo s problemom, ki je vzniknil iz etničnega favoriziranja in čiste lakomnosti. Emancipacija politike in javnosti stvari počasi pomikata v smeri reševanja in dialoga, a realno ne obstaja nikakršno zadoščenje, ki bi lahko ljudem v popolnosti povrnilo tisto, česar jih je izbris oropal. Izbris še traja. In bo trajal do trenutka, ko bodo slehernemu izbrisnemu povrnjene pravice. Šele takrat bomo morda zreli za demokracijo.




## K somraku kapitalističnega duha?



Robert Bobnič,  
ilustracija Aljaž Košir – Fejzo

Ob poku finančnega balona, ki se je pred tremi leti razpočil v pravcato kapitalistično krizo, so številni komentatorji hektično poudarjali, da pred nami ni le klasičen krč v kapitalističnem proizvodnem sistemu, marveč izraz mnogo hujše vrste: epohalne krize duha. Pustimo v nemar moralizirajoče podtone tovrstnega izjavljanja in vzemimo zadevo še kako zares. Kriza duha, da, morda, toda ali gre pri tem tudi že za krizo kapitalističnega duha? Tistega duha, ki gnete etiko kapitala, kateri je zavezan moderni človek; duha, ki predstavlja razburkane kapitalske strasti, neumorni žvenket glasu po »Še«? V izogib slabegmu začetku lahko kakopak odgovorimo samo: ne. In to dvakrat. Ne, ne. »Ne« samo, da v pričujoči finančni krizi le s težavo prepoznamo zlom kapitalističnega duha, marveč »ne« tudi v tem, da ta duh sam po sebi ni nič nemoralnega ali razuzdanega, je niti-niti, niti moralen niti nemoralen, pač pa le velika in hladna asketska mašina.



### Mi, protestantje

Nemški sociolog Max Weber skuša v svoji s(i)loviti študiji Protestantska etika in duh kapitalizma obliče tega duha zgrabiti natanko ob njegovem vznosju. Weber poudarja, da poglobitna specifika modernega

kapitalizma ni udarnost in/ali brezmejnost pridobitniške sile, ki poganja akumulacijo kapitala, marveč določena etična dolžnost izbrati poklic pridobivanja denarja: »Kajti najbrž nam ni treba posebej dokazovati, da je naziranje o pridobivanju denarja kot motivu, ki je sam sebi namen in ki si človeka, kateremu postane poklic, podredi, v nasprotju z etičnim občutjem celih epoh.« Res je, v predkapitalističnih družbah je bilo ravno brezdelje privilegij gospodarja, medtem ko je danes brezdelje radikalna družbena izključenost. Za Webra je tako ključna specifika, na kateri kapitalizem šele v polni meri razpre jadra, privzete dela kot poklica. Sledovi tega radikalnega zgodovinskega preloma pa vodijo nikamor drugam kot do protestantskih etičnih praks, še posebej do kalvinistične ideje o poklicu.

Kalvinizem je namreč oblikoval poseben nauk božje izbranosti, ki je temeljil na principu *certitudo salutis*. Na kratko: bog je vselej-že odredil, komu je namenil milost ter komu pogubljenje in na to odločitev človek ne more vplivati, naj si še tako drgne svoja verna kolena. Vendar pa mu – in tu je trik – prav tako ni dan vpogled v božje odločitev, zatorej pred smrtjo nihče ne izve, ali je blažen ali pogubljen, ali je med poklicanimi ali zavrženimi.

Iz tega ni sledilo kakšno malodušno jadikovanje šankovskega tipa, marveč, nasprotno, izrazita investicija v posvetno življenje. Po mnenju kalvinistov si mora človek gotovost o izbranosti enostavno pridelati, največji znak božje milosti pa naj bi bilo ravno neutrudno delo. Ne gre za to, da bi bili za delo, trud nekoč poplačani, marveč je delo že znak poklicanosti. Dobesedno ustvarjanje blaženosti zato tudi ni več sporadično opravljanje dobrih del, kakor velja za srednjeveško krščanstvo, temveč sistematično samonadziranje, racionalizacija življenjskega sveta – z dvema besedami: posvetna askeza. Krščanski algoritem greh – pokora – greh – pokora se dobesedno zlomi. Če prevedemo: nič več zaslužek – pijača – zaslužek – pijača – zaslužek, temveč zaslužek – banka – zaslužek – banka – zaslužek. Kot pravi Weber: »Zakaj npravstveno je za puritance bilo resnično ničvredno, če je vernik počival na lastnini in če je užival bogastvo, tako da se je predajal brezposelnosti in mesenemu poželenju in si ni prizadeval za »sveto« življenje. [...] Zakaj »večni mir blaženih« naj bi bil v onostranstvu, na zemlji pa bi moral človek – da bi si zagotovil milost – »opravljati dela onega, ki ga je poslal, dokler je dan.« [...] Zapravljanje časa je prvi in najtežji greh, kakor so načeloma menili puritanci.«

Zavoljo tega po Weberu, moderni kapitalistični etos nastane natanko s privzetjem tovrstnega etičnega naziranja, ki bogatenje racionalizira, mu podeli metodo; še več: kapitalizem na potratnost pridobitniške sle dobesedno povezne asketsko metodo. Njegova revolucionarnost je torej v tem, da kapitalizira to potrato samo. Če naj kapitalistično izkoriščanje deluje, pravi filozofinja Alenka Zupančič, »mora entropija ali izguba, delo, ki gre v nič in ki

ni šteto niti ne šteje, ravno začeti šteti, dobiti svojo veljavo. Prav to pa je vsa poanta presežne vrednosti.« Kapital dela kapital.

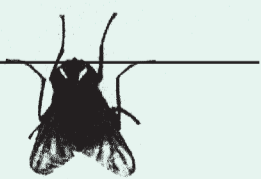
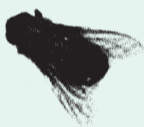


### Duh duhu kapital

Vendar pa je potrebno Webrove izsledke, vkolikor za druge debate pustimo kakšno teoretsko spotiko, preizkusiti tudi na zobovih časa. Če boste morda za božič svojim najbližjim hoteli podeliti kakšno študijo kapitalističnega sistema, boste po pregledu naslovom kmalu ugotovili, da je ena izmed današnjih teoretskih manter iskanje samega strukturnega premika znotraj gonila kapitalistične akumulacije. Kaj je tisto novo, ki stvar tako dobro drži pokonci? Tega sta se v delu *The New Spirit of Capitalism* lotila tudi francoski sociolog Luc Boltanski in sociologinja Eve Chiapello. Skozi analizo vznika menedžerske paradigme je njuna poglobitna poanta prikazati naravo novega kapitalističnega duha, ki v prvi vrsti inkorporira številne izraze t.i. artistske kritike – kreativnost, izraznost, avtentičnost, nehierarhičnost, ne-regularnost, nekonformizem, nenormalnost, mreženje, igrivost, strastnost itn. Nova etika kapitala tako zapoveduje užitek, čezmernost, skušanje novih meja – trgov – razodetje strasti, razbrzdanost. Na prvi pogled torej nekaj, pri čemur bi se tako puritanskemu pridigarju 16. stoletja kot povzpnetemu meščanskemu kapitalistu 19. stoletja, pošteno naježila asketska koža. Vendar pa videz vara.

V postmoderni hedonistični naravi kapitalističnega gonila, ki zapoveduje »Uživaj«, »Bodi to, kar si«, »Bodi srečen« in s tem vpeljuje nenehno iskanje notranjih želja – »Si to res želim? Sem res to, kar sem?« – lahko tako prepoznamo le novo šahovsko potezo na polju kapitalistične racionalizacije. Pravzaprav je ravno ob tem premiku protestantska etika prišla do svojejevrstnega triumfa. Kot vemo protestantizem vernikov odnos do boga iztrga iz vseh zunanjih instanc (duhovnika, cerkve, zakramentov) in ga umesti v skrajno osebno, ponotranjeno vez. To pa pomeni, da se sedaj vsa zunanost (oblast, Zakon, greh) popolnoma ponotranji, sprevrne se v neko drugo gospostvo, ki ni več zunanja prepoved, marveč notranja zapoved. S tem pa se odpre triumf želje, strast do realnega, zapoved užitka. Preberimo Nietzscheja: »Ta stari veliki čarovnik v boju z neugodjem, asketski svečenik – on je očitno zmagal, nastopilo je njegovo kraljestvo: in že se človek ne pritožuje več nad bolečino, ampak hlepi po bolečini; »več bolečine! več bolečine!« Asketski ideal, o katerem govori na tem mestu Nietzsche, tako ni negacija posvetnih radosti, ampak sprevrnitev le-teh v dolžnost. Reformacija pa temu sledi do te mere, da asketskega svečenika postavi v slehernega črednika. Užitek (p)ostane v sami odpovedi ugodja, v tej strasti, ki vedno meri onstran ugodja (npr. lenobe) na neko »tisto« (realno; avtentičnost; to, kar sem). In s to strastjo se vedno hrani nekdo drug, vselej uživa nekdo drug in ta drugi je v našem primeru kapital sam. Še enkrat: kapital se akumulira sam. Zato mu tudi ne moremo





enostavno zoperstaviti lastno avtentičnost, resničnost, svoje strasti, nobenega *back to the roots*. Ravno v tem je spodletelost tega, kar smo zgoraj omenili kot artistsko kritiko kapitalističnega duha.

Vendar pa se v novem duhu poklic (anost) odlepi od produktivnega dela, razširi se na celotno življenje, ki postane eno samo delo – še več: en sam velik (kapitalistični) projekt. Lahko bi dejali, da pravzaprav ne gre več za poklic, temveč le za golo poklicanost, razpoložljivost kapitalu – v sredo od 16.00 do 18.00, v soboto od 20.00 – 24.00 itn. Strukturni premik, ki je nastal ob tem, je nemara v tem, da se je začel tržiti tudi sam kapitalistični etos. Kapitalizem je na nek način začel prodajati svojega lastnega duha oziroma tisto, kar smo opisali kot naravo, ogrodje tega duha. Sama strast kapitala, njegov užitek se pojavi na trgu. Lahko ga prodamo ali kupimo. Znebiti se ga ne moremo.

## Histeriki, perverzneži, shizofreniki

Ali pač? Kje je mesto kritike? Če se še poslednjič ozremo na Webra, potem lahko iz njegove razdelave kapitalističnega duha potegnemo sklep, da ta duh, v kolikor je to dispoziitiv, matrica že vnaprej vzpostavlja neko polje, na katerem vznikaja dotičen (politični) boj. Točneje: boj med figurama kapitalista in delavca vznikne šele na tem vnaprej vzpostavljenem polju. Hkrati pa se seveda z bojem to polje tudi preoblikuje. Morda se velja za ilustracijo še enkrat obregniti na oguljeni maj 1968 – mar ni bil duh te krize in upor že posledica spremenjenega polja oziroma obrata znotraj kapitalistične etike in ne šele njegova postavitev? Mar ni imel francoski psihoanalitik Jacques Lacan prav, ko je zagrete revolucionarje označil kot histerike, ki skozi terjatev gospodarju, prevpraševanje njegovega užitka, pravzaprav iščejo gospodstvo neke druge vrste?

Ker je bolje vpraševati kot odgovarjati in ker smo že pri kliničnih kategorizacijah, se lahko vprašamo ali nismo dandanes – tudi ob pričujoči krizi – v poziciji perverzneža, ki (notranji) Zakon, kateremu je podvržen, nenehno krepi ravno skozi njegovo prekoračenje? Biti-proti, biti-drugačen, kul, samosvoj, *grass-roots*, biti-proti-kapitalizmu je seveda najbolj perverzno – tudi cinično – gonilo sodobnega kapitalizma. Duh cinizma, ki sodobnega posameznika navdaja z moralizirajočim duhom uporništvaja, je tako še eno, z Nietzschem rečeno, »grešnikovo kolesanje samega sebe.« To pa še zdaleč ne pomeni, da je mesto kritike danes nemožno, marveč v prvi vrsti to, da je njena pozicija natanko pozicija onkraj dobrega in zlega kapitalističnega duha. Je torej mesto, s katerega je možno s tečajev sneti samo delovanje kapitalističnega duha, in sicer na način, da se odpove iskanju organske celosti, narcističnega zadovoljstva, užitka v delu, s tem pa odpre nek »izvorni« razcep, spopad sil, neuglašenost družbe/duha, od koder se lahko potem boj vzpostavi na nov način. Upor ni namreč nič »nedeljskega«, ampak vselej shizofrena pozicija.

## Memefest

Robert Bobnič

S pozivom k tematizaciji odnosa med ljubeznijo, konfliktom in imaginacijo je po enoletni konceptualni renovaciji svoja vrata odprl mednarodni festival radikalnega komuniciranja Memefest. Pionirski festival na področju alternativne rabe raznovrstnih komunikacijskih praks in kreativnega teoretskega odzivanja na izpostavljene družbene probleme tako do 20. januarja znova ponuja svojevrstno platformo za vzpostavitev novih načinov družbeno odgovornega komuniciranja. S prenovljeno zasnovo pa skuša tokrat Memefest poleg seganja onkraj naravne danosti podob sodobnega sveta seči tudi onstran gole festivalske naravnosti.

Navzlic pomembnosti festivalskega dela, ki se deli na kategorije kritičnega pisanja, vizualnih komunikacij in *beyond* se namreč Memefest po devetih letih, odkar ga je leta 2002 v tek pognal idejni oče Oliver Vodeb, sicer tako teoretik kot praktik na področju vizualnih komunikacij, predstavlja predvsem kot globalno razpredena neinstitucionalna mreža. Slednja v sebi združuje številne (medijske) aktiviste, teoretike, praktike, raziskovalce, študirajoče in – kot zapišejo sami – dobre ljudi. Ustvarjanje lastnega diskurza, skupnostne vezi, izmenjave mnenj ter praks tako kažejo na poseg po vzpostavitvi samostojne ter samosvoje ravni kulturne/idejne produkcije. Temu se na nek način niti ne gre čuditi, saj je ravno kriza institucionalnih proizvodnj in predajanj znanj spodbudila k vzniku številnih aktivističnih grupacij, ki skušajo prek medija interneta boj za produkcijo kritične vednosti zasejati v novi izveninstitucionalni maniri. Ker pa tovrstnih mrež ne moremo kar v eni sapi jemati za suho zlato kritičnega uma, Vodeb opozarja, da se Memefest od številnih aktivističnih mrež tudi pomembno razlikuje, saj je »uspel vzpostaviti metodo, ki presega prevladujočo globoko ukoreninjeno logiko kritičnih in aktivističnih mrež. Ta velikokrat temelji na podmeni popolnega zavračanja dominantnih diskurzov, univerze, trga ali pa npr. umetnosti. Memefest je v tem primeru bolj dialoški, vendar izredno pazi na kompleksne kontekste, ki so del vzpostavljanja stikov z vladajočimi ideologijami.«

Pri tem gre bolj kot za preigravanje starega »ali-ali« revolucije in reformizma za preizpraševanje pozicije kritike znotraj pogojev poznega kapitalizma in biopolitične oblasti. Memefestova pozicija je v tem primeru imanentistična. Konkretno to pomeni, da npr. ne zavrača oglaševanja kot takega, vendar skuša

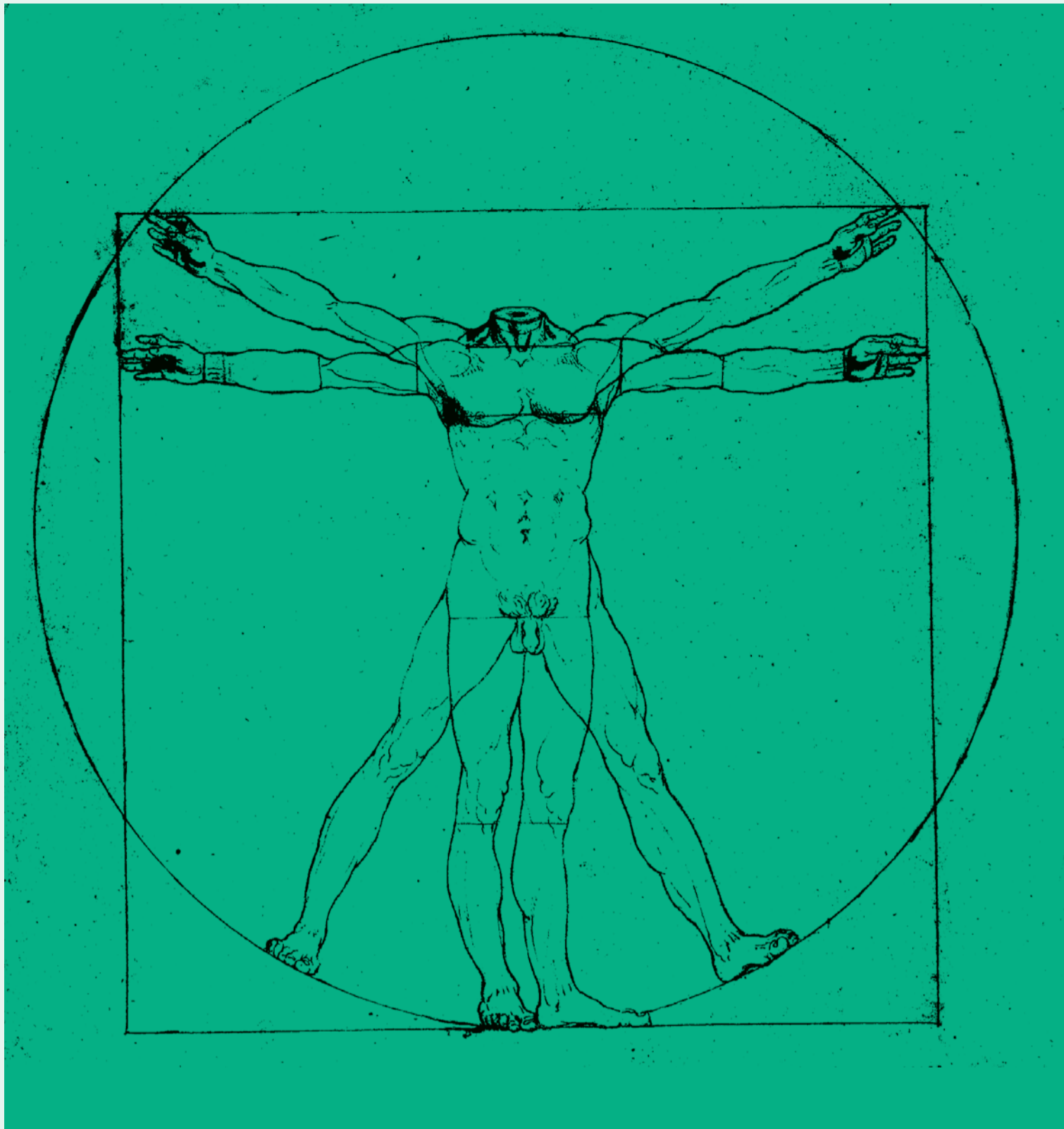
vzpostavljati njegovo alternativno rabo, ustvarjati drugačen oglaševalski diskurz in ideološki učinek. Tovrstna strateška prisvojitve komunikacijske moči, ki vselej poteka skozi razkroj fiksiranih oblastnih razmerij, pa je tudi sama srčika koncepta družbenega odzivnega komuniciranja. Slednje naj bi namreč skozi refleksijo lastne komunikacijske prakse in njene vpetosti v širše družbene procese odpiralo polje možnega dialoga in participacije izključenih identitet ali idej.

Razumevanje kritike, na podlagi katere se lahko oblikuje etika komuniciranja, je danes še toliko pomembnejše zato, ker je prevladujoča logika poznega kapitalizma ravno v vseskozni produkciji drugačnosti, kritičnosti in spodbujanju kreativnosti, ki naposled nastopa le kot gonilo dobičkonosnih razmerij. Poglavitni problem se tako zastavlja v inkorporaciji oziroma v potegnitvi samoniklih kulturnih praks v kapitalsko logiko. Omeniti velja samo primer *street arta*, ki pa s svojo odprtostjo temeljne forme vendarle kaže tudi na vselejšnji, neinkorporirani ostanek. Podobno o komunikaciji, h kateri spodbuja Memefest, meni tudi Vodeb: »Radikalni komunikacijski pristopi – pristopi družbeno odzivnega komuniciranja niso nikoli usmerjeni v nek konec, v nek končni produkt, temveč so v jedru procesni. Kooptacija je proces, ne stanje in na proces se lahko odzivamo s procesom. Prav zato je zelo pomembna kontinuiteta delovanja.« Ob tem pa opozarja, da je eden izmed poglavitnih Memefestovih intervencij ravno izogibanje izolacionizmu, s tem pa vnašanje razprave o odgovornem komuniciranju v obstoječa polja oglaševanja in oblikovanja.

Ker pa tovrstni procesi zahtevajo predvsem teoretične osmislitve, gre ključni prispevek iskati ravno v oblikovanju lastnega konceptualnega aparata. Kot poudari Andreja Vezovnik, vodja teoretične sekcije, je središčni cilj Memefest teorije, kako refleksijo družbenega problema in/ali obstoječe teorije »vzpostaviti na imaginativen način, kako izumiti svoj jezik ali koncept, skozi katerega lahko pokažeš tudi nekaj, kar so pokazali že drugi, vendar si ga vseeno prisvojiš in podaš inteligen, subvertiran učinek.« Pri tem je za končni učinek pomembno tudi delo strokovne komisije, ki prispevkov ne samo ocenjuje, marveč jih tudi komentira in se na njih odziva. Dasiravno je specifična Memefesta v tem, da ni omejen na študente ali katerikoli drugo družbeno kategorijo, v končni fazi privzema svojevrstno izobraževalno vlogo, ki v času izgona teorije iz akademskega polja skuša neposredno intervenirati tudi v univerzitetni proces. Vezovnikova pove, da se (bolonjski) marginalizaciji kritične refleksije skušajo zoperstaviti na način, »da bi med študenti vzpodbudili svež pristop do teorije, hkrati pa na fakulteti pridobili kader v smislu, da bi se ta kritični pedagoški proces vsaj pri določenih predmetih začel implementirati.«

Bero teoretskih in praktičnih sadov, ki jih je Memefest obrodil v preteklih letih, si lahko sicer preberete v kompendiju *Demonstrating Relevance: Response-Ability*, ki v veliki meri sežema dozdajšnje delovanje, koliko jih kani zasejati v prihodnosti, pa je odvisno tudi od družbene senzibilnosti za tovrstne iniciative. Nenazadnje je nekaj vendarle gotovo. Komunikacija je v današnjem ustroju sveta prepomembna, da bi jo prepustili oglaševalcem, novinarjem, PR-ovcem in drugim branikom obstoječega. Zategadelj urno, vzemite jo – v lastne misli, besede in dejanja.

Več o festivalskih izhodiščih na: [www.memefest.org](http://www.memefest.org).



## (Ne)zdrava družba

Sandra Ocepek,  
ilustracija Dejan Kralj

Okrog milijon ljudi vsako leto stori samomor, 24 milijonov ljudi trpi za shizofrenijo, 50 milijonov ljudi ima epilepsijo, 70 milijonov ljudi je odvisnih od alkohola, na vsaki četrti zdravniški postelji se zdravi bolnik z duševno boleznijo. Najpogostejše oblike bolezni so depresija in različna depresivna stanja, ki se množično širijo med prebivalstvom zahoda, in ki se kažejo v splošnem nezadovoljstvu, izgubi zanimanja, izgubi apetita ali prenejedanju, nespečnosti ... Govorimo o ljudeh, ki jih je družba poslala na popravilo, ker so bolni.

Kaj pa, če je družba tista, ki boleha, in je vsa ta množica zgolj realen odraz stanja, v katerem se nahajamo? Je naša družba zdravstveno neoporečna? **Zdrava družba: pospešuje človekovo sposobnost za ljubezen do soljudi, za ustvarjalno delo, za razvijanje razuma in objektivnosti, za občutek samega sebe, kar temelji na doživljanju lastnih proizvodnih sil.** Nezdrava družba: ustvarja vzajemno sovraštvo, nezaupanje, spreminja človeka v orodje uporabe in izkoriščanja za cilje drugih, ga oropa za občutek lastnega jaza – če se seveda sam ne podredi drugim in postane avtomat.

### Rojstvo

V sedemnajstem in osemnajstem stoletju je na zahodu prevladal kapitalistični ekonomski sistem. Kljub velikim spremembam, ki so se v zgodovini pojavile v tem sistemu, so ostale nekatere poteze nespremenjene. 1.: sistem predpostavlja obstoj politično in pravno svobodnih ljudi, 2.: dejstvo, da svobodni ljudje prodajajo svoje delo lastnikom kapitala na delavskem trgu na osnovi pogodbe, 3.: obstoj blagovnega trga kot mehanizma, ki določa cene ter uravnava izmenjavo družbenih proizvodov, ter 4.: načelo, po katerem je cilj vsakega posameznika priboriti si dobiček ob predpostavki, da bo ob konkurenčnem delovanju pripadala korist vsem. Sramežljivo svetlikanje novega sistema nazorno prikazuje primer, ki ga najdemo v knjigi *Popolni angleški*

*trgovec* (1745), kjer piše, da se je po smrti avtorja Defoeja »ta praksa prodajanja po nižji ceni tako nesramno razširjala, da nekateri trgovci kar javno razglašajo, da prodajajo po nižji ceni kot drugi.« V devetnajstem stoletju je sistem že začel kazati zobe. V tem obdobju je postalo neusmiljeno izkoriščanje delavca povsem legitimno početje. V novem sistemu je lahko dohodek popolnoma ločen od osebnega truda ali usluge. Lastnik kapitala lahko služi, ne da bi delal. Bistvena človeška funkcija izmenjave napa za dohodek lahko postane abstraktna manipulacija z denarjem za več denarja. Človek ni več cilj samega sebe, ampak postane sredstvo za ekonomske interese drugega človeka, samega sebe ali neosebnega velikana za ekonomski stroj. **Če povzamemo, lahko rečemo, da je bil družbeni značaj devetnajstega stoletja bistveno konkurenčen, črden, izkoriščevalski, avtoritaren, agresiven in individualističen. V 20. stoletju se pojavi duh timskega dela, ljudje niso več v nevarnosti, da postanejo sužnji, lahko pa postanejo roboti.** Proizvodnjo prevzamejo stroji, družba pa potrebuje ljudi, ki brez zastoja sodelujejo med seboj v večjih skupinah; ki si želijo trošiti več in katerih okusi so standardizirani. Potrebuje človeka, ki se počuti svobodnega in neodvisnega, ki ni podrejen nobeni avtoriteti, načelu ali vesti – vendar pa si želi, da mu ukazujejo, da dela, kar od njega pričakujejo, da se brez upiranja prilagaja družbenemu stroju. Pojavlja se delitev dela, delavec sam nima več stika s končnim produktom. Edina oseba, ki ta

stik ima, je menedžer. Toda zanj je proizvod abstrakcija, katere bistvo je menjalna vrednost. Konkretno stvarnost ljudi in stvari, s katero lahko vzpostavljamo odnos, nadomestijo abstrakcije in prikazni, ki utelešajo različne kvantitete, ne pa kvalitet. Stvari doživljamo kot blago, kot utelešenje menjalne vrednosti, in to ne samo med kupovanjem in prodajanjem, pač pa tudi v našem odnosu do njih, ko je ekonomska transakcija že izvršena. Abstraktificiramo svet okoli sebe: nekaj povsem običajnega je govoriti o mostu za milijon evrov, o škatlici cigaret za tri in o športniku, ki je vreden precej denarja in ga je ravno včeraj kupil eden boljših nogometnih klubov. V številke spravljamo naravne katastrofe, minule poplave so namreč povzročile ogromno denarne škode, vrednost nepremičnin pa je padla z včeraj na danes. Ne ukvarjamo se s konkretnimi kvalitetami stvari okoli sebe, ampak govorimo o njih kot o blagu, katerega glavna kvaliteta je menjalna vrednost, izražena v denarju. Dimenzije, s katerimi se ukvarjamo, so številke in abstrakcije daleč onkraj meja, ki še omogočajo neko konkretno doživljanje.

Odtujitev: način doživljanja, v katerem oseba doživlja samo sebe kot nekaj tujega. Ali kot pravi Marx: »Zgodi se, ko postane njegova dejavnost njemu odtujena sila, ki stoji nad njim in proti njemu, namesto da bi bil sam njen gospodar.«

## Življenje odtujenega človeka

Delo postaja vedno bolj ponavljajoče se in brezosebno, vedno bolj je delavcu kratena pravica po svobodnem gibanju in mišljenju. Zavrtje so potrebe po nadziranju, ustvarjalnosti, radovednosti in neodvisnem mišljenju. Neizogibni rezultati so beg ali boj delavcev, apatija ali uničevalnost, psihična regresija. Tudi menedžer je, prav tako kot delavec, odtujen svojemu produktu kot konkretni in koristni stvari. Podobno se dogaja tudi z lastniki podjetij.

V procesu potrošnje lahko z denarjem počnem karkoli. Le-ta spreminja dejanske človeške in naravne bitne moči v zgolj abstraktne predstave. Kdor lahko kupi pogum, je pogumen, četudi je strahopetec. Denar preprosto lahko zamenjam za karkoli. Lahko kupim sliko, četudi ne cenim umetnosti, in lahko jo celo uničim, če si to želim. Kako pa uporabljamo pridobljene stvari? Ne pridobivamo jih zato, da bi jih koristno uporabili, ampak prevečkrat zgolj zato, da jih imamo. Popolnoma zadovoljni smo z nekoristnim imetjem. Prvotno je bil smisel ideje o potrošnji osrečevanje človeka, bolj zadovoljno življenje. **Zdaj pa potrošnja postaja sama sebi namen, stalno naraščanje potreb nas sili v stalno pridobivanje stvari, ki jih v resnici ne potrebujemo.**

Človek je tudi v odnosu do samega sebe tržno naravnan. Samega sebe doživlja kot stvar, ki mora biti čim bolj uspešno prodana na trgu. Njegov občutek samega sebe ne izvira iz lastne aktivnosti, iz posameznika, ki ljubi in misli, ampak iz njegove socialno-ekonomske vloge. Človekov občutek za lastno vrednost je odvisen od njegovega uspeha: ali se lahko ugodno proda, napravi iz sebe več kot pa to, s čimer je začel, ali ima uspeh. Telo, duh in duša so zgolj kapital, ki se morajo na trgu čim bolj uspešno investirati.

Da pa si sestavimo vse koščke sestavljanke, moramo besedo ali dve reči tudi o rutinizaciji in potlačitvi zavesti. Človek si prizadeva za vsakdanji kruh in ta naloga ga po navadi vsrka vase. Skrbeti mora za naloge vsakdanjega življenja, ki jemljejo mnogo časa in energije, vpleten je v rutino, ki je nujna za izpolnitev teh nalog. Če je človek popolnoma ujet v rutino in izumetničenost življenja, če ne more videti ničesar drugega

kot človekovo umetno delo, popolnoma izgubi stik s seboj in ne more videti niti samega sebe niti sveta. V vsaki kulturi lahko zasledimo konflikt med rutino in poskusom vrnitve k osnovni realnosti eksistence. Pomoč pri tem poskusu naj bi bila ena izmed funkcij umetnosti in religije, pa je religija sama postala nova oblika rutine.

## Duševno zdravje odtujenega človeka

Odtujen človek stremi k popolni varnosti. Trudi se živeti brez dvomov, brez problemov in brez tveganj. In pozablja, da se zaradi pogojev naše eksistence v nobenem pogledu ne moremo počutiti varni. Psihična naloga, ki si jo človek lahko in tudi mora naložiti, ni v tem, da se čuti varnega, ampak, da je sposoben dopustiti negotovost brez panike in pretiranega strahu. Odtujen človek rešuje težavo identitete s konformizmom. Čuti se varnega, če je le kolikor je to mogoče podoben soljudem. Želi si, da ga drugi sprejmejo, strah ga je biti drugačen in se znajti v manjšini.

Sreča ali zadovoljstvo sta predpogoja duševnega zdravja. Fromm jo definira kot »občutje dotika tal stvarnosti v raziskovanju nas samih in razlik, ki nas ločijo od drugih.« Je stanje močne notranje aktivnosti in naraščajoče vitalne energije, ki se kaže v ustvarjalni navezanosti na svet in samega sebe. Iz tega sledi, da sreče ne moremo najti v stanju notranje pasivnosti in v potrošniškem odnosu, ki prežema življenje odtujenega človeka. Povprečen človek današnjega časa pozna precej zabave in užitka, pa je kljub temu popolnoma zadovoljen. Dolgočasje pa ni nič drugega kot občutek paralize naše ustvarjalne moči.

Odtujena oseba tako ne more biti duševno zdrava, ker doživlja samo sebe kot stvar, kot investicijo, s katero sama ali pa kdo drug manipulira. Izgubila je občutek lastnega »jaza« – če je samo to, kar okolje zahteva od nje, v resnici ni več nihče.

## Alternativa

Fromm v svojem delu *Zdrava družba* (ki to ni) predpostavlja, da je edina alternativa v nastali situaciji humanistični komunitarizem. Predlaga spremembo lastništva do te mere, da bo nastala skupnost dela, kar bi preprečilo, da bi se motiv dobička pri usmerjanju produkcije sprevrgel v socialno škodljivo smer. Dohodek bi moral biti v takšni meri izenačen, da bi vsakomur dajal osnovo za človeku dostojno življenje ter bi tako preprečeval, da bi bile ekonomske razlike pogoj za nastanek različnega življenjskega izkustva različnih družbenih razredov. Človeku mora biti vrnjeno njegovo najvišje mesto v družbi, nikoli ne sme biti sredstvo, stvar, s katero bi upravljali drugi. Izkoriščanje človeka se mora končati, ekonomija pa mora postati sluga človekovemu razvoju. Kapital mora služiti delu in stvari življenju. Namesto tržne orientacije mora postati cilj produktivna orientacija in tej naj služijo vse družbene ustanove. Spremembe ne smejo biti vsiljene, dogajati pa se morajo v ekonomski, politični in kulturni sferi.

Človek se lahko zaščiti pred posledicami lastne zmedenosti samo z ustvarjanjem zdrave družbe, ki ustreza njegovim potrebam, zakoreninjenim v same pogoje človeške eksistence.

## Razširitev področja boja nove levice

dipl. ing. fil. Matija Potočnik Pribošič

**Houellebecqov roman *Razširitev področja boja* je diagnoza sodobne subjektivnosti, obsojena na popolno apatijo, modus subjektivnosti, ki je rezultat postideološkega sveta, razočaranja ob koncu zgodovine, za katero se izkaže, da je golo dolgočasje bivanja. To je subjektivnost, ki jo levica skuša prepričati v aktivizem, toda revolucionarni časi so mimo in svoje moči ne more več črpati iz entuziazma ob spremljanju zunanjih revolucij, niti se ne more zanašati na to, da bi notranji pogoji izkoriščanja pripeljali do notranje revolucije. Ni več materialnih pogojev revolucije, prav tako pa se zamajejo teoretske osnove. Leta 1968 se v Franciji zgane še zadnji mali upor proti kapitalizmu, ki se izkaže za golo farso, in generacije hipijev, humanistične levice skupaj z ostalimi člani leve scene postanejo del kapitalizma, ki se spremeni zgolj v bolj individualizirano in dizajnersko obliko.**

Ker zunanost kapitalizma ne obstaja več in je skoraj nemisljiva, se mora teorija levice soočiti s pogoji možnosti emancipacije znotraj danega okvira. Obrat, ki ga nova levica tako mora storiti, je stran od dialektike, obtožene abstraktnosti, identitete in vsega zla, ki se je udejanil v totalitarizmih. Pojem identitete nasploh postane primeren sinonim za zlo, saj vključuje oba sovražnika nove levice, torej kapital, ki totalizira, teritorializira in naddoloča celoto družbenih razmerij, in tudi totalitaristične države, ki si to prizadevajo z institucijami in represijo. Z izenačenjem identitete in zla je jasno, kako je začrtano področje nove osvoboditve, potegnen je še en enačaj, razlika = odpor, afirmacija razlik je že boj proti kapitalizmu, boj, ki se dogaja neposredno v njegovi notranjosti, saj vsaka afirmacija razlik odpravlja totaliteto imperija zla, pa naj bo to totaliteta kapitala ali države. Katerikoli emancipatorni boj je boj za prosto življenje, ki ga omogoča množstvo razlik, in vsaka totaliteta je njihova negacija, ideologija, ki negira življenje, ter ideološko zlo, ki ga je v imenu pravičnosti treba odpraviti. Smrt totaliteti, naj živi individuum.

Pojem multitudine, ki označuje razlike brez enotnosti, je tisti, ki lahko nasledi mesto izginulega proletariata. Proletariat je na svoje izkoriščanje, ker je bil sam poenoten, še lahko odgovarjal z negacijo, bojem proti

izkoriščanju, revolucijo, toda imperativ, ki ga nalaga nova levica, je afirmacija razlik in tako nastopa proti možnosti pogojev izkoriščanja. Levica postane transcendentna, a kot kritični ji pojem transcendentnega pomeni zgolj formalne pogoje možnosti njegovega objekta emancipacije, ne pa realnih. Iz boja preidemo v kritiko, ta pa pozabi na lastno realno transcendentnost, izhajajočo iz liberalnega okvira kapitalizma, ki je že vzpostavljen, in od njega podeduje pojmovanje subjektivnosti kot svobodnega individuum. Svoboda je dana, vsako izkoriščanje pa le sekundarno omejevanje in negacija te originalne individualne svobode, ki je možna zgolj atomarno. Takšna kritična pozicija zase predvideva ločenost od delovanja, od kakršnegakoli pozitivnega programa, saj bi le-ta predstavljal spet novo ideologijo, in iz teoretske perspektive zgolj afirmira neke dejanske boje kot korake v pravo smer, nikoli pa jim ne more služiti kot teoretska opora. Teorija je s tem odrezana od delovanja, delovanje pa od razuma, razširitev področja boja učinkovito pomeni njegovo ukinitve.

»Lepa duša« je Heglova kritična oznaka za takšno moralno držo, ki se odpove vsakemu delovanju, da se ne bi umazala v zlu zunanjega sveta, in da lahko vztraja v svoji neodvisnosti in dobroti. Edini način, da v tem grdem svetu ostanemo čisti, je, da ne delujemo, saj se naše dobronamerne akcije sprevržejo in učinkujejo na neželene načine. »Lepa duša« je idealna abstrakcija te moralne drže, v svetu pa vedno delujemo, vedno smo vpeti v prakso in se v njej vedno umažemo, edini način, da »lepa duša« ostane čista tako ni v neposredni odločitvi vsakega delovanja, ampak v teoretski ločitvi teorije od delovanja, tako da dobimo na eni strani »lepo dušo« teorije in na drugi cinizem delovanja. Jasno je, da levica, kolikor stoji na takšnem stališču, ni pobeg kapitalizmu, niti ne služi emancipaciji, ampak je strukturno identična z ideologijo sodobnega kapitalizma, ki vključuje vse razlike in vsako množstvo. »Lepa duša« je za levico najhujši očitnik, ker je njeno razumevanje subjektivnosti identično kapitalističnemu in je torej z njim strukturno identična, nobenega presenečenja naposled ni v naravnem prehodu levih aktivistov v samostojne podjetnike, ki se v prostem času ukvarjajo z zenbudizmom. Že mnogo je bilo rečenega o postideološkosti sedanosti, zdi pa se, da levica premalo verjame takšnemu pojmovanju; sodobnost je postideološka prav na isti način kot kritična teorija, torej ni postideološka kot odprava ideologije in vrnitev k resničnemu bistvu človeka, ampak kot njena prepoved. Današnji diskurz je onkraj ideologije, ker ideologija sama postane lastna negacija, vse, kar ostane od nje, je notranja funkcija negacije, ki razpršuje vse diskurze, jih izenačuje in je tako vsem ideologijam zunanja, hkrati pa jih potrebuje, saj lahko vso svojo moč dobi le v njih. Tu je resnična zagata današnje levice: ne njeno lastno »lepodušništvo«, ampak realni problemi delovanja brez uma, ki sicer potrebuje ideologijo, toda ta ideologija je lahko katerakoli, odvisna je zgolj od kontingentnih danosti, kar ne pomeni nič dobrega za liberalne vrednote in individualno svobodo.

Afirmacija razlik ne prinese čiste razlike utopičnega raja diverzificiranih in izpolnjujočih se življenjskih oblik, ampak kot odprava legitimnosti teorije služi za totalizacijo ekonomske sfere in afirmacijo najbolj preproste in neposredne totalizacije, ki napravi iz ekonomije zadnjo instanco in iz svobodnega trga svoj poslednji smoter. Levica bi se morala, dokler se noče odreči samemu emancipatornemu projektu, boriti za radikalnejše oblike demokracije ter razsvetljenske ideale, saj se enotnosti ne izognemo – vse, kar lahko storimo, je, da delujemo v skladu s tem, kakršna naj ta enotnost bo. Za kompleksno in svobodno družbo to očitno ne more biti ne prosti trg ne ljudstvo, saj sta obe izbiri odpoved kriterijem in selekciji – to pa sta nujna pogoja napredka in vsake emancipacije, ki ne ostaja zgolj utopična.

## SIMPLON

Oddaja Radio Simplon, edini radio, ki oddaja prek časopisa! V sredo smo imeli na Radiu Simplon priložnost slišati posebno oddajo o študiju bogatstva. Berete premierni povzetek. Pogovarjali smo se z dr. Enim Bogatim Človekom, ustanoviteljem Fakultete za bogatstvo v Kamniku. Povedal je, da tudi Kamnik potrebuje fakulteto, še bolj pa potrebuje bogataše: »Kamnik ima premalo bogatašev, kar se odraža v položaju revežev. Če bi bilo več bogatašev, bi bili tudi reveži bogatejši.« Namen fakultete je torej privabiti bogataše, toda mar ne bo študij bogatstva privabil le tistih, ki želijo bogataši šele postati? »Poplavi bogatstva lačnih študentov smo se izognili z izjemno visokimi šolninami. Tako lahko bogatstvo študirajo le tisti, ki so že bogati.« S tem se skladajo tudi cilji programa. Na platinastih brošurah, obrobjenih s kristali iz krvi kapi-bar, jasno piše, da je glavni cilj fakultete študirajoče naučiti, kako bogatstvo ohraniti. »Bogatstvo je vrednota, ki izginja. Ljudje mislijo, da je biti bogat preprosto, toda to ni res,« je dejal dr. En Bogat Človek. Hkrati poziva vse bogate, da se vpišejo na fakulteto: »Temelji izkoriščanja, manipulacija življenj, podrejanje kapitalu, logistika borznega izigravanja in osnove preštevanja denarja so veščine, ki jih je dobro poznati, še bolje pa obvladati. In ne pozabite, če boste izgubili svoje bogatstvo, ne boste škodili le sebi!«

## Ekonomsko propagandna poročila in politično propagandna poročila Radia Simplon

Oglas št. 4 v zameno za stojalo na FF UL: Raid Al-Daghistani: *Odsevi in sledi*

Izšla je knjiga *Odsevi in sledi*, študenta filozofije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Raida Al-Daghistanija. Je o filozofiji in je izvirna.

Oglas št. 5 v zameno za stojalo na FF UL: Aljoša Harlamov: *Bildungsroman*

Založba Litera je izpolnila obljubo in zmagovalcu lanskega natečaja, Aljoši Harlamovu, objavila prvenec. *Bildungsroman* je literarni žanr, ki se koncentrira na psihološko in moralno rast ali degradacijo pri prehodu iz mladosti v odraslost. Aljošev roman je štorija o treh študentih v taki situaciji. Junak ima, tako kot vsi junaki, problem in ta je, da je razpet med dvema skrajnostma. Naj se družbenim razmeram upira ali naj gre s tokom?

# Smrt levice in njeno vstajenje

Luka Mesec

Levica je mrtva. Umrla je ob padcu berlinskega zidu. Utopila se je v solzah real-socializmov. Če je bil po 2. svetovni vojni priljubljen rek, da ima »levica veter v jadrin in zgodovino na svoji strani«, lahko od 80. let prejšnjega stoletja dalje isto trditev uporabimo za desnico. Levica se je namreč ob udarcih poraza študentskih gibanj v 60. letih, krize keynesianskega ekonomskega modela v 70. in propada socialističnega bloka v 80. obupano umaknila iz politike in ekonomije ter se nastanila bodisi v kulturi bodisi na družbeni margini.

V teh sferah obupano životari že dve desetletji in se občasno pojavi na univerzi, v časopisu ali televiziji, a njeni družbeni učinki so vseeno minorni in ne morejo zaustaviti viharja desnih populizmov, šovinizma vladajočih slojev, divje privatizacije, hipereksploatacije, neokolonializma, revščine in bede Juga ter pavperizacije Severa. Zato je skrajni čas, da levica preneha kuhati mulo, pogleda v oči svoji preteklosti, obriše prah iz *Kapitala* in iz analize svoje lastne teorije in prakse skuje sintezo, emancipatorno politiko za 21. stoletje, ki bo pogumno začrtala pot globalni alternativni. Zaradi prostorske omejitve bom v pričujočem prispevku skušal opisati nekatere izmed ključnih napak enega od večjih problemov levice – izkušnje revolucionarnih režimov 20. stoletja (v prvi vrsti Sovjetske zveze) – in na podlagi analize prikazati možne poti za vzpostavitev drugačne, nove levice.

Začnimo na njenem začetku – s problematiziranjem same metode boljše-viškega vzpona na oblast. Leninistična revolucionarna metoda je temeljila na partiji kot avantgardi delavskega razreda. Revolucijo naj bi izvedla avantgarda, ki bo odpravila buržoazno (kapitalistično) državo in jo nadomestila s proletarsko (socialistično). Avantgarda naj bi torej izvedla revolucijo za delavski razred, po prevzemu oblasti pa bi partija kot orodje v rokah delavskega razreda razlastila lastnike kapitala (buržoazijo), podružbila zasebno lastnino in tako vzpostavila brezrazredno družbo, »*ljudsko republiko*«, v kateri bo vse proizvedeno od delavcev in za delavce. Ta družba bo družba enakih in svobodnih, ki bodo uživali demokracijo in svobodo v najširšem pomenu teh besed.

Kaj je šlo torej narobe? V tej metodi lahko (seveda iz lagodne retrospektivne pozicije) razberemo več specifik, ki so vodile do bistveno drugačnih rezultatov od pričakovanih. Najprej lahko problematiziramo samo logiko avantgarde. Le-ta naj bi se povzpela na oblast, vzpostavila diktaturo proletariata in z vrha družbe z »vzgoj-

no diktaturo« tako vzgojila ljudstvo, da bo zrelo za »komunizem«. Ljudstvo bo torej prisililo, da bo »svobodno«. Najbrž ni treba pojasnjevati, da je Lenin s tem pripravil odlične pogoje za kontrarevolucijo in v praksi seveda ni trajalo dolgo, da je za njim prišel Stalin, ki je o Leninovi prehodni fazi vzgojne diktature dejal, da je ta faza že sama komunizem. Revolucija je bila tako ne samo končana, bila je zavrta in obrnjena proti svojim lastnim ciljem.

Vendar pa če želimo razumeti metodo partije in avantgarde, moramo pogledati v logiko, ki stoji za njo. To je ortodokсна interpretacija marksizma, katere osrednja ideja je »*ekonomski determinizem*«. Le-ta označuje prepričanje, da baza določa nadzidavo, pri čemer je baza ekonomija, v nadstavbi pa so vsi ostali družbeni odnosi – politični, pravni, religiozni, kulturni, ipd. *Ekonomija je torej središčna točka družbe, ki določa vsa ostala družbena razmerja*. Preobrazba iz kapitalizma v socializem je tako v teoriji preprosta – odpraviti je treba privatno lastnino, na kateri je utemeljena kapitalistična ekonomija (in vse ostale razredne družbe). Lastnino naj bi v imenu delavskega razreda odpravila partija s poddržavljanjem, s čimer bi se rodila socialistična država, v kateri ne bo več razrednih nasprotij, in ki bo delovala kot orodje v rokah delavskega razreda. Vendar pa smo v sovjetski izkušnji videli, da je se je zgodilo ravno obratno – delavski razred je postal ujetnik birokracije, ki naj bi mu služila.

Tako smo spet pri vprašanju, kaj za vruga je šlo narobe? Na tej točki lahko postavimo radikalno tezo, da je Sovjetska zveza zapadla v diktaturo, ker »*ni odpravila privatne lastnine*«. Le-to je resda s poddržavljanjem preobrazila v nacionalno, torej javno lastnino, vendar pa je s tako obliko lastnine še vedno upravljala »*peščica izbranih*« in ne »*vsi*«, zaradi česar v končni instanci ta lastnina deluje kot privatna. Da bi bolje razumeli problem, moramo vpeljati distinkcijo med »*privatno*«, »*javno*« in »*skupno*« lastnino. S prvo razpolaga njen lastnik, z drugo predstavniki (bolj ali manj neposredno izvoljeni), s tretjo pa vsi člani politične skupnosti. Privatna lastnina ima tako zgolj enega upravičenca/nosilca – njene lastnika (uporabniki ne morejo vplivati nanjo), javna lastnina je nekoliko bliže demokratičnim načelom, saj lahko »*ljudstvo*« vsaj posredno, prek predstavnikov vpliva na upravljanje z njo, najbolj demokratična pa je skupna lastnina, saj imajo do nje vsi enako pravico. Kakšno obliko lastnine je torej vzpostavila Sovjetska zveza? Nominalno je z nacionalizacijo ustvarila javno lastnino, vendar pa je z njo upravljala avtokratska partija, zaradi česar ljudstvo ni imelo realnega vpliva na »*javno*« lastnino. Javna lastnina tako ni postala demokratična institucija, s katero bi ljudstvo upravljalo, ampak prej oblika privatne »*partijske*« lastnine, ki je delovala »*proti*« ljudstvu.

**Izvirni greh sovjetske izkušnje in ostalih revolucionarnih režimov 20. stoletja tako tiči v osredotočanju zgolj na boj za ekonomsko enakost in zanemarjanju politične emancipacije, ki je ključna za »odpravo privatne lastnine« in s tem kapitalističnih družbenih odnosov.** Nova levica mora zato v prvo linijo boja postaviti politično emancipacijo in delovati v smeri vzpostavljanja participativnih oblik demokracije, demokratizacije družbenih institucij in demokratizacije kapitala (torej vzpostavljanja ekonomskega in družbenega samoupravljanja). Njen moto mora biti tako demokracija, Leninovo formulo komunizem = elektrifikacija + Sovjeti pa mora nadomestiti formula komunizem = neposredna demokracija + samoupravljanje.

# Zakaj so umetniki revni?

Dare Pejić,  
ilustracija Aljaž Košir – Fejzo

Ko je Marcel Duchamp leta 1917 razstavil pisoar v galeriji, je s svojim *readymade* konceptom umetnosti pod vprašaj postavil institucijo razstavnega prostora in status umetniškega dela. V šestdesetih je ikona poparta Andy Warhol iz umetnosti v svoji »*Tovarni*« poustvarjal izdelke s sveta množične potrošnje. V svojem podjetju s sedežem v Londonu danes razvpiti in najbolj prodajani umetnik Damien Hirst zaposluje okoli 180 ljudi. Korporativni duh sodobne umetnosti, ki ga uteleša Hirst, veliko več pove o pogojih umetniške produkcije v času poznega kapitalizma kot o naši fascinaciji nad njenim zadnjim megalomanskim izdelkom – Hirstovim eksponatom človeške lobanje, odete v več kot 8.000 diamantov in prodane anonimni skupini investitorjev za rekordnih 63 milijonov evrov.

Sfero umetnosti in kulture si ponavadi predstavljamo kot brezinteresno, avtonomno družbeno sfero, ki največkrat ustreza opisom, kot so občutek za lepo, brezčasno, resnično ali nepokvarjeno. Tovrsten odnos do umetnosti je nastal skozi zgodovino, pogojen pa je z različnimi družbenimi spremembami, nastalimi v različnih časovnih obdobjih. Kdaj naj bi torej umetnost postala »*avtonomna*«? Umetnost kot »*avtonomna družbena sfera*« je bila zapisana v pravni red s francosko revolucijo (gl. prispevek Maje Breznik v zborniku *Sindikalno gibanje odpira nove poglede*, ur. Močnik in Lukič, 2008). Položaj avtorja kot nosilca intelektualne lastnine, moralnih in sorodnih pravic, kodificiranih s pravnim redom, se je torej izoblikoval kot nasledek družbenega priznanja umetniškega poklica kot »*posebne*« poklica. Francoska revolucija opravi z institucijo cehev, ki so dotlej vključevali ustvarjalce, in umetnikom podeli nov družbeni status. Od takrat status ustvarjalca oziroma umetnika prežemajo različne družbene predstave, ki nekdanje odnose starega reda nadomestijo s prevladujočimi meščanskimi predstavami o geniju, boemu ali odtujenju od družbenih norm.

Umetniki in umetnice v očeh ortodoksnih ekonomistov proizvajajo dobiček, izgubo ali pa njihova dela s stališča finančnega kapitala v času krize predstavljajo celo varno naložbo. V kriznih časih, ko je denar poceni, se ga menda najbolj splača vložiti v preverjena dela impresionistov. Če je komu to najbolj jasno, je to ekonomistom, še posebej manj institucionalizirani veji,

ekonomiki kulture, ki je razvila posebno vednost o kulturni politiki, kulturnem menedžmentu in investicijah na področju kulture. Posebno mesto ima v ZDA, Avstraliji, na Japonskem in Nizozemskem. Veliko mlajši je njen razvoj v vzhodni Evropi in tudi Jugoslaviji, kjer je imela družbena sfera umetnosti v naukih dialektičnega materializma in marksizma drugačno družbenopolitično vlogo ter skoraj neobstoječe trgovanje z umetninami.

## Umetniki, ki so lahko revni

»*Biti umetnik je dokaj osamljeno početje, še posebno, če nisi uspešen*«, v pogovoru z nasmeškom na obrazu zatrdi sociolog Hans Abbing – avtor dela s provokativnim naslovom »*Zakaj so umetniki revni?*« (*Why are Artists Poor? Exceptional Economy of the Arts*, 2002) z Univerze v Amsterdamu in gostujoči predavatelj na septembrskem simpoziju *Ekonomika likovne umetnosti*, ki je potekal na ljubljanski Ekonomski fakulteti. Tudi Abbing sam se je kot vizualni umetnik nekaj let preživljal s prodajo svojih del. Paradoksalno je uspešen postal šele, ko je začel vzporedno delati še kot družboslovec: »*Ekonomija je izjemnostna v več primerih. Na primeru umetnostne sfere je izjema, saj pokaže, da kljub nizkim dohodkom umetniki in umetnice ne zapuščajo svojega poklica. V drugih poklicnih sferah bi dolgoročno nizki dohodki odvrčali ljudi od opravljanja poklica. Število umetnikov pa je visoko, povprečen dohodek pa kljub izjemam razmeroma nizek. To je izjemnostna ekonomija, bi lahko rekli, saj ne gre za običajne ekonomske razlage*«.

Čeprav delovanje v umetnostni sferi ne deluje po vseh »*racionalnih*« principih idealnotipskih ekonomskih subjektov, le-ta je vpeta v njihove zakonitosti. Po besedah sogovornika je simbolna in ekonomska vrednost današnje umetnosti visoka: »*SlIKE se prodajajo za več milijonov, v Abu Dabiju so zgradili muzej moderne umetnosti za več tisoč milijonov dolarjev, tudi v Ljubljani imate operno hišo, katere prenova je verjetno morala stati veliko denarja. Začuda se vedno najde denar za umetnost in kulturo, a prihodki umetnikov ostajajo nizki*«.

Iz omenjene kontradikcije med visokimi vložki in nizkimi prihodki Hans Abbing v prihodnosti predvideva preobrat v korist profesionalnih umetnikov, saj naj bi simbolična vrednost umetnosti upadala, medtem ko bodo prihodki umetnikov postajali vse bolj primerljivi z dohodki ostalih poklicev. »*Simbolična vrednost umetnosti ni bila vedno tako visoka kot danes. Nekoč so z umetniki delali podobno kot s služničadjo, za mizo so sedeli skupaj z njo*«.

»*Ekonomisti izhajajo iz predpostavke o svobodni volji. Temu ni vedno tako, sociološki upeštevajo še druge vplive na obnašanje poklicnih umetnikov. Ne gre za svobodno izbiro, saj je problematičen že sam pojem svobodne izbire*«. Rečeno iz sociološke perspektive: pri formaciji umetniškega stanu je pomemben habitus umetnika ali umetnice v družbi. Čeprav je slišati kontradiktorno, si po besedah Abbinga nekateri umetniki in umetnice zaradi družinskega porekla, neformalnih vezi ali drugih oblik pomoči »*lahko privoščijo biti revni*«. Pa je danes temu še vedno tako? »*Število umetnikov na Nizozemskem je v t. i. tradicionalnih umetniških poklicih v primerjavi s Francijo in Veliko Britanijo večje. Delno je to povezano s sistemom subvencij. Glede na zakonsko odredeno minimalno plačo zasluži na Nizozemskem 75 odstotkov vizualnih umetnikov manj od te vsote, vključno s prihodki iz njihovih pomožnih služb (second jobs), kot je poučevanje, delo v restavraciji ipd.*«

Ko govorimo o zaposlenih v umetnosti, vselej izključimo delež posredno povezanih s kulturo in umetnostjo (galeristi, administratorji, organizatorji ipd.) ter delež tistih, ki delajo na črno ali pa so v netipičnem de-



lovnem razmerju. Umetnikov in umetnic, ki se preživljajo s pomočjo pomožnih del, je razmeroma veliko. Na Nizozemskem je veliko zaposlitev za polovični delovni čas, mnogo posameznikov opravlja več zaposlitev hkrati. Zaposleni v umetnosti tudi hitreje zamenjajo poklic. To se po mnenju Abbinga danes dogaja pogosteje, »neuspeh v umetniškem poklicu se ne dojema več kot poraz.« Za takšne primere obstaja več podpornih mehanizmov, denimo organizacija *Kunstenaaars&Co.*, namenjena umetnikom, ki si želijo pomoči pri samostojni poklicni poti. »V umetnosti je več prekenosti kot v akademskem svetu, več je tudi možnosti, priložnosti za subvencije«. Vendar se z vpeljavo merkantilnih odnosov na univerzo status akademskih delavcev in delavk že spreminja, predvsem na škodo slednjih.

So potemtakem umetniki posebna družbena skupina? »To je težko vprašanje. Ne bi rekel, težko jih je že opredeliti kot enotno skupino profesionalcev. Kot posebno skupino jih vidijo ljudje, ki o njih teoretizirajo. Denimo Richard Florida s pojmom kreativnega razreda. Sem tudi malce sumničav do nekaterih teoretskih zaključkov. Res je, veliko

umetnikov je revnih, a niso primerljivi s proletariatom iz starih dni. Lahko imajo dobre službe, če si želijo spremembe, imajo prijatelje, sorodnike. V povprečju so dostojno plačani in so bolj primerljivi z bolje plačanimi in samozaposlenimi, denimo računovodjami, zdravniškimi osebjem ipd. Njihova revščina ni eskemplarična za prihodnost novega proletariata.« Na vprašanje, kako je s to izbiro, ko naj bi že sama možnost razrešitve družbenega problema na osebni ravni pomenila ideološko maškarado, odgovarja: »Da, lahko prosto izbirajo, vsaj v teoriji (smeh). Ampak če bi šlo vsem tako slabo, bi že zapustili poklic.«

### Umetniki podjetniki

Ugibanja o prihodnosti so nevhvaležna, še manj, če jih izrekajo ekonomisti ali sociologi. Vendarle obstajajo trendi, za katere je možno reči, da bodo prevladujoči. »Število revnih umetnikov bo ostalo veliko, na dolgi rok pa se bo morda zmanjšalo. Ostale bodo tudi pomožne službe, ljudje bodo študira-

li umetnost in še nekaj drugega hkrati. Več bo amaterskih, zelo talentiranih umetnikov. Simfonični orkestri, denimo, bodo kljub subvencijam postali predragi. Lahko si predstavljam, da bodo v Evropi v prihodnosti trije do štiri orkestri s polno zaposlenimi profesionalci, preostalih sto ali več pa jih bo z amaterji ali le nekaj profesionalci. Ideja profesionalnega umetnika se bo spremenila.« Bo torej umetnik v prihodnosti moral postati kulturni ekonom ali podjetnik? »Sam bi rekel, podjetnik. Nič ni narobe s tem, da si podjetnik. Navsezadnje naj ljudje plačajo za umetnost. Tehnološki napredek vendarle omogoča cenejšo produkcijo in nižje stroške.«

Po pogovoru z ekonomistom kulture z netipično poklicno potjo je ostalo več vprašanj kot odgovorov. Pojma reven in bogat umetnik sta se izkazala za preveč zavajajoča in premalo analitična. Kljub demokratizaciji umetniškega poklica je vprašanje le-tega neločljivo povezano s poljem kulture, ki ni nikoli v popolnosti odvisno od države ali tržišča. Vprašanje, ki bi preseglo cehovski interes, se glasi, zakaj umetniki kljub relativni revščini ostajajo zavezani statusu umetnika?

Področje kulture je namreč že zdavnaj postalo interesno območje za svobodno trgovino, podprto z včasih prav rigoroznimi pravnimi zaščitami avtorskih pravic in intelektualne lastnine. Tej neoliberalni ekonomiji se je zavezala tudi Slovenija kot podpisnica sporazuma s Svetovno trgovinsko organizacijo (WTO), ki državam članicam nalaga širitev proste menjave in logike profita tudi na dejavnosti kulture in izobraževanja. Torej polji, za kateri bi morala veljati pravica prostega dostopa in ne antisocialna profitna logika tržne ekonomije. Slovenski trg je specifičen že zato, ker na področju (vizualnih) umetnin sploh ne obstaja. Stališče zbranih ekonomistov na simpoziju – med njimi je bila zgolj peščica tistih, ki so zagovarjali javni interes pred profitom – ni presenetilo. Prav tako ne preseneča njihovo skoraj slepo prepričanje, da je kapitalizem v bistvu naravni habitus sleherne družbe, tudi tiste postsocialistične, ki je relativno pozno začela tržiti kulturo in umetnost ter pri tem izgubila zgodovinski spomin za lekcije v prihodnosti.

BOŽIČNI MEGA POPUSTI  
20%  
15%

BOŽIČNI MEGA POPUSTI  
20%  
15%

Ne, nisem že v peklu. Samo v veleblagovnici Sredi mesta. Šibak sem. Tukaj, v tem prostoru od mene nekaj želijo...

Killer

...tisoč stvari. Decembrska mrzlica. Povsod napisi, povsod pogledi. In v njih bolestne, neuresničene želje.

Bombardiranje. Sapa se spreminja v žveplo, kolena mi klečejo. Zvrti se mi...

Zberi se, za božjo voljo, novinar si... reporter z dolžnostjo. Moras ga poiskati. Nis drugega... nič lažjega. Rekli so, da si na pravem mestu. Poišči trgovino.

In tole vsekakor je trgovina. Mater.

Mirno kv. To si že tisočkrat počel...

# NESKONČNA SEED

PIŠE: Matjaž Juren-Zaza RIŠE: Luka Jeme

Oprostite gospod, kje bi lahko našel kapital?

Kapital? Jah, bankomat je tamle čez...

Vso srečo, heh.

Sprost se, zaboga. Očitno si na pravi sledi. Mogoče si že zmagal, stari. Par korakov. Samo do bankomata. Tam naj bi bil. Čaka te.

Mala malca.

In? Kaj zdaj? Kje je?

Kaj zdaj?

PROSIMO USTAVITE KARTICO  
PLEASE INSERT YOUR CARD

VAŠE STANJE JE 0,00 EUR

Pizda!

Stari me je nategnil... Kapitala ni tukaj! Fak! Moral bi iti nazaj in ga priti, starega črva.

Pomiri se. Ljudje te slišijo. Ostani miren. Računajo nate. Čega ti ne boš našel, ga nihče ne bo. Pojdi naprej... samo pojdi naprej. Boš že pobral sled. Mala malca.

Pobrskam po žepu in ven prilečem kartico. Valavi se zabliška številka. Vtipkam jo. Dihanje se pospeši... Tukaj bo. Vsak čas se bo izrisal na zaslonu. Zmagal si...

Izvoli naravni piškot.

Hvala.

Poslušaj, ali mogoče veš, kje bi lahko našel kapital?

Hmm, kapital je lahko darilo, če ga namenimo Bogu...

Bogu?

Bogu?

Ne razumes. Moram ga poiskati. Moram ga začutiti. Kje je... kje bi lahko bil?

Poizkusi tam notri. Tam nakupujejo bogati.

...drugace predstavlja frustracijo. Splah v tem času. Pogled ljudi...

Prav ima.

Njihovi obrazi so zverženi...

in razli...

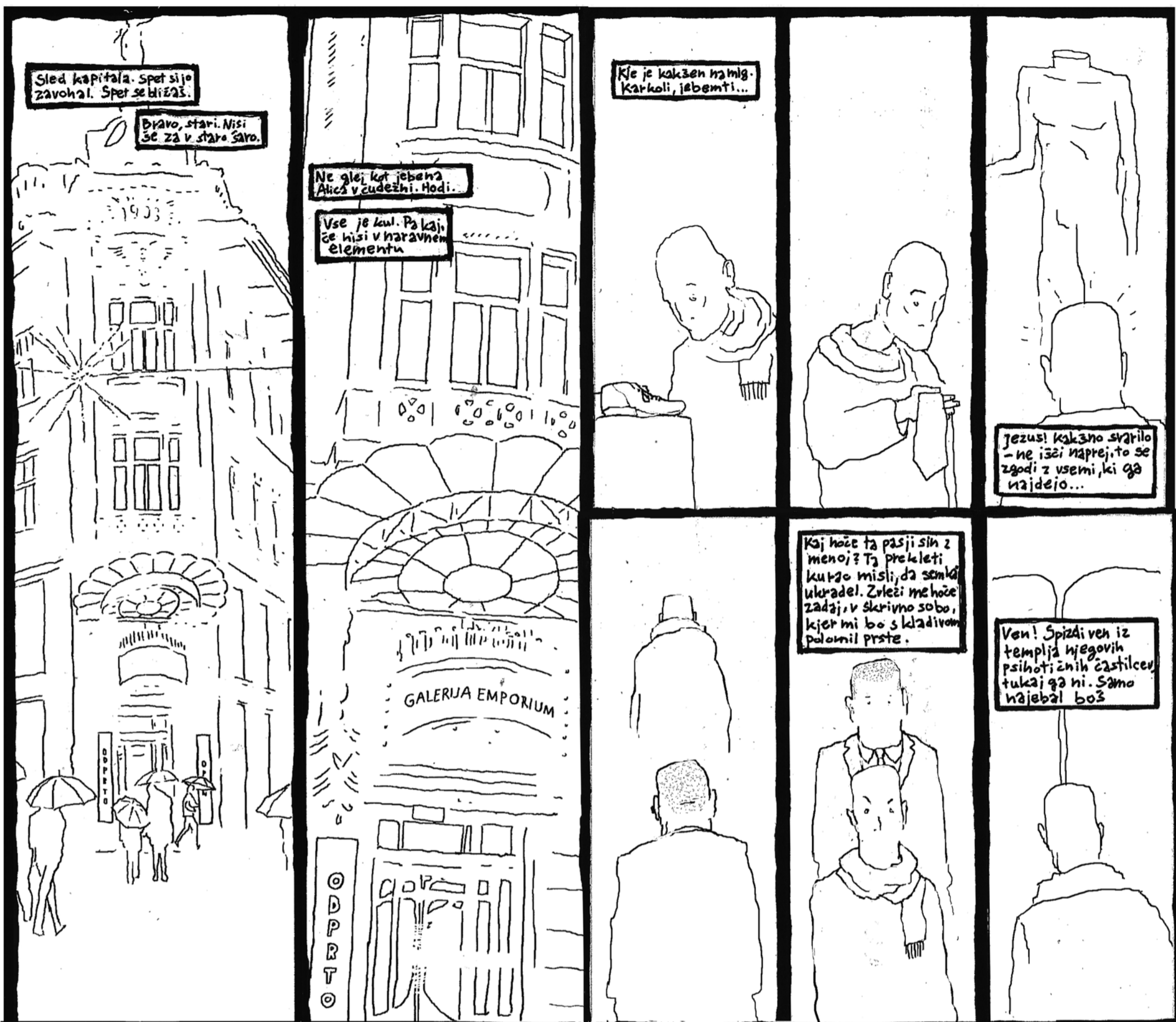
potni...

in utrujeni...

in gdi...

RIJA ENIPORIJA

Poizkusi tam notri. Tam nakupujejo bogati.



Sled kapitala. Spet sijo zavohal. Spet se bližaj.

Bravo, stari. Nisi se za v stare saro.

Ne glej kot jebena Alica v čudežni. Hodi.

Vse je kul. Pa kaj če nisi v naravnem elementu

Kje je kakšen namig. Karkoli, jebenti...

Jezus! kakšno stvarilo - ne išči naprej, to se zgodi z vsemi, ki ga najdejo...

Kaj hoče ta pasji sin z menoj? Tj prekleti kurco misli, da sem kdaj ukradel. Zlezi me hoče zadaj, v skrivno sobo, kjer mi bo s kladivom polomil prste.

Ven! Spizdi ven iz templja njegovih psihotičnih častilcev, tukaj ga ni. Samo najebal boš



Kaj drobiža gospod?

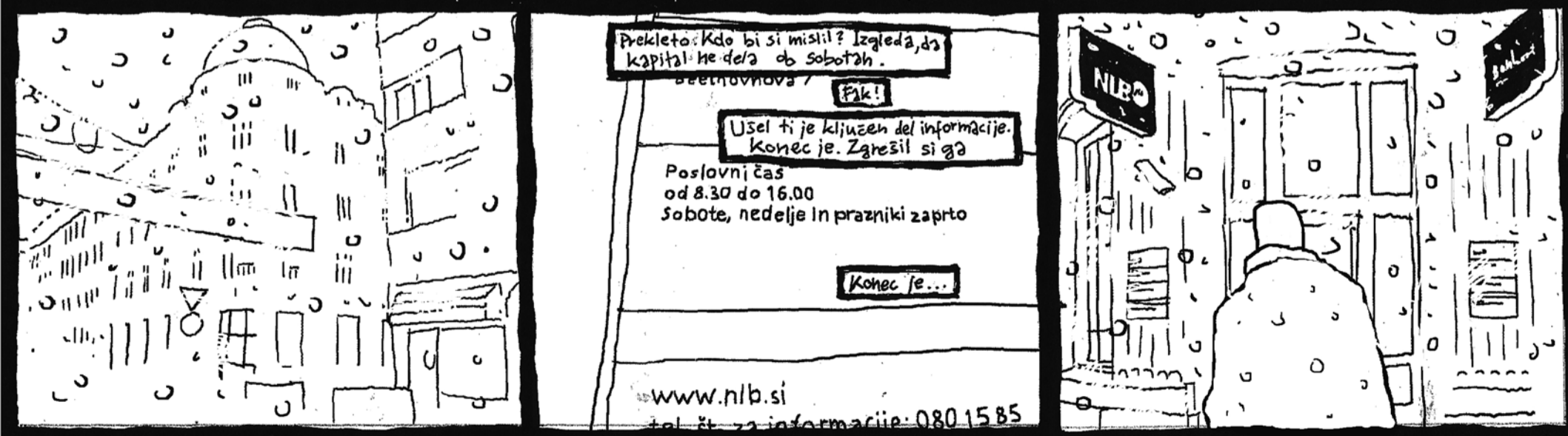
Hvala lepa. Veliko zdravja In vsega

Čakaj malo! Pozakaj.

Kapital iščem. Nikjer ga ni. Ne vem več, kje bi ga lahko iskal. Prez idej, sem.

Kaj denar? Ja na banki ga imate, ne.

Banka? Seveda, idiot! Banka-kapital, kapital-banka! Nekje si že našel za to, moraj si



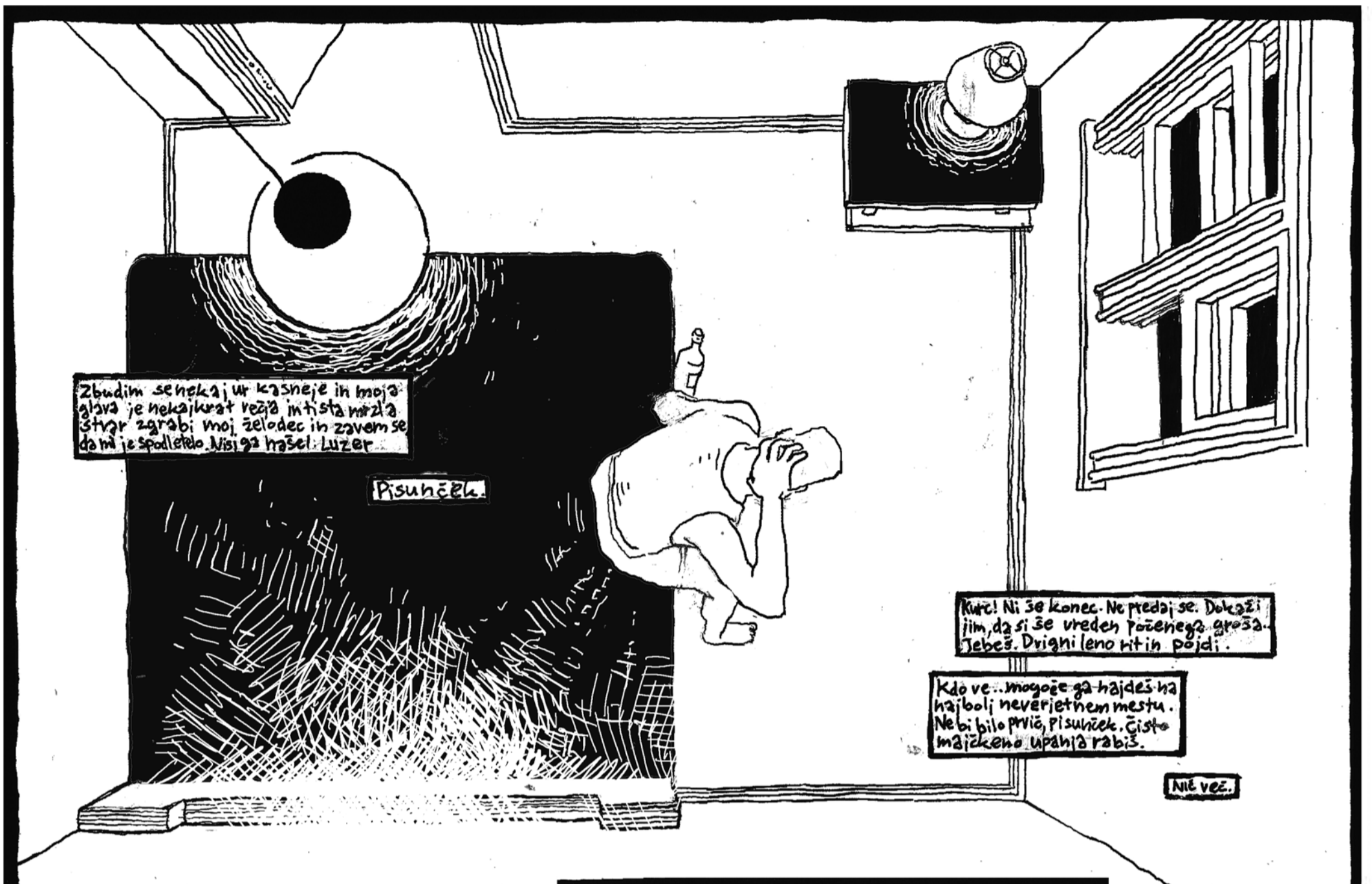
Prekleta: Kdo bi si mislil? Izgleda, da kapital ne dela ob sobotah.

Ušel ti je ključen del informacije. Konec je. Zgrešil si ga

Poslovni čas od 8.30 do 16.00 Sobote, nedelje in prazniki zaprto

Konec je...

www.nibo.si  
tel. št. za informacije: 080 1585



Zbudim se nekaj ur kasneje in moja glava je nekakrat večja in tista mrlja strgar zgrabi moj želodec in zavem se da mi je spodletelo. Nisi ga našel. LUZER.

Pisuhček.

Kurc! Ni še konec. Ne predaj se. Dokaži jim, da si še vreden poženega groša. Tebeš. Drigni leno nit in pojdi.

Kdo ve... mogoče ga hajdeš na najbolj neverjetnem mestu. Ne bi bilo prvič, Pisuhček. Čisto majčkeno upanja rabiš.

NI VEZ.



Utrujen sem. Komaj stojim. In nobene ideje nimam. Nič...



Slovenija ima super človeški kapital

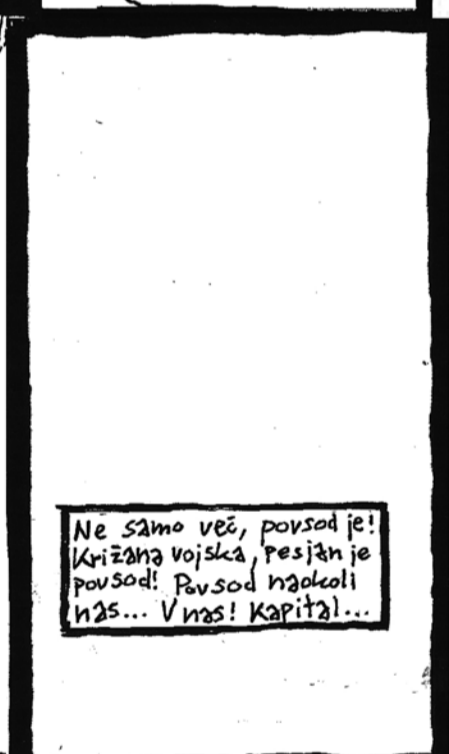


Kaj zaboga?

V glavi mi odzvanja besedna zveza: človeški kapital... človeški. Ne samo en...



Več jih je! Jezus, več jih je!



Ne samo več, povsod je! Križana vojska, pesjan je povsod! Povsod našli nas... V nas! Kapital...



prosim?

Dobra knjiga. Epohalna...

Kapital... dobra knjiga, he.

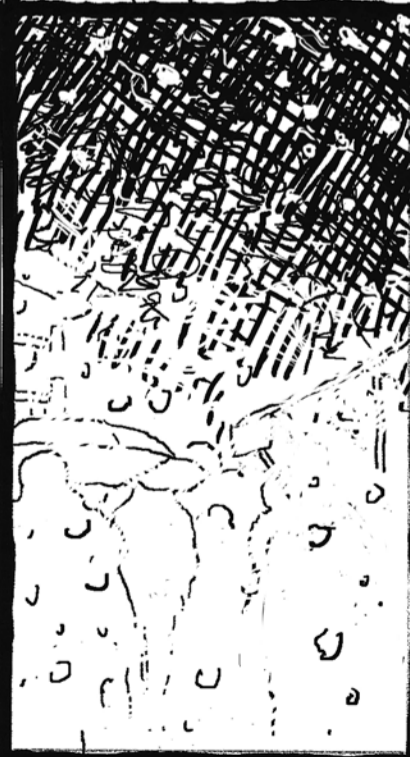
Kakšna knjiga, mater... staremu norcu se je od božičnih nakupov očitno popolnoma zmešalo. Nicesar ne razume. Stari horec

Čas je, da greš.



Koliko se lahko spočiješ.

Našel si ga.



Nekaj ni čisto v redu. Občutek ni pravi. Grozeč je.

Kamorkoli pogledam, ga vidim. Nakopal sem si moto. Kamorkoli pogledam...

Ni res... nisi ga našel...



On je našel tebe.

Konec